

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ХОДАК СВІТЛАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 347.132.6

ДИСЕРТАЦІЯ

КАТЕГОРІЯ ІНТЕРЕСУ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____/Ходак С.М.

Науковий керівник
Бабецька Іванна Ярославівна
кандидат юридичних наук, доцент

Івано-Франківськ - 2020

АНОТАЦІЯ

Ходак С.М. Категорія інтересу в сімейному праві України. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2020.

Дисертація є самостійною завершеною науковою роботою, першим в Україні комплексним дослідженням поняття інтересу в сімейному праві та сімейних правовідносинах, у якій на основі чинного законодавства та праць учених розкрито юридичну сутність інтересу в сім'ї та сімейних правовідносинах, досліджено виникнення і розвиток категорії інтересу, дано його правову характеристику та класифікацію.

Наукова новизна одержаних результатів полягає насамперед в тому, що в роботі вперше аргументовано, що пріоритетними напрямками розвитку національного сімейного законодавства в частині захисту інтересів виступають: а) забезпечення оптимального поєднання приватних та публічних інтересів; б) забезпечення відповідності інтересів фундаментальним принципам сімейного права; в) закріплення системи інтересів у рамках Сімейного кодексу із збереженням їх вираження у принципах сімейного права.

У дисертації набули подальшого розвитку: 1) положення про те, що інтерес в сімейному праві є доправовою категорією, лежить поза межами сімейного правовідношення; 2) концепція розуміння сімейно-правового інтересу в якості соціальної потреби, яка має істотне соціальне значення і яку суб'єкт права має прагнення задовольнити; 3) підхід щодо розуміння правового інтересу як об'єктивного явища в силу того факту, що об'єктивно існуючі потреби, обумовлені суспільними відносинами, можуть бути реалізовані навіть без усвідомлення суб'єктом свого інтересу в їх одержанні; 4) положення щодо ієрархії інтересів в сім'ї та їх динамічний характер (правове становище сина/дочки, переходить в статус чоловіка/дружини, а народження дитини

переводить їх в статус батька/матері), що слід враховувати при удосконаленні сімейного законодавства; 5) підхід, за яким згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, а місце проживання дитини визначається з тим із батьків, ким створено найбільш сприятливі умови проживання для неї.

Проаналізовано основні сучасні підходи до розуміння природи інтересу, представлені в юридичній літературі: 1) інтерес – мета; 2) інтерес – благо; 3) інтерес – соціальна потреба; 4) інтерес – діяльна позиція.

Проаналізовано три основні концепції, через які розкривається зміст дефініції «інтерес»: 1) інтерес як суб'єктивне явище; 2) інтерес як об'єктивне явище; 3) інтерес як єдність об'єктивного і суб'єктивного.

Сприйнято підхід щодо розуміння інтересу як об'єктивного явища в силу того факту, що об'єктивно існуючі потреби, обумовлені суспільними відносинами, можуть бути реалізовані навіть без усвідомлення суб'єктом свого інтересу в їх одержанні.

Доведено непересічну роль міжнародно-правових актів у формуванні категорій «повага до сімейного життя», «інтереси сім'ї», «інтереси дитини». Позитивно оцінено оперування сучасним сімейним законодавством терміном «інтерес».

Значну увагу в роботі приділено правовій характеристиці окремих видів інтересів у сімейних правовідносинах.

Досліджено роль інтересу в формуванні сімейного права як самостійної галузі.

Аргументовано, що роль інтересів у сімейному праві полягає в тому, що вони: а) виступають основою розвитку сімейного права; б) є запорукою якісного тлумачення норм сімейного права; в) обумовлюють напрями вдосконалення сімейного законодавства.

Сімейно-правовий інтерес також обумовлює розвиток правотворчої діяльності, яка не може суперечити загально-цивілізаційним цінностям (справедливості, гуманізму, рівності), виступає індикаторами здатності норм

сімейного законодавства забезпечити той чи інший законний інтерес (якщо акти сімейного законодавства не здатні забезпечити певний сімейно-правовий інтерес, можна ставити питання про їх неправовий характер).

Комплексно досліджено такі поняття, як «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес».

Автором запропоновано підхід щодо переліку ознак охоронюваного законом інтересу в сімейному праві, а саме вони : а) регламентуються сімейно-правовими нормами з можливою фіксацією у неписаному праві; б) за своєю правовою природою є правовими дозволами; в) спонукають до виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин; г) належать суб'єкту сімейного права і не можуть існувати окремо від нього; ґ) виступають самостійним об'єктом правової охорони нормами сімейного права; д) інтереси виникають не лише між членами сім'ї, але й між іншими суб'єктами сімейного права; е) спільність майнових інтересів суб'єктів сімейного права; є) добровільна реалізація.

Удосконалено концепцію незалежності інтересу від суб'єктивного сімейного права та критерії їх розмежування, в основі яких лежить підхід, що інтерес виступає передумовою виникнення суб'єктивного сімейного права. В інтересі відсутнє право вимагати відповідної поведінки від інших осіб, з інтересу не виникає конкретних юридичних обов'язків, інтерес є правовим дозволом. Це може служити головним критерієм для розмежування законних інтересів і суб'єктивних прав.

Встановлено, що в основі теорії незалежності інтересу від суб'єктивного права є той аргумент, що суб'єктивне право надається для здійснення, охорони та захисту певного інтересу, але інтерес сам собою не є суб'єктивним правом, а виступає передумовою його виникнення.

Автором констатовано, що основним аргументом адептів підходу щодо включення інтересу в структуру суб'єктивного права є те, що особа, яка має інтерес, набуває здатності вчиняти власні дії та право вимагати певних дій від інших осіб. Якщо ж не включити інтерес у структуру суб'єктивного права,

особа не матиме права вимагати від інших певної поведінки для реалізації свого інтересу.

Подальшої розробки набули підстави класифікації інтересів у сімейному праві, а саме: а) залежно від сфери, у якій вони виникають: приватні та публічні інтереси; б) залежно від суб'єктів сімейного права: інтереси подружжя; інтереси батьків; інтерес дітей; інтереси інших членів сім'ї; в) залежно від відповідності вимог норм сімейного права: законні та протиправні інтереси; г) залежно від характеру та змісту потреби, на задоволення якої спрямований інтерес: майновий інтерес та немайновий інтерес; ґ) залежно від форми закріплення: інтереси, закріплені в положеннях сімейного законодавства та інтереси, виражені в принципах сімейного права.

У роботі доведено, що при визначенні місця проживання дитини основне значення має вирішення питання про те, що найкраще відповідає інтересам дитини, а не презумпція на користь матері. Аргументовано, що сутність принципу найкращих інтересів дитини проявляється у пріоритетному врахуванні інтересів дитини у прийнятих батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами рішень з метою задоволення будь-яких її потреб (залежно від віку, стану здоров'я, статі та специфіки розвитку дитини).

У дисертації доведено, що принцип найкращих інтересів дитини включає в себе і принцип добробуту дитини, а це виключає необхідність їх розмежування як окремих правових категорій.

Автором удосконалено положення про те, що баланс інтересів кожного окремого члена сім'ї формується з дотриманням принципу рівності, що притаманний сімейному праву з урахуванням пріоритетності інтересів окремих членів сім'ї (дітей, вагітних, непрацездатних тощо).

Дисертантом визначено способи і форми захисту інтересу в сімейному праві.

Констатовано, що поняття «спосіб захисту сімейних прав та інтересів» є ширшим за обсягом, ніж термін «сімейно-правова відповідальність».

Загальними способами захисту прав та інтересів виступають: встановлення правовідношення, примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку, припинення правовідношення, а також його анулювання, припинення дій, які порушують сімейні права, відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права, відшкодування матеріальної та моральної шкоди, зміна правовідношення, визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Критично оцінено ч. 2 ст. 18 Сімейного кодексу України, якою суттєво звужуються можливості захисту інтересів учасників сімейних відносин, адже в імперативній формі визначається перелік тільки загальних способів захисту сімейних інтересів, виключаючи можливість застосування інших способів захисту. Автор вважає, що перелік способів захисту сімейних інтересів повинен носити відкритий характер, у зв'язку з чим слід внести зміни до вищезазначеної статті. У ч. 2 ст. 18 СК України необхідно зробити застереження про можливість захисту сімейних прав та інтересів іншими способами, незабороненими законом.

У підсумку розроблено конкретні пропозиції та практичні рекомендації з питань удосконалення чинного сімейного законодавства в розрізі теми дослідження. Значної уваги приділено питанням удосконалення нормативно-правового закріплення ключових понять сімейного права.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційній роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень актуальних проблем правового регулювання інтересів в сімейному праві; у правотворчій діяльності – для удосконалення законодавства у сфері правової регламентації категорії інтересу; у навчальному процесі – при розробці навчальних посібників, методичних матеріалів із навчальної дисципліни «Сімейне право України»; у правозастосовчій діяльності – для використання у практичній діяльності органів судової системи.

Ключові слова: інтерес, законний інтерес, охоронюваний законом інтерес, сім'я, шлюб, сімейні правовідносини.

Список публікацій здобувача

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Ходак С.М. Поняття категорії інтерес в сімейному праві. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського Університету імені Короля Данила Галицького: журнал. Серія Право. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького. 2016. № 14. С.165-170.
2. Ходак С.М. Класифікація інтересів у сімейному праві. Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право».2017.№4. Режим доступу: http://www.pap.in.ua/4_2017/34.pdf.
3. Ходак С.М. Співвідношення законних інтересів та суб'єктивних прав в сімейному праві. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Ужгород. Ужгородський національний університет.2019.№59. С. 171-176.
4. Ходак С.М. Поняття і структура охоронюваних законом інтересів. Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». Одеса. Міжнародний гуманітарний університет. 2020.№43.С.129-131.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Бабецька І.Я., Ходак С.М. Приватні і публічні інтереси як критерій визначення предмету галузі сімейного права. Національний юридичний журнал.2019. №2(36). С.70-73.

Друковані тези, доповіді та інші матеріали наукових конференцій:

1. Ходак С.М. Поняття категорії «інтерес» в сімейному прав України. Асоціація аспірантів-юристів. Міжнародна наукова конференція .Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі. (16-17 грудня 2016р.). Харків, 2016. С. 109-112.

2. Бабецька І.Я., Ходак С.М. Приватні і публічні інтереси як критерій визначення предмету галузі сімейного права. Регіональна науково-практична конференція. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні (м.Львів, 14 грудня 2018року), Львів, 2018. С. 241-244.
3. Ходак С.М. Співвідношення законних інтересів та суб'єктивних прав III Міжнародний науково-практичний симпозиум. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки.(м. Івано-Франківськ 17 травня 2019 року), Івано-Франківськ, 2019. С.252-255;
4. Ходак С.М. Поняття і структура охоронюваних законом інтересів. IV Всеукраїнський науково-практичний симпозиум. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної прикладної науки (15 травня 2020 року). Івано-Франківськ. 2020. С.398-401.

ANNOTATION

Khodak S.M. The Category of Interest in Family Law of Ukraine. – *On the rights of manuscript.*

The dissertation for the scientific degree of Candidate of Science of Law on specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. – Private higher education institution King Danylo University, Ivano-Frankivsk, 2020.

The dissertation is an independent completed scientific work, the first in Ukraine comprehensive study of the concept of interest in family law and family legal relations, where on the basis of current legislation and works of scientists the legal essence of interest in family and family legal relations has been revealed, the origin and development of the category of interest, legal characteristics and classification has been investigated.

The author argued that the priority areas of development of national family law in terms of protection of interests are: a) ensuring the optimal combination of private and public interests; b) ensuring the compliance of interests with the fundamental

principles of family law; c) consolidation of the system of interests within the framework of the Family Code with preservation of their expression in the principles of family law.

The main modern approaches to understanding the nature of interest, presented in the legal literature: 1) interest - purpose; 2) interest - good; 3) interest - a social need; 4) interest - an active position.

The concept of understanding interest as a need that has a significant social significance, which the subject of law has a desire to satisfy.

The extraordinary role of international legal acts in the formation of the categories "respect for family life", "family interests", "child interests" is proved. The operation of modern family law with the term "interest" was positively assessed.

It is stated that the main argument of the adherents of the approach to the inclusion of interest in the structure of subjective law is that the person who has an interest acquires the ability to perform their own actions and the right to demand certain actions from others. If interest is not included in the structure of subjective law, the person will not have the right to demand from others certain behavior to realize their interest.

It is established that the theory of independence of interest from subjective law is based on the argument that subjective law is provided for the implementation, protection and defense of a particular interest, but the interest itself is not a subjective right, but is a prerequisite for its emergence. Interest is a legal permit that does not have the right to demand appropriate behavior from others and is not secured by a specific legal obligation. This can be the main criterion for distinguishing between legitimate interests and subjective rights.

Considerable attention in the work has been paid to the legal characteristics of certain types of interests in family legal relations.

The author has improved grounds for classification of interests in family law, namely: 1) depending on the area in which they arise: private and public interests; 2) depending on the subjects of family law: the interests of the spouses; interests of parents; children's interest; interests of other family members; 3) depending on

compliance with the requirements of family law: legitimate and unlawful interests; 4) depending on the nature and content of the need to be satisfied by the interest: property interest and non-property interest; 5) depending on the forms of consolidation: the interests consolidated in the provisions of family legislation and the interests expressed in the principles of family law; the provision that the balance of interests of each individual family member is formed in compliance with the principle of equality, which is inherent in family law, taking into account the priority interests of individual family members (children, pregnant women, disabled, etc.).

The role of interest in the formation of family law as an independent branch has been studied. The following have been further developed: the provision that the interest in family law is a pre-legal category and lies outside the family relations; the concept, understanding of family law interest as a social need, which has a significant social significance and which the subject of law has a desire to satisfy; approach to understanding the legal interest as an objective phenomenon due to the fact that the objectively existing needs, due to social relations, can be realized even without the subject's awareness of its interest in obtaining them; provisions on the hierarchy of interests in the family and their dynamic nature (the legal status of a son/daughter transfers into the status of husband/wife, and the birth of a child transfers them into the status of father/mother), which should be taken into account when improving family law.

It is argued that the role of interests in family law is that they: a) are the basis for the development of family law; b) is a guarantee of quality interpretation of family law; c) determine the areas of improvement of family law.

Family law interest also determines the development of law making, which can not contradict the values of civilization (justice, humanism, equality), is an indicator of the ability of family law to ensure a legitimate interest (if family law is not able to provide a family interest, you can ask questions about their non-legal nature).

Concepts such as “legitimate interest”, “legally protected interest” have been comprehensively studied.

The author's approach is argued to the list of features of the legally protected

interest in family law: 1) are regulated by family law with a possible fixation in unwritten law; 2) are legal permits by their legal nature; 3) encourage the emergence, change and termination of family legal relations; 4) belong to the subject of family law and cannot exist separately from it; 5) act as an independent object of legal protection by the norms of family law; 6) interests arise not only between family members, but also between other subjects of family law; 7) common property interests of subjects of family law; 8) voluntary implementation.

The concept of the category of interest has been distinguished from the adjacent categories. The following has been improved the concept of independence of interest from subjective family law and the criteria for their delimitation, which are based on the approach that interest is a prerequisite for the emergence of subjective family law, there is no right to demand appropriate behaviour from other persons in the interest, no specific legal obligations arise out of interest.

Methods and forms of protection of interest in family law have been determined. The following have been further developed the provision that the list of ways to protect family interests should go beyond the Family Code framework, which determines the possibility of their protection in other ways not prohibited by law.

It is stated that the concept of «method of protection of family rights and interests" is broader in scope than the term «family liability».

Common ways to protect rights and interests are: establishing a legal relationship, enforcement of a voluntary default, termination of the relationship, as well as its annulment, termination of actions that violate family rights, restoration of the relationship that existed before the violation, compensation for material and moral damage, change of legal relationship, recognition of illegal decisions, actions or omissions of a body of state power, a body of power of the Autonomous Republic of Crimea or a body of local self-government, their officials and officials.

Critically evaluated Part 2 of Art.18 of the Family Code of Ukraine, which significantly narrows the possibilities of protecting the interests of family relations, because the mandatory form defines a list of only general ways to protect family interests, excluding the possibility of other methods of protection. The author believes

that the list of ways to protect family interests should be open, and therefore the above article should be amended. In Part 2 of Art. 18 of the Family Code of Ukraine it is necessary to make a reservation about the possibility of protection of family rights and interests in other ways not prohibited by law.

Specific proposals and practical recommendations for improving the current family legislation in the context of the research topic have been developed.

Considerable attention has been paid to improving the legal consolidation of key concepts of family law. Proved by the author that the essence of the principle of the child's best interests of a child is manifested in the priority consideration of the child's interests in the decisions made by parents, legal representatives, authorities, courts and others to meet any of child's needs (depending on age, health, gender and specifics of child development), it has been proved that the principle of the child's best interests includes the principle of the child's welfare and this eliminates the need to distinguish them as separate legal categories.

The practical significance of the obtained results is that the provisions, conclusions, proposals and recommendations formulated in the dissertation can be used: in the research field - for further research of current issues of legal regulation of interests in family law; in law-making activity - for improvement of the legislation in the field of legal regulation of a category of interest; in the educational process - in the development of textbooks, teaching materials on the subject "Family Law of Ukraine"; in law enforcement - for use in the practice of the judiciary.

Key words: interest, legitimate interest, legally protected interest, family, marriage, family legal relations.

List of applicant's publications.

Articles in scientific professional publications of Ukraine:

1. Khodak S.M. Poniattia katehorii interes v simeinomu pravi. Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho Universytetu imeni Korolia Danyla Halytskoho: zhurnal. Serii Pravo. Ivano-Frankivsk: Ivano-Frankivskyi universytet prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. 2016. № 14. S.165-170.

2. Khodak S.M. Klasyfikatsiia interesiv u simeinomu pravi. Elektronne naukove fakhove vydannia «Porivnialno-analitychne pravo». 2017. №4. Rezhym dostupu: http://www.pap.in.ua/4_2017/34.pdf.

3. Khodak S.M. Spivvidnoshennia zakonnykh interesiv ta subiektyvnykh prav v simeinomu pravi. Naukovyi visnyk UzhNU. Seriia «Pravo». Uzhhorod. Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet. 2019. №59. S. 171-176.

4. Khodak S.M. Poniattia i struktura okhroniuvanykh zakonom interesiv. Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia «Iurysprudentsiia». Odesa. Mizhnarodnyi humanitarnyi universytet. 2020. №43. S. 129-131.

Articles in scientific periodicals of other countries:

1. Babetska I.Ia., Khodak S.M. Pryvatni i publichni interesy yak kryterii vyznachennia predmetu haluzi simeinoho prava. Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal. 2019. №2(36). S. 70-73.

Printed abstracts, reports and other materials of scientific conferences:

1. Khodak S.M. Poniattia katehorii «interes» v simeinomu prav Ukrainy. Asotsiatsiia aspirantiv-yurystiv. Mizhnarodna naukova konferentsiia .Aktualni problemy pravovykh nauk v yevrointehratsiinomu vymiri. (16-17 hrudnia 2016r.). Kharkiv, 2016. S. 109-112.

2. Babetska I.Ia., Khodak S.M. Pryvatni i publichni interesy yak kryterii vyznachennia predmetu haluzi simeinoho prava. Rehionalna nauково-praktychna konferentsiia. Teoretyko-prykladni problemy pravovoho rehuliuвання v Ukraini (m.Lviv, 14 hrudnia 2018roku), Lviv, 2018. S. 241-244.

3. Khodak S.M. Spivvidnoshennia zakonnykh interesiv ta subiektyvnykh prav III Mizhnarodnyi nauково-praktychnyi sympozium. Kontseptualni problemy rozvytku suchasnoi humanitarnoi ta prykladnoi nauky.(m. Ivano-Frankivsk 17 travnia 2019 roku), Ivano-Frankivsk, 2019. S.252-255;

4. Khodak S.M. Poniattia i struktura okhroniuvanykh zakonom interesiv. IV Vseukrainskyi nauково-praktychnyi sympozium. Kontseptualni problemy rozvytku suchasnoi humanitarnoi prykladnoi nauky (15 travnia 2020 roku). Ivano-Frankivsk. 2020. S.398-401.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ ІНТЕРЕСУ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ.....	24
1.1. Генезис та сучасний стан правового регулювання інтересів у сімейному праві.....	24
1.2. Поняття та ознаки інтересів у сімейному праві.....	37
1.3. Роль інтересів у розвитку галузі сімейного права.....	48
Висновок до розділу 1.....	74
РОЗДІЛ 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ІНТЕРЕСІВ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ.....	76
2.1. Відмежування терміну «інтерес» від суміжних категорій.....	76
2.2. Критерії класифікації інтересів у сімейному праві.....	90
Висновок до розділу 2.....	119
РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ І ФОРМИ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ.....	120
3.1. Способи захисту інтересів у сімейному праві.....	120
3.2. Форми захисту інтересів у сімейному праві.....	138
Висновок до розділу 3.....	154
ВИСНОВКИ.....	156
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	158
ДАДАТОК А СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ.....	180
ДОДОТОК Б.....	182
ДОДАТОК В.....	183

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ОЗНАЧЕНЬ

ВСУ – Верховний Суд України

ЗУ – Закон України

Конвенція - Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

СК України – Сімейний кодекс України

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦК України - Цивільний кодекс України

ЦПК України – Цивільно – процесуальний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування теми дослідження зумовлене тим, що з середини ХІХ століття проблема інтересу активно обговорюється у вітчизняній юриспруденції і завжди пов'язується з соціально-політичними, економічними, культурними та моральними реаліями відповідних історичних періодів. Побудова громадянського суспільства і правової держави, встановлення ринкових відносин в економіці у сучасний період актуалізують проблему інтересу практично у всіх галузях права.

Сімейне право не є винятком у цьому сенсі, для цієї галузі права категорія інтересу беззаперечно є визначальною, адже напряду пов'язана із сім'єю як основним осередком суспільства, ядром первинної соціалізації людини.

Саме в межах сім'ї відбиваються і особливим чином узгоджуються інтереси різних учасників сімейних правовідносин один з одним, а також з інтересами суспільства в цілому.

Подальший розвиток сімейного законодавства можливий тільки за умов забезпечення інтересів сім'ї, подружжя, батьків та дітей з урахуванням європейських підходів у цій сфері та збереження національних традицій у механізмі сімейно-правового регулювання.

Реалізація інтересів в сімейному праві можлива за умови їх балансу, забезпечення оптимального поєднання приватних та публічних інтересів, рівності інтересів усіх суб'єктів сімейного права, а також їх належною правовою охороною.

Чинний Сімейний кодекс України оперує терміном «інтерес», проте, незважаючи на цей факт, на сьогодні поняття інтересу на законодавчому рівні не визначене. Не відзначається єдністю поглядів й доктрина сімейного права, що створює простір для різного його тлумачення у правозастосовній практиці.

Така ситуація не сприяє формуванню усталеного бачення поняття, правової природи та системи інтересів в сімейному праві, відмежування їх від суміжних категорій, критеріїв класифікації сімейно-правових інтересів, що в

кінцевому результату негативно відображається на можливості з'ясувати елементи правового статусу суб'єктів сімейного права.

Особливо гостро постає проблема якісного правового забезпечення та охорони сімейно-правових інтересів, правильного вибору способів та форм їх захисту; визначення місця судового захисту, адже саме суду законодавцем надано найширші повноваження в зазначеній сфері порівняно з іншими юрисдикційними органами; застосування неюрисдикційних форм захисту, перш за все медіації.

У сучасній науці сімейного права відсутні комплексні дослідження правового регулювання інтересу в сімейному праві. Більшість спеціальних досліджень вітчизняних науковців присвячені окремим проблемним аспектам реалізації та захисту інтересів у сімейному праві (наприклад, Ватрас В.А. «Суб'єкти сімейних правовідносин», 2008 р.; Тріпульський Г.Я. «Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми», 2008 р.; Ахмач Г.М. «Договірні правовідносини членів сім'ї», 2009 р.; Чепис О.І. «Інтереси в цивільному праві: сутність, місце та особливості захисту», 2010 р.; Романовська Л.А. «Управління майном дитини за цивільним та сімейним законодавством України», 2016 р.; Хобор Р.Б. «Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя», 2017 р.).

Окрім того, теоретичну основу дослідження склали праці таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: І.В. Апопій, С.С. Бичкова, В.І. Бобрик, С.Б. Булеца, В.А. Ватрас, М.В. Вербіцька, І.В. Венедіктова, М.М. Дякович, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, І.В. Жилінкова, О.Ю. Ільїна, О.О. Кармаза, В.О. Кожевнікова, С.О. Короєд, В.М. Кравчук, Л.В. Красицька, Н.С. Кузнєцова, Б.К. Левківський, С.М. Лепех, В.В. Луць, Р.А. Майданик, М.В. Менджул, З.В. Ромовська, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, Ю.С. Червоний, Г.В. Чурпіта, Н.О. Чечіна, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, Я.М. Шевченко, О.А. Явор та інших.

Наведене вище визначає актуальність обраної теми, її наукову і практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила на тему «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер 0116U002342) та «Закономірності розвитку і функціонування правової держави» (державний реєстраційний номер 0111U006673). Тема роботи відповідає Пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженим постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р., та перспективним напрямам кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18.10.2013 р.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є вирішення наукового завдання, яке полягає в доктринальній розробці регулювання інтересів в сімейному праві та формуванні на її основі наукових висновків і практичних пропозицій, спрямованих на розвиток вітчизняної доктрини сімейного права й удосконалення чинного законодавства України.

Для досягнення поставленої мети необхідно послідовно вирішити низку взаємопов'язаних *задач*, а саме:

- висвітлити історичний аспект становлення і розвитку правового регулювання інтересів в сімейному праві;
- охарактеризувати сучасний стан сімейного законодавства у сфері правової регламентації сімейно-правових інтересів;
- розкрити природу інтересу як загальноправової і сімейно-правової категорії, провести порівняльний аналіз теоретичних концепцій за окресленим напрямом;
- визначити критерії побудови ієрархії інтересів в сім'ї і сімейному праві;

- дослідити співвідношення приватних і публічних інтересів в сімейних правовідносинах;
- виявити і визначити форми сімейно-правового визнання інтересів;
- обґрунтувати значення інтересу як основного критерію при визначенні сімейного права, місця сімейного права в системі права;
- дослідити способи та форми захисту інтересів у сімейному праві;
- сформулювати науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України у сфері сімейно-правових інтересів.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають при реалізації та захисті інтересів суб'єктами сімейного права.

Предмет дослідження – категорія інтересу в сімейному праві, система нормативно-правових актів та принципів сімейного права, які регулюють систему інтересів, судова практика, вітчизняна й зарубіжна правова доктрина за досліджуваним напрямом.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано основні групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (історичний, діалектичний, логіко-семантичний, формально-логічний, системно-структурний) та спеціальні методи дослідження (порівняльно-правовий, техніко-юридичний, спеціально-юридичний).

За допомогою історичного методу було проаналізовано історичні закономірності становлення категорії інтересу в сімейному праві (підрозділ 1.1). Діалектичний метод дозволив проаналізувати правову природу законних інтересів за законодавством України (підрозділи 1.2, 2.1). Логіко-семантичний метод використано при поглибленому з'ясуванні критеріїв поділу інтересів в сімейному праві (підрозділ 2.2). Формально-логічний та системно-структурний методи застосовані при викладенні суджень, аналізі змісту чинних правових актів сімейного законодавства, на основі яких здійснюється правове регулювання конструкції інтересу в сімейному праві (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1).

Основним спеціальним методом дослідження є техніко-юридичний метод, який застосовано при дослідженні способів та форм захисту інтересів в сімейному праві (підрозділи 3.1, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступних положеннях, що виносяться на захист.

Уперше:

– аргументовано, що пріоритетними напрямками розвитку національного сімейного законодавства в частині захисту інтересів виступають:
а) забезпечення оптимального поєднання приватних та публічних інтересів;
б) забезпечення відповідності інтересів фундаментальним принципам сімейного права; в) закріплення системи інтересів у рамках Сімейного кодексу із збереженням їх вираження у принципах сімейного права;

– запропоновано авторський підхід щодо переліку ознак охоронюваного законом інтересу в сімейному праві: 1) регламентуються сімейно-правовими нормами з можливою фіксацією у неписаному праві; 2) за своєю правовою природою є правовими дозволами; 3) спонукають до виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин; 4) належать суб'єкту сімейного права і не можуть існувати окремо від нього; 5) виступають самостійним об'єктом правової охорони нормами сімейного права; 6) інтереси виникають не лише між членами сім'ї, але й між іншими суб'єктами сімейного права; 7) спільність майнових інтересів суб'єктів сімейного права; 8) добровільна реалізація;

– доведено, що при визначенні місця проживання дитини основне значення має вирішення питання про те, що найкраще відповідає інтересам дитини, а не презумпція на користь матері;

– аргументовано, що сутність принципу найкращих інтересів дитини проявляється у пріоритетному врахуванні інтересів дитини у прийнятих батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами рішень з метою задоволення будь-яких її потреб (залежно від віку, стану здоров'я, статі та специфіки розвитку дитини);

– доведено, що принцип найкращих інтересів дитини включає в себе і принцип добробуту дитини, а це виключає необхідність їх розмежування як окремих правових категорій;

удосконалено:

– концепцію незалежності інтересу від суб'єктивного сімейного права та критерії їх розмежування, в основі яких лежить підхід, що інтерес виступає передумовою виникнення суб'єктивного сімейного права, в інтересі відсутнє право вимагати відповідної поведінки від інших осіб, з інтересу не виникає конкретних юридичних обов'язків;

– підстави класифікації інтересів у сімейному праві, а саме: 1) залежно від сфери, у якій вони виникають: приватні та публічні інтереси; 2) залежно від суб'єктів сімейного права: інтереси подружжя; інтереси батьків; інтерес дітей; інтереси інших членів сім'ї; 3) залежно від відповідності вимог норм сімейного права: законні та протиправні інтереси; 4) залежно від характеру та змісту потреби, на задоволення якої спрямований інтерес: майновий інтерес та немайновий інтерес; 5) залежно від форми закріплення: інтереси, закріплені в положеннях сімейного законодавства та інтереси, виражені в принципах сімейного права;

– положення про те, що баланс інтересів кожного окремого члена сім'ї формується з дотриманням принципу рівності, що притаманний сімейному праву з урахуванням пріоритетності інтересів окремих членів сім'ї (дітей, вагітних, непрацездатних тощо);

дістало подальший розвиток:

– положення про те, що інтерес в сімейному праві є доправовою категорією, лежить поза межами сімейного правовідношення;

– концепція розуміння сімейно-правового інтересу в якості соціальної потреби, яка має істотне соціальне значення і яку суб'єкт права має прагнення задовольнити;

– підхід щодо розуміння правового інтересу як об'єктивного явища в силу того факту, що об'єктивно існуючі потреби, обумовлені суспільними

відносинами, можуть бути реалізовані навіть без усвідомлення суб'єктом свого інтересу в їх одержанні;

– положення щодо ієрархії інтересів в сім'ї та їх динамічний характер (правове становище сина/дочки, переходить в статус чоловіка/дружини, а народження дитини переводить їх в статус батька/матері), що слід враховувати при удосконаленні сімейного законодавства;

– підхід, за яким згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, а місце проживання дитини визначається з тим із батьків, ким створено найбільш сприятливі умови проживання для неї;

– положення про те, що перелік способів захисту сімейних інтересів повинен виходити за рамки Сімейного кодексу, носити відкритий характер, що визначає можливість їх захисту іншими способами, не забороненими законом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційній роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень актуальних проблем правового регулювання інтересів в сімейному праві (довідка про впровадження результатів дослідження Науково-дослідного інституту імені Академіка І.М. Луцького від 28.08.2020); у правотворчій діяльності – для удосконалення законодавства у сфері правової регламентації категорії інтересу; у навчальному процесі – при розробці навчальних посібників, методичних матеріалів із навчальної дисципліни «Сімейне право України» (акт впровадження результатів дисертації у навчальний процес Університету Короля Данила від 28.08.2020); у правозастосовчій діяльності – для використання у практичній діяльності органів судової системи (акт впровадження результатів дисертації в правозастосовчій діяльності Богородчанського районного суду Івано-Франківської області від 28.08.2020).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації. У співавторстві з Бабецькою І.Я. опубліковано дві наукові праці, авторська участь

дисертанта в яких становить 50 % і полягає у визначенні та обґрунтуванні оптимального співвідношення публічних і приватних інтересів у сімейному праві.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права і процесу Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила, де було виконано дисертацію, а також були оприлюднені на науково-практичних конференціях: Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі» (м. Харків, 16–17 грудня 2016 р.); III Міжнародному науково-практичному симпозиумі «Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки» (м. Івано-Франківськ, 17 травня 2019 р.); Регіональній науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 14 грудня 2018 р.); IV Всеукраїнському науково-практичному симпозиумі «Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки» (м. Івано-Франківськ, 15 травня 2020 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації висвітлено у 9 наукових публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації, з яких: 5 статей у наукових фахових виданнях України та 4 тези доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою й завданнями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації складає 184 сторінки. Список використаних джерел містить 200 найменувань і викладений на 22 сторінках. Три додатки містяться на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ ІНТЕРЕСУ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

1.1. Генезис та сучасний стан правового регулювання інтересів у сімейному праві

Категорія «інтерес» є однією із системо утворюючих у сфері приватного права, та базовою в науці. Інтерес являється доктриною, що набула свідомого мотиву і виявляється в житті у вигляді побажань, намірів, прагнень. Інтерес має соціальний характер, формується на підставі потреб, що виражають відносини соціальної або біологічної необхідності усвідомленої через мету інтересу.

Особливо актуальною проблема інтересу постає в сучасний період у зв'язку із побудовою і становленням правового та громадянського суспільства, а також встановленням ринкових відносин в економіці [170]. .

Вживання категорії «інтерес» при визначенні таких феноменів як держава та право спостерігається вже на початкових етапах їх пізнання. Підмурівок вивчення феномену інтересу, вперше визначивши його як чинник індивідуальної й соціальної причини у вигляді потреби, пізніше у вигляді пошуку щастя здійснили мислителі стародавнього Китаю. Особливе місце відведено вченням Конфуція (Кун Фуцзи) та Лао-цзи. Так, Конфуцій у своїх працях акцентував увагу на питаннях моральності й людинолюбства особистості та суспільства, на основі яких мали будуватися відносини в державі, що трактувалася мислителем як велика сім'я, а відтак влада правителя асоціювалася з батьківською владою. Звідси слідує, що інтерес особистості мав підпорядковуватись загальносуспільному інтересу, який розглядався невідривно від змісту існування держави.

Філософські погляди Лао-цзи були більш критичними стосовно оцінки ролі особистості у державі, оскільки остання трактувалася мислителем як природне утворення, що залежить від волі людини, а відтак незгоди у державі асоціювалися з виявом тяжкого становища народу, яке можна було змінити, на

його думку, впроваджуючи так звану політику бездіяльності, яка означала відмову правителів від активних дій (ухвалення законів, заборон тощо). Таким чином, класична філософія заклала основи розуміння взаємозв'язків та розкрила першооснову існування людини, суспільства і держави. Водночас напрацювання зазначених мислителів обмежувалися загальними категоріями сутності людського існування, такими як «мораль», «етика», «справедливість», через призму яких і розглядалася концепція існування держави.

Античні філософи визнавали пріоритет законів та перевагу державних інтересів над особистими, а суспільних над приватними.

Логічним продовженням напрацювань древньогрецьких філософів стали дослідження мислителів Стародавнього Риму, які також розглядали різні аспекти існування особистості, суспільства та держави, а також балансу їхніх інтересів.

Розуміння політики як галузі прояву людських інтересів властиве, наприклад, Платону та Аристотелю. Знаходячись під впливом їх переконань, Цицерон визначав державу як справу народу, розуміючи під нею багато людей, пов'язаних між собою єдністю в питаннях права та спільністю інтересів [14, с.208].

Давньоримський юрист Ульпіан першим запропонував розглядати інтерес як основний критерій розподілу права на публічне і приватне. Публічне право належить до становища держави; приватне - корисне окремим особам. Під словом «користь» тут мається на увазі саме інтерес. Згодом інтерес почали закріплювати в стандартних формулах як підставу того або іншого становища, наприклад «*Inter est rei publicae quod homines conserventur* (на користь держави, щоб людям був забезпечений захист)» іт.д. [85,с.136].

На наступному етапі – у добу Середньовіччя – також робилися спроби узагальнити зміст існування людини, суспільства та держави. У цей час раціоналістична філософія поступилася релігійному догматизму, через призму якого розглядалися згадані поняття, а інтерес з регулятивного механізму людської діяльності став божественним задумом. Апологетами філософської

думки цього періоду вважають Августина Аврелія (Блаженного) та Фому Аквінського. У їхніх працях стверджується верховенство церкви над світським життям, а відтак і над інтересами особистості та суспільства. Людині належало не вбачати у підкоренні владі ненависне ярмо, а сприймати її як великий тягар відповідальності, уникнення від якої трактувалося як смертний гріх. Водночас державі відводиться роль виразника Бога на землі, звідки слідує, що «правильною» є лише та держава, яка існує за законом Божим [81, с. 134–141]. Таким чином, можна резюмувати, що за аналізованої доби практично не відбувалося творчого осмислення суспільно-державних інтересів внаслідок домінування теологічно-догматичного світогляду.

В епоху Ренесансу знову актуалізується проблема інтересу як соціального і гуманітарного чинника розвитку суспільства. Аналізуючи праці вчених тієї доби, таких як Е. Ротердамський та Н. Макіавеллі, можна дійти висновку, що специфіка панівних у суспільстві інтересів зумовлена не лише егоїстичною природою людини, але і особливостями державного правління.

Мислителі часів Відродження знову віднесли інтерес до предмету пізнання. Інтерес в ті часи почали визначати як властивість людської природи, звертаючи увагу на класифікацію, систематизацію механізмів реалізації інтересів.

У західноєвропейській правовій думці категорія інтересу зустрічається в працях К.Гельвеція, Г.Гегеля, Р.Ієрінга, та багатьох інших.

На думку К.Гельвеція, «єдиною рушійною силою для нас є «інтерес як початок всіх наших думок і всіх наших вчинків» [36]. Заслуговує на увагу його зауваження про те, що людина бачить все через призму своїх інтересів: «На землі інтерес є всесильний чарівник, що змінює в очах всіх істот вид всякого предмета» [36].

Інтерес, як і набуті людиною погляди, переконання та орієнтації, формується суспільством – ось глибокий і цінний висновок К.Гельвеція. [68].

Г.Гегель у «Філософії духу» пише про те, що «нічого не здійснюється ... без інтересу» [34, с.121]. Він стверджує, що «найближчий погляд в історію

переконає нас у тому, що дії людей випливають з їх потреб, їх пристрастей, їх інтересів...і лише вони відіграють головну роль» [34, с.124].

Гегель робить висновок: «вимога, щоб людина була позбавлена інтересу, позбавлена можливості задоволення, ... Людині слід реалізовувати свою свободу, в цьому полягає її діяльність» [34, с.143].

Категорія інтересу використовується ним майже так само активно, як і категорії свободи та закону.

Теоретичний статус категорія «інтерес» отримала в роботах німецького правознавця Р.Ієрінга, якого справедливо вважають засновником юриспруденції інтересів. Його теорія інтересів створена як альтернатива вольовій теорії. «Якщо б воля була метою права, то яке значення мали би права в руках осіб, позбавлених волі(дітей, божевільних). Вони б не змогли досягти своєї мети, це як окуляри для сліпих» [66, с.8]. Основна ідея теорії інтересів полягає в тому, що формальна «силова» складова права без змістовного елементу(інтересу) є пустою і нежиттєздатною.

Французькі матеріалісти П.Гольбах, Д.Дідро, Ж.Ж.Руссо запровадили парадигму, відповідно до якої людина є «соціальний атом», що рухається завдяки впливу на нього певних інтересів, а також зробили першу спробу пояснити суспільне життя за допомогою інтересів людей, що протиставляються ними як божественному визначенню, так і випадковим обставинам історичного процесу. В інтересах вони вбачали основу моральності, політики, суспільного ладу в цілому [160].

У цьому легко переконатися звернувшись, наприклад, до робіт Д.Дідро, який відзначав, що коли говорять про інтерес індивіда, групи, нації – «мій інтерес», «інтерес держави», «його інтерес», «їх інтерес» - це слово значить щось потрібне або корисне для держави, для особи і т.д.

К.Маркс і Ф.Енгельс також розглядали ряд проблем, пов'язаних із категорією інтересу. Вони доводили, що інтерес існує незалежно від ідеї, об'єктивно по відношенню до неї, а також, що всяка ідея є віддзеркаленням того

або іншого інтересу. «Ідея неодмінно осоромлювала себе, як тільки вона відділялася від інтересу» [103, с. 160].

Вартим нашої уваги є дослідження Чепис О. І., що ж складає зміст категорії «інтерес». Автор розглянула основні підходи до розуміння природи інтересу, представлені в юридичній та філософській літературі: 1) інтерес – потреба; 2) інтерес – мета; 3) інтерес – благо; 4) інтерес – соціальна потреба; 5) інтерес – діяльна позиція [175].

Перший підхід полягає у вирішенні питання зв'язку інтересу з потребою. Англійський юрист І.Бентам, визнавав єдиним виправданням для влади, для політичних і правових перетворень людські потреби, а більш конкретно – користь і задоволення, відкидаючи ідею природних прав і теорію суспільного договору. Загальна схема діяльності при такому підході постає у вигляді: потреба → діяльність → потреба [12, с. 312]. С.Рубінштейн вважав, що потреби людини є початковими імпульсами до діяльності: завдяки їм вона виступає як активна істота [137, с. 522]. Найвідоміша класифікація людських потреб належить видатному американському психологу, засновнику гуманістичної психології А.Маслоу. Згідно його теорії всі людські потреби можуть розглядатися компонентами ієрархічної системи. Основу її утворюють фізіологічні потреби. Потреба в самоактуалізації ставиться ним на вершину піраміди потреб [105, с.79].

Вартим уваги вважаємо підхід В.Грибанова, який розглядав інтерес в цивільному праві не як юридичну категорію, а як в першу чергу соціально та економічно детерміноване явище. «На характер інтересів роблять вплив і інші фактори, як-то: національні особливості, стан культури, ідеологія і політика, право, мораль, правила співжиття, звичаї і навіть пережитки минулого в свідомості людей, а щодо індивідуальних інтересів – то індивідуальні, професійні, вікові, сімейні та багато інших умов і обставин. Ці чинники також у багатьох випадках визначаються економікою, але надають і самостійний вплив на характер інтересів. Щоб економічні і інші фактори суспільного життя, що визначають характер діяльності людей, проявили свою дію, вони повинні

набути вигляду інтересу, проявитися як інтерес, повинні пройти через свідомість людей» [38, с. 231].

Потреба та інтерес, - пише В.Грибанов, - не одне і те ж. Потреба завжди є усвідомленою об'єктивною необхідністю, обумовленою матеріальним життям суспільства. Інтересом же є відображена потреба, необхідність, що пройшла через свідомість людей і яка прийняла форму усвідомленого спонукання. [38, с. 233].

В.Мадісон вважає, якщо потреба орієнтована передусім на предмет її задоволення, то інтерес спрямований на ті соціальні відносини, від яких залежить розподіл матеріальних і духовних цінностей. Коли досягнутий певний рівень задоволення потреб, на перший план виступають інтереси як претензії на рівень потреб, що склався, або як прагнення до якісних змін умов життя. Перетворення потреби в інтерес, а інтересу на мету є найвищим рівнем мотивації до суспільно корисних дій. Потреби та інтереси виробляють диспозицію особи, її поведінку. Інтерес можна вважати способом укріплення суспільних відносин [89, с.23].

Отже, наявність у собі елемента усвідомлення відрізняє інтерес від потреби. Тобто, потреба, яка проходить обробку свідомістю, стає інтересом. І першим ступенем цього усвідомлення є саме особистий інтерес.

Другий підхід розуміння природи інтересу є мета. Варто зазначити, що мотив і мета не повинні співпадати. Така ситуація можлива тому, що діяльність може мати декілька мотивів і в цьому випадку одна і та ж мета може відповідати різним мотивам. Мета, досягнення якої повинно бути забезпечити це конкретизована за допомогою мотиву потреба. «Коли мета співпадає з потребою, тоді діяльність набуває ідеально цілеспрямований характер, а сама потреба, яка тепер уже існує як деякий синтез, як мета-потреба, перетворюється на стійкий усвідомлений інтерес» [147, с.373]. Проаналізувавши вищенаведене можна дійти висновку, що мета є об'єктом на який направлений інтерес.

Інтерес як благо формує третій підхід розуміння природи інтересу. Частина вчених під інтересом розуміє саме благо [165, с. 52]. Нам видається

можливим говорити про благо як про предмет інтересу, який стає таким завдяки своїй здатності задовольняти інтереси і потреби суб'єкта. В цьому і полягає цінність майнового або немайнового блага для суб'єкта. Якщо сам інтерес є благом, то виходить, що він має об'єктом самого себе або ж направлений на себе.

Четвертим підходом є інтерес як соціальна потреба. Тут варто погодитись з твердженням Р.Гукасяна в якому йдеться, що «соціальна потреба або потреба, обумовлена соціальними умовами життя» [44, с. 9]. Як зазначила Чепис О.І. «Потреба - це певна взаємодія організму із зовнішнім матеріальним середовищем, що характеризується фізичною залежністю суб'єкта від умов існування, яка властива як людині, так і тварині [175, с. 129]. Тому мова повинна йти про потребу, властиву людині як соціальному суб'єкту, тобто про потребу, що має соціальний характер». Тобто саме такі потреби можуть бути інтересом. «Тільки про розумну істоту говорять, що вона виявляє до чогонебудь цікавість. Істоти, позбавлені розуму, мають тільки фізіологічні потреби» [71, с. 242]. Завдяки суспільному середовищу потреби суб'єкта набувають соціального характеру. Тому видається вірною думка про те, що інтереси - це потреби, що мають соціальний характер [1, с. 20].

Варто погодитись з думкою Чепис О.І., що «наявність інтересів властива не тільки людині, але й іншим соціальним суб'єктам, то можна дійти висновку, що інтереси мають місце у суспільних утвореннях, у суспільних групах і в суспільстві в цілому. Співвідношення між потребою та інтересом проявляється, по-перше, в тому, що категорія інтересу за своїм об'єктом не співпадає з категорією потреби, оскільки потреба суб'єкта є необхідністю, тобто фізичною залежністю від матеріальних благ, властивою як людині, так і тварині. Інтерес же має своїм змістом потребу соціального характеру, тому предметом інтересу можуть бути як матеріальні, так і нематеріальні блага, причому матеріальні блага мають цінність в результаті дії суспільних економічних (товарно-грошових) відносин» [175, с. 129].

П'ятий підхід - діяльна позиція. Найпоширенішими є думки, що ставлять знак рівності між інтересом і прагненням задоволення потреби. Фахівець у галузі соціальної філософії А.Т.Ханіпов, відзначив діалектичну єдність потреб і інтересів. Він стверджує, що специфіка інтересів полягає у знаходженні шляхів і способів задоволення потреб, причому процес припускає усвідомлення предметів потреб, тобто інтереси - усвідомлення потреби. Таким чином, вони виступають як внутрішні фактори впливу, що спонукають до дії. Як зазначав вчений: «потреба як внутрішня спонукальна сила діяльності виступає одним із джерел інтересу, внаслідок чого спрямованість на задоволення потреб складає невід'ємну сторону інтересу. Проте визнання даного факту ще дає висновку, ніби потреба і є інтерес і що між цими поняттями немає істотної відмінності. Їх не можна ізолювати один від одного, протиставляти один одному, але не можна і ототожнювати» [162, с. 81]. Розуміння інтересу автором спирається не на потребу, а на суспільне ставлення. «Властива всякому соціальному суб'єкту діяльна позиція, що виражає його вибіркоче ставлення до об'єктивних можливостей, тенденціям суспільного розвитку і є інтерес» [162, с. 81]. З наведеного вище можна дійти висновку, що сила інтересу вимірюється готовністю суб'єкта вчинити дії, направлені на об'єкт. Потреби характеризують людину з точки зору її прагнень, тоді як інтереси представляють її як суб'єкта дії, характеризують зміст її волі, характеру. Тому інтереси більш ширше, ніж потреби, виражають суспільну природу людини.

Беручи до уваги всі згадані підходи щодо природи поняття «інтерес» варто відмітити, що однією з найважливіших характеристик інтересу як елемента суспільного відношення та діяльності є саме спрямованість суб'єкта на предмети, що мають значення в плані задоволення його потреби. Саме тому представники різних концепцій до істотних ознак інтересу включають спрямованість суб'єкта. Р.Гусакаян зазначає: «суспільні потреби не можуть проявити себе інакше, як через відносини і у відносинах. Якщо природні, біологічні потреби мають природні шляхи і свій вираз у фізіологічних

процесах, то суспільні потреби мають шляхи, що історично склалися, - суспільні відносини ..» [44, с. 23].

Проаналізувавши вище дослідження багатьох науковців варто зробити висновок, що саме з потреби яка має істотне соціальне значення виникає інтерес і саме інтерес є прагненням суб'єкта задовольнити соціальну потребу [169].

Останнім часом до категорії «інтересу» все частіше звертаються з метою визначення суті сімейних відносин [89, с. 104].

На думку Решетника Є., «інтерес у сімейному праві являє собою – простий юридичний дозвіл, спрямований на досягнення конкретного блага та забезпечення потреб його носія, який хоча і не віднайшов прямого вираження та закріплення в правах і обов'язках суб'єктів сімейних правовідносин, але витікає із загального змісту сімейного законодавства і за певних обставин охороняється державою» [129, с. 85].

У зв'язку із тим, що в Україні відбуваються політичні, економічні і соціальні зміни постає необхідність перегляду існуючих поглядів на взаємодію сім'ї і держави: наскільки важливий інститут сім'ї для забезпечення державних інтересів, і якою мірою держава може впливати на сферу суто приватних сімейних відносин.

Саме в сім'ї формуються і проявляються політичні погляди, ідеали, інтереси людини, первинні ціннісні орієнтації і соціальні установки дитини, підлітка, формуються орієнтації на трудове, суспільно-політичне життя людини, саме в сім'ї існують притаманні лише їй правила та обов'язки. Про це свідчить зміст ч.1. ст.3 Сімейного кодексу України (надалі – СК України).

У нашій роботі ми хочемо звернути увагу на три основні періоди формування категорії інтерес у сімейному праві.

На сторінках вітчизняної літератури питання теорії інтересу широко розкривалась у дореволюційний, радянський і сучасний періоди.

Сімейні відносини виникають, складаються та розвиваються в замкнутому сімейному колі і державі втрутитись в цю суто приватну сферу

часто дуже складно, саме в цьому і полягає складність їх правового регулювання. Звичаї, традиції, закони стабілізували сімейні відносини, спрямовуючи в русло, яке відповідало рівню суспільної потреби та національної свідомості. В сімейному законодавстві близько пів сотні згадок поняття «інтерес», однак зміст цього поняття залишається до кінця не розкритим.

Впродовж багатьох століть із формуванням понять про справедливість, мораль, формувались звичаї – правила поведінки, що далі іменуються звичаєвим правом. Порядок, умови укладення й розірвання шлюбу, та відносини, що випливають зі шлюбу регулювалися нормами звичаєвого права, чинним князівським законодавством, а після введення християнства на Русі — і церковними статутами.

Згодом сімейні відносини почали регулюватись писаними законами, що закріплювались в законодавстві тих держав, які поневолювали Україну. Не зважаючи на наявність писаних норм, звичаєве право залишалось головним регулятором сімейних відносин. З неписаними народними традиційними норми рахувались і церква, і державні правові установи. В народному середовищі весь комплекс сімейних відносин регулювався звичаєвими правовими нормами.

Після приєднання частини території сучасної України до Московської держави, і введення у дію в 1840–1842 рр. Зводу законів Російської імперії не зменшили роль норм звичаєвого права. До порушників норм звичаєвого права застосовувалися примусові заходи, судам було дозволено дотримуватися звичаєвих правил для вирішення на їхній основі майнових спорів подружжя.

Історія поняття «інтерес» у вітчизняному сімейному законодавстві бере свій початок у 1918 році, коли було започатковано традицію регулювання сімейних відносин окремими кодексами.

22 жовтня 1918 року було прийнято Кодекс законів про акти громадянського стану, шлюбне, сімейне і опікунське право РСФРР. У післявоєнний час окремі кодекси, правда з різними назвами, були прийняті у більшості держав «соціалістичного табору», де до цього часу сімейні відносини

регулювались виключно цивільними кодексами. У цьому Кодексі поняття «інтерес» згадується, коли мова йде про те, що батьківські права повинні здійснюватись виключно в інтересах дитини. Зустрічається і згадування про інтереси матері та дитини, які забезпечуються організацією широкої мережі пологових будинків, дитячих садків, шкіл-інтернатів. «Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану» був прийнятий у 1926 року. У ньому було проголошено пріоритет інтересів дитини: здійснення батьківських прав виключно в інтересах дитини, усиновлення неповнолітніх допускалось лише в інтересах дитини. Зміни що були внесені до Кодексу Постановою ЦВК і РНК СРСР від 27 червня 1936 року «Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги породіллям, встановлення державної допомоги багатосімейним, розширення сітки пологових будинків, дитячих ясел і дитячих садків, посилення кримінального покарання за несплату аліментів і про деякі зміни до законодавства про розлучення», свідчили про зорієнтованість цього документу на врахування приватних інтересів – в першу чергу – дитини та матері. Однак Указ Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 року «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним та самотнім матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення почесного звання «мати героїня» і встановлення ордену «Материнська слава і медалі «Медаль материнства» відбираючи у матері право на звернення до суду з позовом про встановлення батьківства та стягнення аліментів на дитину, від особи, з якої вона не перебувала у зареєстрованому шлюбі, знехтував інтересами дитини. Наступним важливим нормативним актом були Основи законодавства СРСР та союзних республік про шлюб та сім'ю, які були затверджені Верховною Радою СРСР 1968 року. Прийняття основ законодавства про шлюб та сім'ю зумовило прийняття нових республіканських кодексів. Зокрема, Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР був прийнятий 29 червня 1969 року та набув чинності 1 січня 1970 року. Цей документ ширше ніж раніше охоплював інтереси учасників сімейних відносин, особливо дітей. Законодавець вже на той час оперував поняттями

«інтереси дитини» та «інтереси сім'ї», проте зміст поняття «інтерес» при цьому не розкривався. Чинне національне сімейне законодавство відкриває Конституція України. Безпосередньо сімейним відносинам у ній присвячено 3 статті: ст. 32 «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією», ст. 51 «Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права та обов'язки у шлюбі та сім'ї, батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків, сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» та ст. 52 «Діти – рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним, будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом, утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу» [77].

Звертає на себе увагу і міжнародно-правове регулювання сімейних відносин, в контексті інтересів учасників цих відносин. Зокрема, Конвенція про права дитини, Схвалена на 44 – й сесії Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року, яка набула чинності для України 27 вересня 1991 року, Європейська конвенція про здійснення прав дітей, укладена 25 січня 1996 року – набула чинності для України 1 квітня 2007 року, Конвенція про стягнення аліментів за кордоном, укладена 20 червня 1956 року, набула чинності для України 19 жовтня 2006 року, Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми.

Зважаючи на те, що в своєму розвитку Україна має орієнтуватися на право Європейського Союзу, то варто вказати на такі моменти. Одним із визначальних моментів у регулюванні сімейно-правових відносин в країнах Європейського Союзу стало прийняття Хартії фундаментальних прав, яка змінила загальний пейзаж системи захисту прав та інтересів людини в ЄС. Положення, що стосуються регулювання сімейного життя, розкидані по всьому тексту Хартії. Окрему статтю Хартії присвячено правам дітей. При здійсненні

будь-яких дій щодо дітей як з боку публічної влади, так і з боку приватних установ інтереси дитини мають розглядатися як пріоритетні. Кожна дитина має право регулярно підтримувати особисті відносини й прямі контакти з обома батьками, якщо тільки це не суперечить її інтересам.

Усі ці документи закріплюють правовий статус дитини, виходячи з її інтересів. У всіх документах зустрічається словосполучення «інтереси дитини», «найкращі інтереси дитини». Вказані міжнародно-правові акти визначили основний орієнтир при вирішенні питання врахування інтересів учасників сімейних правовідносин у чинному СК України, де термін «інтерес» зустрічається досить часто (ст. 7, 19, 54, 74, 148, 207 СК України). Проте не зважаючи на такий факт, на сьогодні поняття інтересу ні на законодавчому рівні, ні у доктрині свого закріплення немає. Невизначеність цього поняття на законодавчому рівні є підставою для різного його тлумачення громадянами, державними органами та їх посадовими особами. Визначаючи у ст. 4 Цивільно-процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України) право на звернення до суду осіб за захистом порушеного або оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу – законодавець не задає рамки тлумачення цього поняття

Беручи до уваги все вищенаведене ми дійшли висновку, що особливістю формування категорії «інтерес» в сімейному праві є те, що дана категорія являється простим юридичним дозволом необхідним при будь-якому діянні, який не завжди має пряме вираження в правах та обов'язках суб'єкта та є спрямованим на забезпечення потреб носія та досягнення блага.

Інтерес є основним критерієм поділу сімейного права на публічне і приватне. Чинниками, що сприяли розвитку категорії інтерес в сімейному праві є необхідність регулювання особистих немайнових і майнових прав.

Різноманітність учасників сімейних правовідносин і необхідністю задоволення потреб кожного члена сім'ї яке б не суперечило інтересам і встановленим звичаями чи ще якимись правилами, на нашу думку виражає особливість категорії «інтерес» у сімейному праві.

1.2. Поняття та ознаки інтересів у сімейному праві.

Для того щоб з'ясувати місце і роль інтересу в праві в цілому і в сімейних правовідносинах зокрема, необхідно розглянути сутність інтересу, яка визначається представниками галузевої науки. Важливо зауважити, що категорія «інтерес» є загальнонауковою. Безумовно, різногалузевий підхід до дослідження того чи іншого питання обумовлює і різне смислове наповнення даного поняття [68].

Категорія інтересу досліджувалася різними науками, однак на сьогодні так і не з'ясовано сутність інтересу.

Категорію «інтерес» сучасна філософія розглядає як основну причину дій особистості. Інтерес має дві складові: об'єктивну, що виражається в сукупності об'єктивних зв'язків та суб'єктивну, що полягає в усвідомленні власного соціального середовища через призму незалежних спонук діяльності.

Представники педагогіки та психології розглядали інтерес як специфічну пізнавальну спрямованість особистості, що детермінована психологічними та психічними процесами.

Соціологічна наука характеризувала дану категорію з точки зору різних напрямів: розуміння інтересу як основи соціальної взаємодії. Інтереси як соціальне явище розглядаються як феномен свідомості, як спрямованість людини на який-небудь об'єкт.

При всьому різноманітті дефініцій і підходів до вивчення інтересу можна говорити про те, що до теперішнього часу в науці досить чітко сформувалися три точки зору на сутність інтересу, його представляють як: суб'єктивне явище; об'єктивне явище; єдність об'єктивного і суб'єктивного.

Як суб'єктивне явище інтерес зазвичай розглядається психологами, як емоційні прояви пізнавальних потреб людини, як джерело, спонукальна сила людської активності [48]; як одна з форм вибіркового ставлення особистості до явищ об'єктивної дійсності [32] і т.д. В зв'язку з чим дана теорія і отримала назву психологічної. Відомий російський психолог С.Л. Рубінштейн вважав, що

інтерес являє собою не що інше, як зосередженість на певному предметі думок, помислів особистості, що викликає «прагнення ближче познайомитися з предметом, глибше в нього проникнути, не випускаючи його з поля свого зору» [137].

Так як у всіх цих характеристиках інтерес виступає виключно як суб'єктивне явище (суб'єктивний інтерес) - продукт діяльності мозку, прояв законів психічного відображення природного і суспільної реальності, в роботах з даної проблематики йдеться в основному про психофізіологічні характеристики і форми прояву інтересу [50].

Друга точка зору на природу інтересу розглядає його як соціальне явище, об'єктивне за своєю суттю, в зв'язку з чим дана концепція іноді іменується соціологічною. Представники цієї теорії обґрунтовують тезу про те, що інтерес - явище тільки об'єктивне, «пов'язане виключно з буттям предмета і не зводиться до свідомості і волі», що «інтерес спільноті дано об'єктивно, як визначається її природою і умовами існування» [32].

При цьому простежується досить певний взаємозв'язок між інтересом і потребою. Як відомо, будь-яка потреба є недоліком чого-небудь, нуждою в чому-небудь для нормального існування людської особистості, соціальної групи, суспільства в цілому [107]. В об'єктивній концепції поняття «інтерес» трактується через необхідність задоволення потреби шляхом активних дій. Проте зазначена потреба зумовлена не усвідомленням суб'єкта, а умовами його суспільного буття. [178, с. 212-221].

Представники третьої концепції інтересу, не заперечуючи його об'єктивного характеру, в той же час намагаються знайти в ньому і суб'єктивний елемент. Ще Гегель відзначав, що «інтерес є зміст тих бажань, на задоволення яких спрямована діяльність суб'єкта ... момент суб'єктивної одиниці і її діяльності» [35]. Як вважають прихильники даної концепції, інтерес означає перехід від об'єктивного до суб'єктивного, і в цьому проявляється його своєрідність.

Об'єктивно суб'єктивну природу інтересу з певним застереженням підтримує В. А. Ойгензіхт. Так, учений наголошує, що єдність об'єктивного та суб'єктивного не в об'єктивному змісті та суб'єктивній формі, а пов'язана з процесом реалізації, що включає в себе усвідомлення, прагнення, бажання тощо. Цей процес не зводиться до інтересів, хоча і пов'язаний з ними. Автор робить висновок, що потреби та інтереси детермінують вольовий процес. Проте якщо потреби – передумова інтересів, то інтереси – уже передумова діяльності [113, с. 35].

Аналізуючи наведені вище підходи, можна однозначно стверджувати, що жодна з концепцій не заперечує факт залежності інтересу від об'єктивних умов існування суб'єктів.

Ми погоджуємось із висновками О.М. Вінник про домінування об'єктивної концепції, оскільки: 1) психологічне усвідомлення інтересу навряд чи можна застосувати до таких суб'єктів як держава, її компетентних органів, господарських організацій; 2) об'єктивно існуючі потреби, обумовлені суспільними відносинами, можуть бути реалізовані навіть без усвідомлення суб'єктом свого інтересу в їх отриманні [29, с. 36].

Метою нашого дослідження є дослідження інтересу саме в сімейному праві, тому нам варто зазначити, що оскільки сім'я є основним різновидом соціальних інститутів, в межах яких людина може реалізувати свої інтереси, виникає необхідність розгляду сімейних відносин з метою забезпечення суспільних і особистих інтересів.

Відомо, що сімейне законодавство ніколи не містило поняття сім'ї. Ця обставина не була випадковою і не означала прогалини в законодавстві. У Сімейному кодексі України від 10.01.2002 р. (далі – СК) вперше зроблена спроба дати легальне визначення сім'ї (ст. 3 СК): «Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з

інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Права члена сім'ї має одинока особа. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства» [144].

Я. М. Шевченко прокоментувала це визначення таким чином: «Спільне проживання і спільний побут, власне, можуть стосуватися будь-якої групи людей, які прихильно ставляться один до одного, але ці люди можуть і не бути пов'язаними сімейними зв'язками. Що ж до взаємних прав та обов'язків, то їх характер взагалі може бути найрізноманітнішим. Так, з огляду на заподіяння шкоди такі права й обов'язки можуть мати заподіювач шкоди і потерпілий, але сім'ї, родинних зв'язків це ніяк не стосується» [191, с. 5-6]. До того ж одночасна наявність трьох елементів, викладених законодавцем у ч. 2 ст. 3 СК як ознак сім'ї, а саме: 1) особи, які спільно проживають, 2) пов'язані спільним побутом, 3) мають взаємні права та обов'язки, – в житті не завжди може спостерігатися. Ю.С. Червоний розглядаючи питання про ознаки сім'ї, приходять до висновку, що доцільніше говорити про спільне життя, а не про спільне проживання чи спільний побут [178, с. 68].

Щодо такої ознаки як права та обов'язки членів сім'ї, то застосування її неоднакове. Деякі вчені використовують її окремо, без будь-яких зайвих зазначень, інші розширяють поняття. Ми підтримуємо вчених, які конкретизують права та обов'язки, вказуючи на їх приналежність саме до сімейних правовідносин. Мається на увазі наявність у членів сім'ї відповідних сімейних прав та обов'язків (особистих немайнових та майнових), що передбачені сімейним законодавством та покладення на таких осіб, окрім моральної взаємної відповідальності, юридичної відповідальності, яка настає при невиконанні чи неналежному виконанні ними своїх обов'язків. Якщо ми говоримо про сім'ю як про сукупність правовідносин між фізичними особами, то з огляду на те, що взаємні права та обов'язки є структурним елементом правовідносин, їх зайве зазначення у дефініції не потрібно.

Ми погоджуємось з думкою Ватрас В.А. [20, с. 88] про те, що в зв'язку з тим, що більшість галузей права України трактує сім'ю як правову категорію, піддаючи її правовій регламентації, у зв'язку з чим сім'я не може не мати юридичного визначення, таке визначення сім'ї є необхідністю.

Міцної і надійної сім'ї потребує кожна людина незалежно від віку, саме тому сім'я є однією із найвеличніших цінностей, що створені людством за всю історію свого існування.

Сім'я є унікальним соціально-правовим інститутом. Саме в родині закладаються основи соціалізації особистості; володіючи сімейно-правовим статусом, особа має право розраховувати на захист з боку держави.

Аналізуючи взаємозв'язок сім'ї і суспільства, відзначимо, що незаперечним є твердження, згідно з яким сім'я в соціумі - складний феномен. Вона, залежна від суспільства і тому співзвучна тим змінам, які відбуваються в ньому. У той же час сім'я має власну еволюцію, зумовлену її власними інтересами, володіє властивими їй закономірностями.

У розвитку відносин між суспільством і індивідом спостерігаються дві основні тенденції - соціалізація та індивідуалізація. Людина - істота соціальна. Будучи ізольованим від соціального середовища, пише В. І. Лукашук, «він стає фізично і психічно неповноцінною» [89].

На наш погляд, не можна говорити про «конфлікт» між соціалізацією та індивідуалізацією. В основі уявлень окремої людини про її місце в суспільстві, про значущість соціальних норм і ступеня особистої свободи лежить її інтерес. Соціальне становище людини визначається під впливом суспільного, державного (публічного) інтересу. У зв'язку з чим можлива розбіжність, невідповідність, а може бути, і протиріччя приватних і публічних інтересів. Саме це і може спричинити порушення рівноваги, в результаті якого у розвитку суспільства на певному етапі будуть прогресувати соціалізація або індивідуалізація.

Роль сім'ї в суспільстві не можна порівняти з роллю жодного іншого соціального інституту. Сім'я виступає як колектив первинної соціалізації, як

єдиний, по суті, виховний інститут, вплив якого людина відчуває від народження і до останніх днів.

В нашій роботі принципово важливо не тільки виявити зміст інтересів в сімейному праві, але і проаналізувати межі співвідношення інтересів кожного з членів сім'ї, групи членів сім'ї з інтересами суспільства і держави. В цьому нам допоможе дослідження проблеми ієрархії інтересів в сім'ї і сімейних правовідносинах. Виявлення названої ієрархії, визначення критеріїв її побудови має важливе значення, насамперед, для ефективності механізму сімейно-правового регулювання.

Різноманітність суб'єктів сімейних відносин, як зазначає О. Ю. Ільїна, дозволяє передбачити наявність різних сімейних систем та підсистем, які наділені своєю суверенністю [68].

Сім'я, структура сім'ї - це не просто члени сім'ї в певних рольових позиціях, що проживають спільно. Для вивчення даного соціального інституту передбачається розгляд внутрішньої структури сім'ї та взаємодії сім'ї як системи з зовнішнім середовищем. Це означає, що самого кількісного складу сім'ї недостатньо, необхідно виявити структуру відносин між членами сім'ї, визначити, які члени сім'ї знаходяться в так званому союзі один з одним, хто ізольований від інших членів сім'ї.

Беручи до уваги праці фахівців котрі займались проблемами осмислення сутності відносин між членами сім'ї, можна дійти наступних висновків. Кожна сім'я - це складна структура, що включає в себе кілька індивідів, які, в свою чергу, утворюють підструктури всередині сім'ї.

На наш погляд, дуже вдалим є поняття «суверенності території». Це не що інше, як самотійність і незалежність сімейної системи, обумовлені, у свою чергу, суверенністю її інтересів. Різноманіття суб'єктів сімейних правовідносин дозволяє припустити наявність різних сімейних систем і підсистем, що володіють своєю суверенністю. Для того, щоб показати значимість співвідношення інтересів в сім'ї, вважаємо доцільним розглянути деякі підструктури, існуючі в сім'ї.

Доволі вичерпним є дослідження даного питання О.Ю.Ільїною, автор зазначає, що окремий індивід, член сім'ї, може розглядатися як перший вид сімейної підструктури, так як він є автономною людською одиницею з власними інтересами, мотивацією і життєвими цілями. Жінка або чоловік, доросла людина або дитина - будь-хто з них має свої потреби та інтереси [68].

Входячи в ту чи іншу сімейну підструктуру, людина змушена співвідносити свої інтереси з інтересами кожного члена сім'ї. З подружжя у сім'ї складається подружня підструктура. Виконуючи соціально сімейну роль чоловіка чи дружини, чоловік або жінка відповідно реалізує свої приватні інтереси, зумовлені інтересами подружнього союзу. Після укладення шлюбу відбувається злиття та інколи зіткнення приватних інтересів подружжя, однак чоловік та дружина не повинні повністю підпорядковувати свою волю, інтереси один одному. Так, у ст. 51 СК України зазначається, що дружина та чоловік мають рівне право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань.

Кожен член сім'ї, безумовно, має власні інтереси. Більше того, він має свою ієрархію інтересів: його життєвий шлях визначається тими чи іншими цінностями, пріоритетами, уявленнями і т. п. Однак, будучи учасником соціальної сфери, що іменується сім'я, кожен змушений найчастіше співвідносити свої інтереси з інтересами інших членів сім'ї. Основою побудови системи інтересів в сім'ї є приватні інтереси кожного з членів сім'ї. На нашу думку, це і є виявом ієрархії, підлеглості інтересів в сім'ї.

Пріоритет інтересів деяких членів сім'ї закріплено в Сімейному праві. Законодавство містить цілу низку заходів щодо підвищеного захисту прав та інтересів дитини. Такий захист здійснюється батьками дитини (ст. 154 СК), іншими родичами — бабою, дідом, сестрою, братом, мачухою, вітчимою (статті 258, 262 СК) або іншими особами, які нею опікуються — опікуном, патронатним вихователем (статті 249, 255 СК). Особа, яка досягла 14 років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу (ч. 1 ст. 18 СК). Учасниками сімейних відносин, які потребують певної

підтримки та допомоги, окрім неповнолітніх, є також непрацездатні особи (інваліди 1, 2 та 3 групи, особи пенсійного віку). СК передбачає пріоритетний захист непрацездатних членів сім'ї і містить спеціальні юридичні механізми, які дозволяють це зробити найбільш повним чином. Відповідно до СК, повнолітні діти зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги (ч. 1 ст. 202 СК); вони мають право звертатися за захистом прав та інтересів непрацездатних, немічних батьків як їх законні представники, без спеціальних на те повноважень (ст. 172 СК); той з подружжя, який є непрацездатним і потребує матеріальної допомоги, має право на утримання від іншого з подружжя (ст. 75 СК), неповнолітнього члена подружжя (ст. 16 СК України тощо), дружини під час її вагітності і одного року з дня народження дитини (ч. 2 ст. 110 СК України) тощо. Якщо права та інтереси непрацездатних членів сім'ї не забезпечуються зобов'язаними особами, вони можуть бути примушені до цього за допомогою спеціальних правових засобів. Інтереси виникають не лише між членами сім'ї, але й між іншими суб'єктами сімейних відносин, родичами.

Динамічність ієрархії інтересів в сім'ї обумовлена в тій чи іншій мірі приватними інтересами кожного члена сім'ї окремо. Тобто бажання одружитись переводить сина в статус чоловіка, а народження дитини ще й в статус батька.

Динамічність інтересів чітко виражена в ст.6. СК України із зміною правового статусу дитини із досягненням нею певного віку, а також настанням певних обставин, наприклад народженням дитини.

Таким чином, держава висловлює свою позицію по відношенню до ієрархії інтересів в сімейних відносинах безпосередньо в тексті закону.

Ми погоджуємось із авторською концепцією ієрархії інтересів О.Ю. Ільїної, яка включає наступні основні положення : «1. Сім'я - базовий інститут громадянського суспільства, який забезпечує умови для реалізації приватних інтересів окремих членів сім'ї, інтересів сім'ї в цілому, суспільства і держави.

2. У відносинах сім'ї та держави необхідно враховувати, що держава може нормативно регулювати відносини між членами сім'ї лише в межах, які вона може вирішити. Відносини між членами сім'ї підлягають правовому регулюванню нормами не тільки сімейного законодавства. Сімейно правові норми регулюють не всі сімейні відносини. Виходячи з цього, варто розрізнити поняття «сім'я» і «сімейні правовідносини».

3. Науковим обґрунтуванням відмінностей у сутнісній характеристиці сім'ї та сімейних правовідносин виступає ієрархія інтересів, що передбачає вибудовування системи приватних і суспільних інтересів у певній підпорядкованості.

4. Система інтересів в сім'ї побудована на інтересах окремих членів сім'ї, відповідно ієрархія інтересів має своєю метою приватні інтереси.

5. Ієрархія інтересів в сімейних правовідносинах обумовлена цілями і принципами сімейно - правового регулювання, встановлених державою.

6. Ієрархія інтересів в сім'ї є динамічною системою, яка змінюється в силу різних обставин» [68].

Необхідність задоволення своїх інтересів ставить людину в таке становище, коли вона прагне до максимально позитивних і найбільш вигідних для себе наслідків. У зв'язку з цим виникають сутички між протилежними інтересами членів родини, інтересами представників різних сімейних підструктур, інтересами окремих сімей в суспільстві.

Чинний Сімейний Кодекс України у ст. 2 визначає регульовані сімейним законодавством відносини: 1) Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання; 2) Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком; 3) Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та (або) майнові відносини між іншими

членами сім'ї, визначеними у ньому; 4) Сімейний кодекс України не регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням.

В наступному розділі нами будуть детально розглянуті форми та межі прояву державного інтересу в регламентації відносин між членами сім'ї шляхом встановлення правових норм, а також проблеми співвідношення приватних і публічних інтересів в сімейних правовідносинах.

В даній частині дослідження важливо звернути увагу на зовсім іншу ієрархію інтересів, притаманну для сімейних відносин і відрізняється від раніше виявленої системи інтересів в сім'ї.

По-перше, у ст. 2 СК України визначено категорії членів родини, відносини між якими підлягають сімейно-правовому регулюванню.

По-друге, позначені сфери сімейних відносин, що знаходяться під контролем держави.

Підсумовуючи факти наведені вище ми дійшли висновку, що сім'я і сімейні правовідносини поняття не тотожні. Суттєвою відмінністю сімейного права від інших галузей права є наявність великої кількості учасників таких правовідносин, що в свою чергу формують певну ієрархію в сім'ї і сімейних правовідносинах. Держава регулює за допомогою сімейно - правових норм не всі сімейні відносини і не між усіма членами сім'ї [68] .

Про це свідчить п. 3 ст. 7 СК України : «Сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства».

Підтвердженням того, значення що основні засади сімейного законодавства, закріплюють пріоритет інтересів сім'ї перед інтересами окремих її членів міститься в ст. 5 СК України де зазначається, що сім'я, а не окремі члени сім'ї, знаходиться під захистом держави « Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї...

Ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України».

Таким чином «інтерес» в сімейному праві є правовою категорією, що має вказані нижче ознаки, які є спільними іншими галузями права : 1) інтерес є стимулом до діяльності суб'єктів; 2) опосередкований нормами, що відповідають галузі сімейного права; 3) направлений на досягнення певної цілі, виражає суб'єктивний легітимний намір здобути матеріальне та нематеріальне благо, користуватись цим благом, досягнути результату. Мета завжди належить зацікавленій особі; 4) може виступати самостійним об'єктом судового та іншого захисту; 5) належить певному суб'єкту сімейних правовідносин і не може існувати окремо від нього.

Дякович М.М. зазначає, що: «доволі важливим у сімейних правовідносинах є пошук найбільш універсального варіанту визнання у праві інтересів членів сім'ї, який буде використовуватися у будь-яких соціально-економічних умовах» [53].

Ми згодні з думкою науковця і вважаємо, що для визначення в праві інтересів членів сім'ї необхідно визначити унікальні ознаки, які будуть притаманні лише інтересам у сімейному праві. На нашу думку такими ознаками є : 1. Сім'я є основним різновидом соціальних інститутів, тому в сімейному праві інтерес являється об'єктивним явищем. 2. Юридична рівність учасників сімейних правовідносин. З урахуванням тієї обставини, що дитина потребує підвищеного захисту, батьки зобов'язані діяти в її інтересах. Тобто існує певний пріоритет інтересів деяких членів сім'ї. 3. Інтереси виникають не лише між членами сім'ї, але й між іншими суб'єктами сімейних відносин, родичами. 4. Динамічність ієрархії інтересів в сім'ї обумовлена в тій чи іншій мірі приватними інтересами кожного члена сім'ї окремо. У зв'язку з динамічністю і частою зміною ролі статусу члена учасника сімейних відносин в ієрархії цих правовідносин змінюються і інтереси цих учасників. 5. Спільність майнових інтересів їх учасників. Разом з тим, у праві кожен учасник сімейних правовідносин розглядається як самостійна особа, з власними майновими

правами та обов'язками. 6. У сімейному праві переважають диспозитивні норми, які надають учасникам сімейних відносин можливість самостійно визначати свої інтереси, вільно здійснювати свої права.

Розширення диспозитивності в процесі регулювання сімейних відносин — найбільш важлива ознака розвитку сімейного права останніх років. Разом із тим, у цій сфері існує і завжди залишиться певна кількість імперативних приписів. Це пов'язано з тим, що учасниками сімейних відносин є неповнолітні та непрацездатні особи, права та інтереси котрих потребують підвищеного захисту та забезпечення.

1.3. Роль інтересів у визначенні предмету галузі сімейного права.

Дослідження категорії інтересу обумовлена тим, що реалізація і захист прав людини і члена сім'ї зокрема, нерозривно пов'язані з проблемою правового забезпечення як інтересів суспільства в цілому, так і інтересів окремих соціальних груп і громадян, а з іншого боку — з проблемою правильної взаємодії і балансу індивідуальних інтересів громадян і їх об'єднань з інтересами суспільства, держави.

Так, зокрема, як зазначає Н.І. Матузов, що інтерес — це «категорія поза правова або «до правова (перед правова)», і закріплюється вона не тільки в конкретних правових приписах, але і в загальних принципах права. Інтерес передує правам і обов'язкам незалежно від того, знаходить чи ні він пряме закріплення в законодавстві або просто належить правовому захисту з боку держави» [102, с. 130]. Але саме право покликане забезпечити реалізацію тих чи інших інтересів, і цю обставину підкреслювала більшість відомих процесуалістів.

Аналізуючи сутність інтересу як критерію визначення сфери сімейних відносин, що підлягають правовому регулюванню, доцільно звернутися до дискусії про співвідношення цивільного і сімейного права, а саме про самостійність останнього як галузі права.

Специфіка сімейних правовідносин, сімейного права як галузі права обговорювалася авторитетними юристами.

Ми не можемо оминати увагою дослідження Красицької Л.В. в якому автор зазначає, що сучасній доктрині приватного права склалося два основних підходи щодо місця сімейного права в системі права і, відповідно, щодо галузевої приналежності відносин, які виникають між членами сім'ї [79, с. 176].

Так, І.В. Жилінкова наголошує, що сімейне право становить підгалузь цивільного права, хоча в системі цивільного права воно характеризується певною уособленістю, що обумовлюється особливостями відносин, які регулюються нормами сімейного права, та своєрідністю засобів їх правового регулювання [60].

Свою позицію Р.А. Майданик обґрунтовує тим, що з огляду на спільну приватноправову сутність загально-цивільних і сімейно-правових відносин, сімейне право слід розглядати невід'ємною складовою (підгалуззю) галузі цивільного права. Сімейне право може розглядатися як спеціальне приватноправове утворення, на яке поширюються норми та інститути цивільного права з урахуванням особливостей, передбачених положеннями сімейного права [91].

Як зазначає Красицька Л.В., прихильники другого підходу вважають, що сімейне право є самостійною галуззю права. Зокрема Боднар Т.В. цілком слушно зауважує, що сімейне право є своєрідним, специфічним правовим масивом, правова природа якого і місце в системі українського права, як і раніше, викликають полеміку. Разом з тим є всі підстави для визнання сімейного права самостійною галуззю українського права, яка містить як приватноправові (переважно), так і публічно-правові (які обслуговують власне сімейні відносини) норми [15].

З цією позицією варто погодитись, враховуючи наступні особливості:

1) шлюбно-сімейні взаємовідносини мають відмінні від цивільних підстави виникнення. Якщо цивільні правовідносини виникають, як правило, з договорів, заподіяння шкоди, створення творів науки, літератури та мистецтва тощо, то шлюбно-сімейні відносини виникають зі спорідненості, шлюбу, усиновлення;

2) якщо суб'єктами цивільно-правових відносин виступають фізичні та юридичні особи, держава та територіальні громади, то суб'єктами сімейних – є

лише фізичні особи. При цьому сімейні правовідносини пов'язують не сторонніх, а близьких осіб – родичів, подружжя;

З огляду на те, що ст. 2 СК України визначає коло осіб – членів сім'ї, відносини між якими підпадають під сферу сімейно-правового регулювання, на відміну від того, що ЦК України регулює особисті немайнові та майнові відносини не тільки між усіма фізичними особами незалежно від їх сімейного стану тощо, а й між юридичними особами, державою Україною, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами, іноземними державами та іншими суб'єктами публічного права, можна зробити висновок, що предмет сімейного права і предмет цивільного права не збігаються. В. І. Труба справедливо наголошує на тому, що відносини з виховання дітей, із взаємного утримання, які складаються між батьками і дітьми, а також у сфері спільного вирішення питань життя сім'ї, турботи про сім'ю, опосередковуються правом і за своєю суттю є сімейно-правовими. Суб'єктами таких відносин є виключно учасники сімейних правовідносин, а здійснення ними своїх прав та виконання ними своїх обов'язків не супроводжується майновим забезпеченням. Аналогічні відносини цивільному праву невідомі [158].

3) у першу чергу, сімейні правовідносини – це особисті немайнові, і лише в другу чергу, вони є майновими. Майнові правовідносини випливають з особистих: є спорідненість, є шлюб – є майнові відносини. У свою чергу в цивільному праві переважна більшість відносин – це майнові відносини;

Частина 1 ст. 2 СК України передбачає, що Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання. Згідно з ч. 1 ст. 1 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Отже, законодавець, визначаючи предмет правового регулювання в СК України і ЦК України майже ідентично, вказує, що його складають, перш за все, особисті немайнові відносини та

майнові відносини. Майнові відносини породжують майнові права, що служать джерелом панування над майном. Сімейні відносини породжують сімейні права, що ставлять у певну особисту залежність одного члена сімейного союзу від іншого і створюють певне юридичне становище (status) для цих членів. Відносини майнові та відповідні їм майнові права легко вимірюються. У відносинах сімейних міра та рахунок прав неможливі в силу особливих властивостей цих відносин, більше моральних, ніж юридичних. Звідси випливає, що регулювання правом відносин сімейних є набагато вужчим, ніж відносин майнових. Я. М. Шевченко чітко вказувала на критерії розмежування цивільних та сімейних правовідносин, зазначаючи, що цивільно-правові відносини є близькими до сімейно-правових, проте відмінністю сімейно-правових відносин є відсутність у майнових сімейно-правових відносинах вартісної ознаки і значною мірою сімейно-правовий характер визначення їх учасників [190].

4) сімейні права та сімейні обов'язки не можна відчужувати, передавати, купувати, продавати чи дарувати. Причому не тільки особисті, але й майнові. Не можна, наприклад, передати право на одержання аліментів або ж на виховання дітей. У цивільному ж праві майже всі майнові відносини легко передаються (наприклад, право на одержання спадщини);

Сімейні правовідносини мають й інші особливості, які дозволяють виокремити їх з кола цивільно-правових відносин, зокрема, особистий характер сімейних правовідносин, обумовлений індивідуалізацією їх учасників у конкретному правовідношенні, що не допускає їх заміни у правовідношенні і за загальним правилом, правонаступництва. Саме сімейні правовідносини є формою тих суспільних відносин, в яких відбувається відтворення людської особистості й продовження людського роду, а сімейне право в певних межах врегульовує відносини щодо визначення походження дитини, її виховання, розвитку та утримання, тобто сімейне право регулює досить обмежену сферу суспільних зв'язків між людьми як учасниками сімейних відносин залежно від їх сімейно-правового статусу. Зокрема сімейним законодавством встановлюються особисті немайнові та майнові права та обов'язки подружжя,

батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених тощо, проте чітко законодавець дотримується межі правового регулювання, зазначаючи, що сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та суспільства (ч. 3 ст. 7 СК України), регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя (ч. 4 ст. 7 СК України).

5) процес розгляду сімейних справ відрізняється від розгляду цивільних, як суттєво відрізняється й виконання рішень. Наприклад, у справах про передання дитини на виховання другому з подружжя не можна так легко виконати рішення, як рішення, скажімо, про відчуження певної речі;

6) сімейно-шлюбні відносини в Україні в багатьох випадках регулюються нормами моралі, а не тільки правовими нормами, і це характерно тільки для сімейного права;

На відміну від цивільно-правового регулювання суспільних відносин, в основу сімейно-правового регулювання суспільних відносин покладено не майнові інтереси їх учасників, а особисті потреби, певні моральні настанови, публічні інтереси суспільства, наприклад, у вихованні майбутнього покоління.

7) цивільні та сімейні відносини регулюються окремими кодифікованими законодавчими актами – ЦК України та СК України.

Усе це дає підстави вважати відкритою дискусію щодо самостійності сімейного права, а тому сімейне право можна визначити як сукупність правових норм, що регулюють особисті немайнові та майнові відносини, які виникають між особами на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, опіки та піклування, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

На наш погляд, наявність зазначених специфічних сімейно-правових процедур є додатковою ознакою поряд з предметом і методом, що відмежовують сімейне право від цивільного права та інших правових галузей.

Таким чином, в даний час вивчення сімейних правовідносин стає все більш актуальним, а зміст предмета сімейно-правового регулювання потребує нормативної індивідуалізації. Як впливає з обґрунтованих вище полярних думок про самостійність сімейного права, основний акцент робиться на зміст майнових відносин між членами сім'ї, специфіка яких обумовлена, в свою чергу, особистими взаєминами.

Дотримуючись теорії самостійності галузі сімейного права, в той же час вважаємо за необхідне звернути увагу безпосередньо на предмет сімейного права.

Визначення предмета сімейного права, меж втручання держави у відносини між членами сім'ї, форм і способів правової регламентації даних відносин - ці та інші питання обумовлюють актуальність і необхідність дослідження, насамперед, поняття «сім'я». Дане поняття активно вивчається у філософській, соціологічній, економічній, психологічній та юридичній літературі. Ми вже звертали увагу на поняття сім'ї з позиції ієрархії інтересів в рамках даного соціального та правового інституту. Водночас вважаємо необхідним повернутися до розгляду поняття та сутності сім'ї з метою визначення змісту предмета сімейно-правового регулювання.

Поза всяким сумнівом, особисті взаємини між членами сім'ї є основою системи всіх сімейних відносин.

А. Рясенцев пропонував відмежувати сімейні відносини від цивільних не за окремими особливостями, а по всій сукупності виявлених ознак в цілому, так як жоден з розглянутих вченими ознак не можна назвати специфічним тільки для сімейних відносин.

Виходячи з вищенаведених концептуальних положень, В. А. Рясенцев пропонував застосовувати в дослідженнях загальне (соціологічне) і спеціальне (юридична) поняття сім'ї. Перше визначалося ним як «союз осіб, заснований на шлюбі, спорідненні, прийнятті дітей на виховання, який характеризується спільністю життя, інтересів, взаємної турботою». «Сім'я в юридичному сенсі, - писав В. А. Рясенцев, - це коло осіб, пов'язаних правами і обов'язками, що

впливають із шлюбу, споріднення, усиновлення або іншої форми прийняття дітей на виховання та покликаними сприяти зміцненню та розвитку сімейних відносин на засадах комуністичної моралі» [140, с. 13].

Цивілісти тлумачать юридичне поняття сім'ї як: союз осіб; коло осіб; група осіб; сукупність осіб; об'єднання осіб; спільність осіб; соціальна група тощо. Усі переконані, що сім'я складається з фізичних осіб – людей. Різниця існує тільки стосовно форми позначення відповідного об'єднання: союз, сукупність, коло, спільність, об'єднання осіб тощо. Застосування науковцями вищевказаних позначень фізичних осіб підкреслює соціальні аспекти поняття сім'ї. Однак при формулюванні легального визначення слід акцентувати увагу саме на юридичних властивостях досліджуваної категорії, відсунувши її соціальні характеристики. Законодавець у ч. 4 ст. 3 СК України надає відкритий перелік підстав створення сім'ї: шлюб, кровне споріднення, усиновлення, а також інші підстави, не заборонені законом і ті, що не суперечать моральним засадам суспільства. З огляду на це, ми маємо можливість визначити перелік осіб, що формує суб'єктний склад сім'ї: подружжя, родичі різних ступенів споріднення, усиновлювачі та усиновлені та інші. Члени сім'ї, як суб'єкти сімейних правовідносин, наділені відповідними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, які в свою чергу складають зміст правовідносин у сім'ї, наприклад, право дитини на належне батьківське виховання, права братів та сестер на спілкування, обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю, обов'язок батьків утримувати дитину. Бачимо, що права та обов'язки членів сім'ї спрямовані на відповідні блага, а саме на особисті нематеріальні та матеріальні, які складають об'єкт правовідносин. Таким чином, ми отримуємо класичну структуру правовідношення, яка складається з таких елементів: суб'єкт, зміст, об'єкт. Враховуючи це, пропонуємо визначити сім'ю у правовому розумінні як сукупність правовідносин між фізичними особами.

В цілому аналіз положень сучасного сімейного, цивільного, права на соціальне забезпечення свідчить про те, що в нормативно-правових актах

поняття сім'ї має різне суб'єктивне наповнення виходячи з встановлення кола членів сім'ї.

Виховна функція сім'ї також впливає на визначення предмета сімейного права. Насамперед слід зауважити, що у ст 155 СК України йдеться, що «Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини. Відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом».

В якості міри відповідальності СК України передбачено позбавлення батьків батьківських прав, відібрання дитини та ін. При цьому ініціатива щодо залучення батьків до сімейно-правової відповідальності може виходити в тому числі і від органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

Не менш важлива для держави і яка виконується сім'єю є економічна функція. Формування та захист сімейної власності, надання матеріальної підтримки непрацездатним і нужденним членам сім'ї - ці та інші напрями державної сімейної політики лягли в основу положень СК України по договірному регулюванні майнових відносин між подружжям аліментних відносин між іншими членами сім'ї.

У ст. 1 і 2 СК України зазначається, що сімейне законодавство регулює відносини, в яких не завжди беруть участь всі родичі та інші особи. У зв'язку з цим предмет сімейного права як галузі права може бути визначено наступним чином - це особисті та майнові відносини між окремими членами сім'ї, що володіють правами і обов'язками, передбаченими сімейним законодавством.

Все викладене вище дозволяє нам стверджувати, що головним критерієм визначення предмету сімейного права служить інтерес. Суспільство зацікавлене і визнає за необхідне упорядкування певної сфери сімейних відносин, а держава надає цій необхідності форму правових приписів.

Життя невинно йде вперед, змінюються суспільні відносини і разом з ними змінюються моральні погляди суспільства, його соціальні потреби. Правотворення не завжди встигає за цим рухом життя, нерідко відстає від нього, і, таким чином, виникають колізії між новим рівнем розвитку суспільства і станом права як регулятора суспільних відносин. Ці колізії дають поштовх змінам у галузі права, його вдосконалення.

Таким чином, саме інтерес, прояв публічного інтересу, свідчать про нагальну потребу у формуванні нового суб'єктивного сімейного права і нової сімейно-правової норми.

Сімейний кодекс України, детально регламентує відносини між членами сім'ї, не розглядає сім'ю в цілому як суб'єкт правовідносин. Об'єднання декількох осіб в одну сім'ю створює для них додаткові права і обов'язки, але лише для окремих суб'єктів права. Сім'я ж у цілому не володіє правосуб'єктністю.

Поняття «сім'я» досить часто зустрічається не тільки в СК України, але і в текстах інших нормативно-правових актів. Однак, якщо наявність прав і обов'язків конкретних учасників сімейних правовідносин впливає безпосередньо з тексту тієї чи іншої статті нормативно - правового акта, то «сім'я» є своєрідним завуальованим правовим феноменом, інтереси якого є об'єктом державного захисту.

Зауважимо, що в деяких статтях СК України, сім'я визнається як самостійний суб'єкт сімейних правовідносин.

Зокрема, СК України відносить захист сім'ї до основних начал сімейного законодавства: сімейне законодавство виходить з необхідності зміцнення сім'ї, відповідальності перед сім'єю всіх її членів, неприпустимість довільного втручання кого-небудь у справи сім'ї (ч.5.ст.5). Розірвання шлюбу в судовому порядку провадиться, якщо судом буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження сім'ї неможливі (ст. 41. ч. 2, ч. 2 ст. 112). У ч. 2 ст. 73 СК України допускається звернення стягнення на спільне майно

подружжя за зобов'язаннями одного з них, якщо судом буде встановлено, що все отримане за зобов'язаннями, було використано на потреби сім'ї.

Ці та інші сімейно-правові норми свідчать про певне відокремлення сім'ї як спільності в сімейних відносинах. Однак зауважимо, це відокремлення не є визнання сім'ї самостійним суб'єктом сімейних правовідносин.

Важливе значення у будь якій діяльності відіграє чітке визначення об'єкта. У філософському розумінні об'єкт, це те, що протистоїть суб'єкту. Об'єкт не просто тотожний об'єктивній реальності, а є її частиною.

На нашу думку, сама постановка питання, сім'я це суб'єкт або об'єкт в сімейних правовідносинах, не зовсім коректна. Можна було чекати, що правовому регулюванню піддаються лише окремі відносини, що виникають між окремими членами сім'ї, і про це мова піде пізніше.

Є всі підстави для твердження, що сім'я в юриспруденції - це правовий феномен, інтереси якого забезпечувати приватноправовими і публічно-правовими засобами. На нашу думку, норми сімейного законодавства оперують поняттям сім'я, використовуючи такий прийом юридичної техніки як фікція.

Оскільки захист інтересів сім'ї і інтересів окремих її членів досить часто здійснюється в рамках судочинства, ми погоджуємось із висновком Ільїної О.Ю. про необхідність звернути увагу і на характеристику процесуального значення фікцій. На думку В.М. Горшенєва, фікцію слід розглядати як нетипове нормативне розпорядження. Автор пропонував таке визначення фікції: «Це закріплене в правових актах і використовується в юридичній практиці нормативний припис у вигляді специфічного способу (прийому), що виражається в проголошенні існуючого факту або обставини, що в дійсності не мають місця» [37] .

На наш погляд, найбільш повно і правильно значимість фікцій як юридично-технічного прийому визначив З.М. Черніловський. «Суть юридичної фікції, - зауважує він, - як би її не інтерпретували, в тому, щоб через очевидну «Неправду» захистити ті приватні і громадські інтереси, без задоволення яких

ставиться під сумнів існування тієї чи іншої системи інститутів або одного з них» [181].

Узагальнюючи викладені вище визначення фікції, можна підсумувати сказане, пославшись на точку зору О.А. Кузнецової, яка говорить про наявність у фікції трьох головних ознак [83]:

- по-перше, фікція проголошує неіснуючі насправді обставини існуючими, тобто являє собою явну брехню в праві;
- по-друге, правова фікція закріплюється в правовій нормі і в силу цього є нормативним приписом;
- по-третє, фікції використовуються в юридичній практиці для захисту приватних та громадських інтересів за допомогою поширення на «вигадане явище» необхідного правового режиму.

Позначивши, таким чином, основні риси правових фікцій, спроектуємо виявлені ознаки на сім'ю.

Отже, ми стверджуємо, що сім'я в праві - це фікція. Забезпечення приватних інтересів окремих членів сім'ї можливо тільки за умови забезпечення інтересів сім'ї в цілому, держави і суспільства, тобто інтересів публічного змісту. Інакше кажучи, саме тому, що конкретна фізична особа має певний сімейно-правовий статус, вона отримує гарантії охорони і захисту своїх відповідних прав та інтересів. З цієї точки зору сім'я і її члени піддаються правовому впливу як єдиний організм. Але при цьому правоздатністю і дієздатністю наділяються окремі члени сім'ї, а не сім'я в цілому. У наявності, на наш погляд, встановлення прямого зв'язку і взаємозумовленості приватних і публічних інтересів за допомогою застосування юридичної фікції. Для більш повного і об'єктивного обґрунтування такої позиції вважаємо за можливе навести такі аргументи, що свідчать про критеріальне значення інтересу в сімейних правовідносинах.

Таким чином, в ряді випадків законодавець, слідуючи обраному прийому «сім'я – фікція», надає правовий захист особам, між якими відсутні передбачені законом сімейні зв'язки. На нашу думку, це пояснюється пріоритетом інтересів

даних осіб, незважаючи навіть на відсутність правових підстав виникнення сімейних відносин. Включення в СК України норм, що регулюють, хоча і в недостатній мірі, відповідні відносини, свідчить про розширення предмета сімейно-правового регулювання, що було обумовлено в свою чергу превалюванням приватних інтересів фізичних осіб над інтересами сім'ї в цілому як союзу з визначеним суб'єктним складом.

Для Сімейного кодексу України характерна підміна поняття «сім'я» поняттям «шлюб». На наш погляд, це також підкреслює тезу про характеристику сім'ї як фікції. Класичним прикладом є норми про розірвання шлюбу в судовому порядку, якщо судом встановлено, що подальше життя подружжя і збереження сім'ї неможливі (109 СК України); про визнання шлюбу недійсним, якщо подружжя або один з них зареєстрували шлюб без наміру створити сім'ю (п. 2 ст. 40 СК України); як, втім, і про неможливість визнання шлюбу недійсним, якщо особи, які зареєстрували такий шлюб, до розгляду справи судом фактично створили сім'ю (п. 1 ст. 108 СК України). У цих та в інших сімейно-правових нормах мова йде безпосередньо про шлюбному союзі, про задоволення інтересів подружжя, але це представляється можливим тільки за допомогою забезпечення інтересів сім'ї. Такий підхід законодавця свідчить про своєрідне «поглинання» інтересів подружжя інтересами сім'ї, що в корені є невірним. Інтереси подружжя мають приватноправовий зміст і не можуть перетворюватися в публічні інтереси сім'ї.

Перед сучасною наукою сімейного права стоїть цілий ряд проблем, підхід до вирішення яких визначається встановленням оптимального співвідношення приватних і публічних інтересів [10].

На нашу думку, законодавець характеризує сімейні відносини з позиції публічного інтересу (інтересу держави і суспільства) у правовій регламентації відносин між членами сім'ї.

Окреслені приватні та публічні начала в ієрархії інтересів, що реалізуються в сім'ї і сімейних правовідносинах, дозволяють стверджувати про наявність в сімейних правовідносинах приватних і публічних інтересів.

І.А. Покровський вірно помітив, що «ніде не зачіпаються настільки інтимні інтереси людської особи, як саме тут», мова йде про сімейні відносини. [118].

З метою забезпечення оптимального співвідношення приватних і суспільних інтересів у механізмі сімейно - правового регулювання, необхідно внести доповнення до ст. 14 Сімейного Кодексу України, а саме додати ч. 3 наступного змісту: «Громадяни за своїм розсудом і в своїх інтересах розпоряджаються належними їм правами, що впливають із сімейних відносин (сімейними правами), в тому числі і правом на захист цих прав, якщо інше не встановлено цим Кодексом».

Сімейне законодавство України на даний час являє собою сформований юридичний «організм» і ми можемо проаналізувати, чи відповідають приватним і публічним засадам норми сімейного права.

В даній роботі одним із завдань є визначення місця сімейного права в системі права виходячи з його поділу на приватне і публічне враховуючи специфіку сімейних правовідносин, взаємодії приватних і публічних інтересів в механізмі сімейно-правового регулювання.

Приватне право завжди протиставлялось праву публічному. З давніх часів і по сьогодні не має спільної думки для вирішення питання яким є критерій розмежування приватного і публічного права.

За багато років дискусій про право приватне і публічне, юридична наука то знаходила остаточний істинний критерій розмежування, приймаючи за нього одну з численних точок зору, то відкидала наче вірні позиції [9].

Хоча питання про розподіл права на приватне і публічне постійно знаходився в центрі уваги вчених, варто погодитись з думкою Г.Ф. Шершеневича: «... не можна сказати, щоб був недолік в спробах встановити межу, але, на жаль, спроби ці далеко не бездоганні» [194, с. 9].

Відомі дореволюційні вчені цивілісти Г.Ф. Шершеневич та І.А. Покровський говорили про дуалізм в праві про поділ права на публічне і приватне «... цей поділ є великим надбанням юридичної думки, складаючи

неодмінний базис наукової та практичної класифікації правових явищ» [116], - суть цих висловлювань зберегла свою актуальність і в наш час.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», стали фундаментом нових відносин держави й особистості, що в свою чергу зумовило застосування нових форм, методів і засобів правового регулювання, що забезпечують оптимальне співвідношення інтересів держави і особистості. Положення статті 3 Конституції України, а саме: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Загально визнаним є твердження, згідно з яким сім'я - це осередок суспільства. Значимість даного соціального інституту обумовлює і наявність суспільного інтересу в регламентації відносин між членами сім'ї. В цьому проявляється специфіка публічного інтересу в сімейних правовідносинах - чітко розрізняються два його різновиди: державний і суспільний.

Представляється можливим виділення наступних форм реалізації суспільного інтересу в сімейних правовідносинах.

По-перше, поряд з правовими нормами поведінки учасників сімейних правовідносин досить часто регулюється іншими соціальними нормами, більшою мірою нормами моралі. У деяких випадках норми моралі відтворюються в правових нормах, а для прийняття того чи іншого рішення, що зачіпає сімейні права, потрібно облік моральних якостей особи.

Наприклад, в ст. 60 Цивільного Кодексу України, та п. 3.1. Правил опіки та піклування вказується, що при призначенні дитині опікуна (піклувальника) беруться до уваги його можливості виконувати опікунські обов'язки, стосунки між ним і підопічним. Оскільки від моральних й інші особистих якостей опікуна (піклувальника), його матеріального стану залежить подальша доля підопічного.

По-друге, сімейне законодавство в ряді випадків надає громадськості право втручатися в сімейні стосунки з метою захисту прав та інтересів дітей. Так, наприклад, в ст. 165 СК України передбачає, що право на звернення з позовом про позбавлення батьківських прав може бути поданий не тільки органами і установами, на які законом покладено обов'язки з охорони прав неповнолітніх, але і закладами охорони здоров'я, навчальними та іншими дитячими закладами [144].

По-третє, особливою формою реалізації суспільного інтересу в сімейних правовідносинах є діяльність органів опіки та піклування як органів місцевого самоврядування котрі не входять до системи органів державної влади, саме тому їх повноваження засновані на громадському, а не на державному інтересі.

По-четверте, важливе значення для забезпечення прав та інтересів дітей як особливої категорії членів сім'ї має діяльність Уповноваженого Президента з прав дитини в Україні, що є новою формою реалізації суспільного інтересу в сімейних правовідносинах. У сфері сімейного права держава, виступаючи як носій публічної влади, організовує, регулює і забезпечує соціальні зв'язки, є предметом сімейного права, але не бере безпосередньої участі в сімейних правовідносинах, так як не є їх суб'єктом. Але саме в сімейному праві публічний інтерес проявляється в двох своїх формах - як громадський і державний інтерес. Публічний інтерес в регулюванні сімейних відносин безпосередньо виражений в нормах Конституції України (ч.3 ст. 51), відповідно до якої сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Досить очевидно також проявляється публічний інтерес в зареєстрованих шлюбних відносинах і їх стабільності з огляду на зобов'язання держави в сфері дотримання соціальних гарантій щодо дітей та одиноких батьків. Збільшення кількості одиноких матерів (батьків) потребує додаткових коштів з державного бюджету на виплату різноманітних соціальних виплат — соціальних допомог (Закон «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [122]), пенсій (ст. 44 Закону «Про пенсійне забезпечення» [126]) тощо. Серед багатьох причин, які зумовлюють втручання держави в «приватні справи», є одна принципова, яка є

характерною для багатьох держав, — це необхідність втручання в приватне життя осіб у разі порушення прав дітей.

Заінтересованість держави і суспільства в охороні прав дітей складалася поступово, стаючи справою не сімейною, а суспільною. З цього приводу доречно навести думку Гегеля: «...Громадянське суспільство зобов'язане і має право наглядати за вихованням дітей і впливати на нього, присікаючи свавілля і випадкові наміри батьків, оскільки воно має відношення до здатності людини стати членом суспільства» [35].

Інститут захисту прав дітей сімейного законодавства характеризується поєднанням прав і обов'язків, за якого закріплення прав за дітьми передбачає появу чітко визначених обов'язків саме у держави в особі її органів і суспільства в особі органів місцевого самоврядування. При цьому, виконанням таких обов'язків забезпечується реалізація приватних за своєю природою інтересів. Низка норм СК України та інших законодавчих актів направлена на охорону майнових прав дітей. Дозвіл органу опіки та піклування на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини надається в разі гарантування збереження її права на житло (ст. 177 СК). Для більшого захисту прав дітей схожі норми містять й інші нормативно-правові акти, зокрема, ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства», ст. 12 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», п. 40 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, п. 67 постанови Кабінету Міністрів від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини». Виправдане втручання держави існує у захисті житлових прав дітей. Так, сімейним законодавством передбачена можливість виселення того з батьків, хто позбавлений батьківських прав, з житлового приміщення, у якому він проживає з дитиною (ч. 2 ст. 167 СК України). При цьому судом може бути постановлене рішення постановити рішення про примусовий поділ житла чи його примусовий обмін. В необхідності застосування заходів такого характеру виявляється не тільки приватний інтерес, а й публічний інтерес. Що ж

стосується запобіганню порушення прав дітей з боку батьків в сфері духовного виховання, формування особистості дитини, підготовки її до самостійного життя, то вітчизняне законодавство майже не містить норм охоронного характеру, однак багато — захисного. Так, в інтересах дітей, а також всього суспільства здійснюється відібрання дитини у батьків без позбавлення батьківських прав і застосовується позбавлення батьківських прав у разі протиправної поведінки батьків (ст. ст. 164, 170 СК). Залишення дитини у батьків, які не виконують або неналежно виконують свої батьківські обов'язки має негативні наслідки як для самої дитини (зокрема, неотримання освіти, неправильне формування її інтересів, потреб і шляхів їх забезпечення, відсутність духовного розвитку тощо), так і для держави і суспільства в цілому. Проживання дитини в благополучній сім'ї є запорукою зменшення злочинності неповнолітніх і вчинення злочинів проти неповнолітніх. Крім цього, існує безпосередній зв'язок між благополучним проживанням дитини в сім'ї з батьками і проблемами влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Державі та суспільству не вигідно утримувати дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в спеціальних дитячих закладах. Оскільки, по-перше, як доведено багаторічними дослідженнями, жоден дитячий заклад не замінить нормального батьківського піклування щодо дитини, не може підготувати її до самостійного життя, створити дитині належні умови для виховання та розвитку. По-друге, незважаючи на те, що з недбайливих батьків стягуються кошти за постійне проживання їхніх дітей у спеціальних дитячих закладах, держава витрачає щороку значні кошти на утримання таких закладів, на соціальні виплати (пенсії, стипендії тощо), і повинна також витрачати на забезпечення таких дітей житлом.

Зацікавленість держави в захисті прав дітей виявляється в можливості захистити права дитини в суді, а також в обов'язковій участі органу опіки та піклування в справах щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, місця проживання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини

від особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду, управління батьками майном дитини, скасування усиновлення та визнання його недійсним. Низка повноважень щодо захисту прав дітей покладена на прокуратуру та нотаріат [158].

Інститут Уповноваженого з прав дитини є незалежним механізмом, що дає можливість кожній дитині бути почутим і захищеним. На відміну від уже існуючих в Україні державних органів, в компетенції яких знаходиться захист прав дітей, головними завданнями дитячого Уповноваженого є:

- постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентіві України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини;
- внесення Президентіві України пропозицій щодо підготовки проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини;
- здійснення заходів, спрямованих на інформування населення про права та законні інтереси дитини.

Основним завданням будь-якої правової системи є встановлення балансу приватних і публічних інтересів. Ідеальна модель правового регулювання відносин у родині може бути представлена у вигляді зв'язку, якій притаманне домінування інтересів сім'ї над інтересами суспільства. В рамках цієї моделі мотиви дій, вчинків людини визначаються інтересами сім'ї. Ця модель характеризує такий рівень взаємин, коли інтереси сім'ї узгоджені з інтересами суспільства і, навпаки, розвиток суспільства сприяє всебічному розвитку повноцінної сім'ї.

На наш погляд, взаємодія приватноправових і публічно-правових норм в сімейному праві істотно відрізняється від їх взаємодії в інших галузях. Існування балансу приватних і публічних інтересів у суспільних відносинах, які підлягають правовому регулюванню, балансу приватноправових і публічно-правових норм, що застосовуються при такому регулюванні, об'єктивно неможливо взагалі, а в сімейному праві - тим більше. Сфера сімейного права -

це особливі суспільні відносини, які характеризуються неоднорідністю; при регламентації даних відносин в одних випадках превалюють приватні начала, в інших - публічно-правові» [9].

Проблема сумісності приватних і публічних інтересів у сімейному праві тісно пов'язана з проблемою визначення методу сімейно-правового регулювання, яка потребує детального вивчення» [10, с. 70].

Правова природа норм, що регулюють відносини між членами сім'ї, може бути визначена тільки на основі встановлення форм і меж взаємопроникнення і взаємного доповнення приватних і публічних інтересів. У більшості випадків, дійсно, мова повинна йти про універсальний характер інтересу в сімейно-правовому регулюванні. Забезпечення прав та інтересів членів сім'ї часто можливо лише за умови наявності публічного інтересу. З іншого боку, забезпечення державного інтересу (припустимо, у виконанні однієї з функцій сім'ї - народження дітей) безпосередньо залежить від наявності та реалізації чоловіком і жінкою своїх інтересів у вирішенні питання народження дітей.

Унікальність сім'ї як соціального інституту відзначалася нами вже неодноразово. Слід визнати і унікальність сімейних відносин, що становлять предмет сімейного права. Така унікальність обумовлена наявністю універсального інтересу в їх правовій регламентації.

Завдання законодавця полягає в тому, щоб звести до мінімуму, як вважає А.В. Майфат, «потенційний конфлікт інтересів учасників правовідносин» [92]. Існує також думка, що «саме право виникло як інструмент поєднання і охорони загального і приватного інтересу» [68]. Останнє представляється можливим, по-перше, через з'ясування існуючих інтересів учасників сімейних правовідносин і, по-друге, через створення відповідних правових режимів як формування, так і реалізації інтересів членів сім'ї, тобто «Порядку регулювання, який виражений в комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих між собою дозволів, заборон, а також позитивних дозволів і створюють особливу спрямованість регулювання» [3].

Іншими словами, проблема поєднання приватного і публічного інтересів вимагає рішення, яке виражається в необхідності визначення оптимального варіанту кордонів, або рамок, приватноправових пріоритетів і неприпустимість протиставлення публічних і приватних інтересів один одному. Протиставлення між цими інтересами не може бути, оскільки публічне право покликане охороняти інтереси окремої особистості за допомогою охорони суспільства в цілому.

При зіткненні цих інтересів пріоритет інтересів суспільства може мати місце лише за умови забезпечення інтересів індивіда, що досягається законодавчим встановленням максимальних гарантій для громадян, які виключають можливість зловживання їхніми правами [192].

Нам видається обґрунтованим наступний висновок про співвідношення публічного і приватного інтересів: приватний інтерес не може бути реалізований за межами публічного правопорядку, а публічний інтерес втрачає сенс, якщо він прямо чи побічно не спрямований на забезпечення реалізації приватного, тобто повинен бути паритет інтересів. При розгляді питання ієрархії інтересів в сім'ї і сімейних правовідносинах ми встановили, що кожен член сім'ї має власні інтереси, зміст яких зумовлено видом сімейної підструктури, в яку він входить, і тією роллю в даній і інших сімейних підструктурах.

Про «публічність» сімейного права свідчить те, що чинний СК України містить безліч норм, спрямованих на облік і забезпечення публічних інтересів.

Вступаючи в суспільні відносини, члени громадянського суспільства мають метою задоволення власних інтересів. Держава, як ми з'ясували, теж має певний інтерес в регулюванні сімейних відносин. Нарешті, саме суспільство встановлює певні рамки поведінки членів сім'ї, тим самим реалізуючи свій інтерес. Деякі з названих інтересів визнаються законом. Інтереси, які отримали визнання з боку закону, набувають нової соціальної якості: вони стають юридичними інтересами.

Видаючи норми права, законодавець завжди має на увазі охорону певних інтересів. Основним критерієм для встановлення меж реалізації (задоволення) інтересів певної особи служать інтереси інших осіб, в тому числі громадські і державні.

Крім цього, через закони держава вводить межі для прояву таких суб'єктивних інтересів, які суперечать об'єктивним інтересам суспільства

В реальному житті інтереси практично є невичерпними, їх прояви настільки різноманітні, що врегулювати їх в повному об'ємі є просто неможливо. Розуміння законодавцем в загальному, неконкретизованому вигляді, тобто такі, як він мав на увазі в найбільш загальному розумінні, прийнято розуміти як особливі чи виключні інтереси і саме вони можуть бути джерелом формування правових норм.

Система інтересів кожного з членів сім'ї, обумовлена суб'єктивними і об'єктивними чинниками, піддається процесу природного зміни, модифікації. Тому дуже важливо знайти оптимальні, універсальні варіанти і форми визнання правом приватних інтересів членів сім'ї, застосовні в будь-яких соціально-економічних умовах. Важливо також з'ясувати, до яких форм право визнає пріоритет приватних інтересів в сімейних правовідносинах, а в яких формах міститься встановлення інших пропорцій між приватними і публічними інтересами.

Вступаючи в суспільні відносини, члени громадянського суспільства мають метою задоволення власних інтересів. Держава, як ми з'ясували, теж має певний інтерес в регулюванні сімейних відносин. Нарешті, саме суспільство встановлює певні рамки поведінки членів сім'ї, тим самим реалізуючи свій інтерес. Деякі з названих інтересів визнаються законом. Інтереси, які отримали визнання з боку закону, набувають нове соціальне якість: вони стають юридичними інтересами.

Сім'я, збереження сім'ї, державна підтримка сім'ї, материнства, батьківства і дитинства - питання державного значення закріплені в Конституції України. Потреба суспільства в забезпеченні захисту інтересів

соціально незахищених категорій населення - неповнолітніх і непрацевдатних осіб, є ще однією причиною «публічності» сімейного права. Таким чином, забезпечення приватних інтересів виступає в якості мети при прояві публічного інтересу. Стосовно сімейного права слід зазначити ще одну особливість правових інтересів. Серед законних інтересів, що належать членам сім'ї, розрізняються загальні та так звані «пріоритетні». Мова йде про пріоритет захисту прав та інтересів неповнолітніх, і непрацевдатних членів сім'ї. Законодавець, таким чином, застосовує спеціальну форму сімейно-правового визнання інтересів за допомогою наділення особливим статусом відповідного суб'єкта сімейних правовідносин. Звертає на себе увагу той факт, що необхідність урахування інтересів членів сім'ї у деяких випадках прямо передбачається в сімейно-правових нормах, у той час як при регулюванні інших сімейних правовідносин дотримання інтересів побічно передбачається. На наш погляд, такий підхід законодавця до регулювання сімейних відносин дає підстави зробити висновок про наявність різного роду презумпцій інтересів.

Термін «презумпція» означає припущення, засноване на ймовірності; визнання факту юридично достовірним, поки не буде доведено протилежне. Специфіка форм сімейно-правового визнання інтересів дозволяє говорити про закріплення законних інтересів учасників сімейних правовідносин у різних видах презумпцій.

При цьому не можна не врахувати, що сімейне законодавство включає в себе як приватноправові, так і публічно-правові норми, збалансоване поєднання яких забезпечує врахування інтересів окремих членів сім'ї, сім'ї у цілому, суспільства і держави. Наявність в сімейних правовідносинах приватного і публічного елементів дає підстави для висновку про існування двох видів презумпцій інтересів в сімейних правовідносинах: приватноправових і публічно-правових.

У своїй роботі Ільїна О.Ю. зазначає: «Виявлені нами публічно-правові презумпції за своєю природою в більшості фактичні і незаперечні. До презумпції такого виду можуть бути віднесені: визнання пріоритету інтересів

окремих членів сім'ї; презумпція наявності інтересу в створенні сім'ї як цілі укладення шлюбу; презумпція єдності інтересів батьків і дітей та ін. [68].

Для приватноправових презумпції інтересів характерно їх непряме закріплення в нормах сімейного законодавства, що обумовлює труднощі їх пошуку і практичного застосування.

До презумпції такого виду можуть бути віднесені: презумпція рівності майнових прав подружжя, презумпція єдності інтересів обох батьків та ін.» [68]. Закріплюючи в нормі презумпцію, законодавець завжди має на увазі охорону певних інтересів.

До публічно-правових презумпцій повинні бути віднесені наступні:

1. Визнання пріоритету інтересів окремих членів сім'ї.

Згідно ст. 5 СК сім'я, материнство, батьківство і дитинство в Україні перебувають під захистом держави.

Мова йде про те, що в СК України закріплено принцип пріоритету інтересів неповнолітніх і непрацездатних членів сім'ї (ст. 14 ч.1); дружини під час її вагітності і протягом року з дня народження загального дитини (ст 84, ст 75 ч.2).

Презумпція пріоритету інтересів деяких членів сім'ї, будучи закріпленою в нормах сімейного законодавства, є вираженням явно публічного інтересу в регулюванні окремих сфер сімейних правовідносин.

2. Презумпція наявності інтересу у створенні сім'ї як цілі при укладенні шлюбу.

Шлюб є фіктивним, так як подружжя або один з них зареєстрували його без наміру створити сім'ю, він може бути визнаний недійсним у судовому порядку (ч. 2 ст. 40 СК України).

Шлюб не може бути визнаний недійсним, якщо на момент розгляду справи судом відпали обставини, які засвідчували відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю. (ч. 3 ст. 40 СК України).

3. Презумпція єдності інтересів батьків і дітей. Ця презумпція закріплена в статті 155 ч.2 СК України, що встановлює порядок здійснення батьками своїх

батьківських прав: «Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини». Дане формулювання містить вказівку на відсутність протиріч інтересів, що в свою чергу, передбачає їх єдність.

4. Особливим видом публічних сімейно-правових презумпцій, спрямованих на забезпечення законних інтересів членів сім'ї, є припущення про добровільний характер виконання передбачених Сімейним кодексом сімейних обов'язків.

Специфіка сімейних відносин проявляється в тому, що практично всі обов'язки членів сім'ї по відношенню один до одного є виразом правового звичаю. Здійснення батьківських прав на виховання та утримання дітей; обов'язок подружжя матеріально підтримувати один одного; обов'язок працездатних повнолітніх дітей піклуватися про непрацездатних батьків і в разі потреби утримувати їх - ці та деякі інші положення сімейного законодавства відображають більше моральні зобов'язання, ніж правові.

Більшою мірою в Сімейному кодексі України поширені приватно-правові презумпції як форма визнання інтересів окремих членів сім'ї. Дія приватноправових презумпцій пов'язано з ініціативою і самостійністю суб'єктів, що реалізують свої власні інтереси.

До числа найбільш значущих приватноправових презумпцій, спрямованих на забезпечення законних інтересів членів сім'ї, можна віднести:

1. Презумпція єдності інтересів обох батьків.

Відповідно до ч. 1 ст. 141 СК України батьки мають рівні права і несуть рівні обов'язки щодо своїх дітей (батьківські права). Особливу практичну значимість зміст даної презумпції набуває при здійсненні батьківських прав особами, які не перебувають у шлюбі між собою (ст.143, ч.2).

2. Презумпція сімейного права, без якої неможливо встановлення, зміна і припинення сімейних відносин, є презумпція наявності у членів сім'ї власного інтересу в здійсненні своїх сімейних прав.

Основна роль та значення публічно-правових презумпцій інтересу полягає в тому, що за допомогою даної юридичної конструкції забезпечується

сімейно-правове визнання інтересу держави і суспільства в існуванні певної моделі сімейних стосунків. Приватноправові презумпції застосовуються для забезпечення приватних інтересів окремих членів сім'ї, прямо не передбачених нормами сімейного законодавства.

Дослідження поняття «сім'я» як соціальної і правової категорії, розгляд ознак сім'ї як автономного, самостійного утворення в структурі сімейних правовідносин дозволяє зробити висновок про неможливість існування і нормативного визначення єдиного поняття сім'ї, яке було б так само можна застосувати як в сімейному праві, так і в інших галузях права. Предмет сімейно-правового регулювання становлять не всі відносини, які складаються між членами сім'ї, а лише, які мають державну і суспільну значущість. Держава забезпечує правову охорону і захист приватних інтересів громадян при реалізації ними своїх сімейних прав лише у випадках, передбачених сімейним законодавством. Саме публічний інтерес визначає межі втручання держави в приватну сферу реалізації членами сім'ї своїх прав. Висновок про значення інтересу як основного критерію при визначенні предмета сімейного права підтверджується також наступними положеннями.

1. Питання про самостійність або підпорядкованості галузі сімейного права може бути дозволений на користь суверенності виходячи із співвідношення приватних і публічних інтересів у сімейно-правовому регулюванні.

2. Поняття «сім'я» і «сімейні правовідносини» неоднорідні за своїм змістом, оскільки відносини між деякими учасниками сімейних відносин не підлягають сімейно-правовому регулюванню взагалі або така регламентація обмежена. В наявності, на наш погляд, прояв зацікавленості держави у правовій регламентації не всіх сімейних відносин не між усіма членами сім'ї.

3. Для Сімейного кодексу України характерна підміна поняття «сім'ї» поняттям «шлюб».

4. Аналіз норм сімейного законодавства свідчить про те, що в СК України передбачені права і обов'язки окремих суб'єктів сімейних відносин, за

порушення або невиконання яких до сімейно-правової відповідальності можуть бути притягнуті конкретні особи, а не абстрактна сім'я. Це ж характерно і для застосування заходів відповідальності в інших правовідносинах, що зачіпають інтереси сім'ї, зокрема, в кримінальних та адміністративних.

5. Превалювання приватного або публічного інтересу в сімейно - правовому регулюванні є однією з передумов розширення предмета галузі сімейного права. Відбуваються в суспільстві зміни, які зумовлюють необхідність захисту членами сім'ї своїх нових сімейних прав обумовлюють в той же час і державний інтерес щодо правової регламентації сімейних відносин нового виду.

На наш погляд, в даний час створені об'єктивні передумови для розширення предмета сімейного права і в частині регламентації подружніх відносин.

Необхідно також відзначити, що значущість певних явищ суспільного життя може змінюватися, що веде до розриву між складними суспільними інтересами та їх відображенням у праві. На підставі цього слід характеризувати предмет сімейного права як категорію, яка постійно еволюціонує.

Представляється, що «рухливість» межі між приватними і публічними інтересами в сімейному праві є основою формування предмета галузі сімейного права. У свою чергу, вивчення динаміки співвідношення приватних і публічних інтересів, способів їх вираження, дозволить визначити тенденції розвитку сімейного права і сімейного законодавства.

Беручи до уваги все вищенаведене, ми дійшли висновку, що:

1. Сімейне право і сімейне законодавство - це унікальні в своєму роді галузь права і галузь законодавства, оскільки ніде більше так часто не вживається поняття «інтереси».

Законодавець вважає за необхідне здійснювати охорону і захист інтересів сім'ї в цілому, інтересів неповнолітніх, а також повнолітніх, але непрацездатних дітей, інших непрацездатних і нужденних членів сім'ї, подружжя.

2. «Інтерес» є атрибутивним поняттям сімейного законодавства України, оскільки застосовується при правовому регулюванні відносин між багатьма членами сім'ї.

3. Сімейне законодавство оперує поняттям «інтереси», використовуючи різні правові конструкції. У деяких випадках сімейно-правові норми містять саме поняття «інтереси», в інших випадках необхідність врахування інтересів передбачається. Такий підхід законодавця дозволяє стверджувати, що в Сімейному кодексі України існує презумпція інтересу.

4. Серед різних видів презумпцій інтересу в сімейному законодавстві особливе значення має класифікація, критерієм якої виступає ієрархія інтересів в сімейних правовідносинах.

Також варто відмітити, що сімейне право є самостійною галуззю права за сукупністю відмінних від цивільного права ознак, а саме: 1) специфічні юридичні факти, на підставі яких виникають сімейні правовідносини; 2) суб'єктами сімейних правовідносин є лише фізичні особи; 3) сімейні правовідносини пов'язують близьких осіб – родичів, подружжя; 4) сімейні права та сімейні обов'язки не можна відчужувати, передавати, купувати, продавати чи дарувати; 5) процес розгляду сімейних справ відрізняється від розгляду цивільних; 6) цивільні та сімейні відносини регулюються окремими кодифікованими законодавчими актами – ЦК України та СК України.

Саме прояв інтересу, свідчить про нагальну потребу у прийнятті нової сімейно-правової норми.

Висновок до розділу 1.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади формування категорії інтересу в сімейному праві», аргументовано положення, що інтерес в сімейному праві є доправовою категорією, лежить поза межами сімейного правовідношення. Варта уваги концепція розуміння сімейно-правового інтересу в якості соціальної потреби, яка має істотне соціальне значення і яку суб'єкт права має прагнення задовольнити, а також підхід щодо розуміння

правового інтересу як об'єктивного явища в силу того факту, що об'єктивно існуючі потреби, обумовлені суспільними відносинами, можуть бути реалізовані навіть без усвідомлення суб'єктом свого інтересу в їх одержанні.

Набуло подальшого розвитку положення щодо ієрархії інтересів в сім'ї та їх динамічний характер (правове становище сина/дочки, переходить в статус чоловіка/дружини, а народження дитини переводить їх в статус батька/матері), що слід враховувати при удосконаленні сімейного законодавства.

Аргументовано важливу роль інтересів у сімейному праві, яка полягає в тому, що вони: а) виступають основою розвитку сімейного права; б) є запорукою якісного тлумачення норм сімейного права; в) обумовлюють напрями вдосконалення сімейного законодавства.

Слід зазначити, що пріоритетними напрямками розвитку національного сімейного законодавства в частині захисту інтересів виступають: а) забезпечення оптимального поєднання приватних та публічних інтересів; б) забезпечення відповідності інтересів фундаментальним принципам сімейного права; в) закріплення системи інтересів у рамках Сімейного кодексу із збереженням їх вираження у принципах сімейного права.

Сімейно-правовий інтерес також обумовлює розвиток правотворчої діяльності, яка не може суперечити загальноцивілізаційним цінностям (справедливості, гуманізму, рівності), виступає індикаторами здатності норм сімейного законодавства забезпечити той чи інший законний інтерес.

РОЗДІЛ 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ІНТЕРЕСІВ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

2.1. Відмежування категорії інтерес від суміжних категорій.

З метою знаходження практичних критеріїв їх розмежування та правильного застосування відповідних правових норм, право вимагає від науковців постійно заглиблюватися у теоретичні питання змісту правових категорій.

Сімейне законодавство України, поряд з суб'єктивним цивільним правом не забуває згадувати і про інтерес, який не тільки підлягає захисту з боку держави, а й може впливати на виникнення та припинення прав у особи.

Цивілізація виробила різні юридичні засоби забезпечення потреб і запитів особистості. Серед таких засобів особливе місце займають суб'єктивні права і законні інтереси, які «безпосередньо працюють» на задоволення потреб і прагнень громадян, соціальних груп, суспільства в цілому [171].

Суб'єктивне право і законний інтерес, виступаючи певними рівнями правового забезпечення прагнень особистості, між собою тісно пов'язані і перебувають у взаємодії. Разом з тим це - різні юридичні інструменти, які необхідно розрізняти як в теорії, так і на практиці.

Багато вчених початку ХХ ст не вказували на відокремлення термінів «суб'єктивне право» і «інтерес», проте, називаючи останній «законним». «Один інтерес і його захист, - відзначав Ю.С. Гамбаров, - не дають поняття суб'єктивного. Не всі інтереси користуються захистом і ведуть до права, так само, як і не всі інтереси, які отримують навіть захист права, являють собою суб'єктивні права» [33].

Беручи до уваги специфіку сімейних правовідносин, а саме: особисто-довірчий характер, тривалість, специфічний склад суб'єктів, своєрідність юридичних фактів, що спричиняють їх виникнення, зміну чи припинення, невідчужуваність суб'єктивних сімейних прав та обов'язків нам варто визначити сутність суб'єктивних сімейних прав та інтересів [172].

Суб'єктивне сімейне право зазвичай визначали через право цивільне. С.М. Братусь одним із перших застосував поняття суб'єктивного цивільного

права, науковець вказав, що суб'єктивним цивільним правом є визнана і забезпечена законом міра можливої поведінки особи [18].

Суб'єктивне право визначається в літературі коротко як вид і міра можливої поведінки або більш широко - як «створювана і гарантована державою через норми об'єктивного права особлива юридична можливість діяти, що дозволяє суб'єкту (як носію цієї можливості) поводитися певним чином, вимагати відповідної поведінки від других осіб, користуватись певним соціальним благом, звертатися в разі потреби до компетентних органів держави за захистом - з метою задоволення особистих інтересів і потреб, що не суперечать суспільним» [101].

М. О. Стефанчук в своїх дослідженнях зазначає, що суб'єктивне цивільне право є наданою особі нормами права мірою можливої поведінки з метою реалізації її законного інтересу, що включає в себе правомочності щодо певної поведінки цієї особи, вимагання визначеної поведінки від зобов'язаної особи чи осіб та захисту свого суб'єктивного цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання [149, с. 14].

У науковій доктрині існують два погляди щодо структури суб'єктивного права. Одна група вчених вважала, що інтерес входить у його структуру, а інша – заперечувала це. Зокрема, прихильником першої думки є О. Іоффе, який, як і Р. Ієрінг, уважав, що «інтереси, які набули юридичного захисту, формують право» [69]. Р. Ієрінг, суб'єктивним правом вважає інтерес, що перебуває під захистом держави. У такому розумінні зазначене право складається з двох елементів: елемента субстанціонального, матеріального, у якому полягає практична мета суб'єктивного права, зокрема користі, вигоди, прибутку, забезпеченого правом, та елемента формального, що співвідноситься з метою як засіб (можливість правового захисту, позову) [66, с. 26].

Оскільки прихильники підходу співвідношення інтересу і суб'єктивного права стверджують, що коли інтерес входить у структуру права, то особа, яка має цей інтерес, набуває здатності вчиняти власні дії та право вимагати певних

дій від інших осіб. Особа може мати декілька інтересів водночас при реалізації суб'єктивного права.

Схожі погляди висловлювали й інші вчені. А. Венедиктов, у своїх працях визнавав інтерес змістовою частиною права, [22, с. 36–38]. С. Кечекьян уважав, що право виникає лише за наявності відповідного інтересу, який автоматично стає з ним нерозривним [72, с. 20].

Прихильником такої концепції та представником наукової доктрини – тричленної структури суб'єктивного сімейного права, є З. В. Ромовська. Автор зазначає, що суб'єктивне сімейне право складається з правомочності власне уповноваженого суб'єкта діяти певним чином, правомочності вимагати відповідної поведінки від носія кореспондуючого обов'язку, а також правомочності вимагати захисту свого права в разі його порушення [132, с. 11].

І.А. Венедіктова у своїй праці, також визначила тричленну структуру суб'єктивного сімейного права. Ми погоджуємось з думкою автора, що: «класична тріада правомочностей, що становлять його зміст, ураховує всі можливі нормативно врегульовані варіації поведінки носія суб'єктивного права, а також відображає зв'язок суб'єктивного права з такими правовими інституціями, як правосуб'єктність, інтерес тощо. Отже, суб'єктивне сімейне право – це вид і міра можливої та дозволеної поведінки суб'єкта сімейних правовідносин, що передбачає: а) правомочність здійснювати власні дії; б) правомочність вимагати відповідних дій від зобов'язаної сторони; в) правомочність звертатися до відповідних органів за захистом свого порушеного, невизнаного або оспорюваного права» [25].

Беручи до уваги все вищенаведене, можна говорити про актуальність проблеми співвідношення категорій «суб'єктивне право» і «законний інтерес».

Перед терміном «законний інтерес» майже в кожному нормативному акті, де закріплений законний інтерес, стоїть слово «право» [172].

Достатньо обґрунтованим є дослідження даного питання А.В. Мальком.

В його роботах визначені наступні спільні риси між суб'єктивними правами і законними інтересами: «1) обумовлені матеріальними і духовними

умовами життя суспільства; 2) сприяють розвитку і вдосконаленню соціальних зв'язків, фіксуючи в собі певне поєднання особистих і суспільних інтересів; 3) несуть певне регулятивне навантаження, виступаючи своєрідними підзасобами правового регулювання; 4) припускають задоволення власних інтересів особистості, виступаючи своєрідними юридичними засобами (інструментами) реалізації даних інтересів, способами їх правового оформлення. 5) мають диспозитивний характер; 6) виступають в якості самостійних елементів правового статусу особи; 7) представляють собою юридичні дозволи; 8) їх здійснення зв'язується в основному з такою формою реалізації права, як використання; 9) є об'єктами правової охорони і захисту, гарантуються державою; 10) визначають собою свого роду міру поведінки, специфічний критерій законних діянь» [98].

Законний інтерес пов'язують також із усвідомленням суб'єктом права необхідності задоволення своїх потреб способом, що допускається, але прямо не гарантується чинним законодавством [108, с.110].

Особливої уваги заслуговує дослідження даної проблеми Венедиктовою І.А., автор зазначає, що важливим є встановлення зв'язку між категоріями правоздатність-суб'єктивне право-інтерес. «Правоздатність виникає у людини з моменту народження і полягає в здатності мати суб'єктивні права і цивільні обов'язки. Отже, й суб'єктивні права виникають у людини з народження. Під ними розуміється міра можливої поведінки фізичної або юридичної особи, забезпечена законом і спрямована на задоволення певних інтересів. Суб'єктивні права можуть бути абсолютними і захищатися проти будь-якої особи, що своєю поведінкою перешкоджає здійсненню цих прав, й відносними, коли вимога щодо виконання дії або утримання від неї стосується конкретно визначеної особи. Відмінною особливістю суб'єктивного права є те, що у випадку його порушення, воно захищається в примусовому порядку судом або компетентним державним органом виконавчої влади. Тобто, здійснення права завжди забезпечується державою» [25, с.112].

Вищеназвані риси зближують суб'єктивні права і законні інтереси, роблять їх «родинними». Але поряд із загальними рисами між даними правовими категоріями є і відмінності.

«Охорона інтересів може бути, - зауважив А.А.Рожественській, - і тим не менше, суб'єктивне право не виникає» [139]. «Чи можуть існувати юридично-захищені інтереси, не будучи в той же час юридично-індивідуалізованими сферами інтересів, тобто не будучи суб'єктивними правами» [138].

І. Покровський зазначав, що зростання суб'єктивних прав людини відбувається паралельно зі зростанням її інтересів, проте «це неухильне зростання особистості має дві сторони. Під час економічного і культурного розвитку неминуче збільшується загальний рівень вимог особистості в цьому середовищі: зростають самосвідомість і самооцінка середньої, типової людини, і відповідно до цього розширюється загальна система суб'єктивних прав; право об'єктивне неминуче має встигати за дедалі більшою загальною самосвідомістю і задовольняти її» [116, с.120–121]. Далі вчений робить висновок: «Зміст цивільного права перебуває у прямій та безпосередній залежності від змісту людських інтересів, і внаслідок цього цивільне право повинне неминуче розвиватися разом з розвитком людської особистості» [116, с. 132]. Варто взяти до уваги тезу С. Михайлова про те, що «інтерес і право мають спільне поле взаємодії — це суспільні відносини» [109, с.26].

Беручи до уваги все вищенаведене, можна зробити висновок, що інтерес і суб'єктивне право це не тотожні поняття, оскільки саме інтерес може бути передумовою виникнення права і метою його реалізації.

А. В. Малько зазначав: «Законний інтерес - категорія, що дозволяє зібрати в собі всі інтереси особистості, які з тих чи інших причин не опосередковані в суб'єктивних правах, але, безумовно, мають певне значення як для суспільства, так і для самої особистості. Державі зручно через такий інструмент, як «законний інтерес», брати під свою охорону і захист всі ті інтереси осіб, які, з одного боку, немає необхідності поєднувати із

суб'єктивними правами для їх задоволення, а з іншого - коли немає можливості такого опосередкування» [98].

Також, науковець зазначив, що вирішення проблеми співвідношення категорій «суб'єктивне право» і «законний інтерес» «буде створювати умови для підвищення ефективності правового регулювання в різних сферах нашої життєдіяльності», він як і окремі вчені, визначаючи юридичну природу суб'єктивного права, ототожнюючи його з правом об'єктивним. [97, с.375]. Суб'єктивне право вчений тлумачить як систему наявних прав і свобод суб'єктів, їх конкретні правомочності, що випливають із нормативних актів або належать їм від народження та залежать у певних межах від їх волі й свідомості, особливо в процесі використання [98, с. 67].

Однак як зазначає автор саме прагнення користуватися конкретним соціальним благом, в змісті законного інтересу займає більш «високе положення», оскільки прагнення звертатися в необхідних випадках за захистом вступає в дію тільки тоді, коли посягають саме на прагнення користуватися благом [98, с.377-378].

На нашу думку, розглянутий вище підхід є дещо суперечливим, оскільки: по-перше, інтерес не може виступати водночас у двох місцях: забезпечуватися правом і одночасно бути його елементом.

Прихильником теорії, незалежності інтересу від права, наприклад, є Р. Є. Гукасян. Так, він писав: «нерозривний зв'язок суб'єктивного права та інтересу не свідчить про те, що інтерес (особистий або громадський) входить у зміст суб'єктивного права. Цього немає не тому, що законодавство не вимагає для здійснення та захисту суб'єктивного права докази не тільки наявності права, але й інтересу. Інтерес не входить у зміст права тому, що не є правовою категорією. Інтерес - соціальне явище, охороні якого служить суб'єктивне право, що становить собою специфічну форму реалізації інтересу» [41, с. 23-24].

С. Братусь був одним із перших у радянській цивілістиці хто зауважував, що суб'єктивним цивільним правом є визнана й забезпечена законом міра можливої поведінки особи і таким чином сформулював поняття суб'єктивного

цивільного права [17, с.33]. «Міра можливої поведінки, що надається об'єктивним правом особі, відображає можливість не фактичну, а юридичну. Встановлена законом міра можливої поведінки, що належить особі, забезпечує її інтереси, визнані законодавцем гідними охорони. Суб'єктивне право, проте, не може бути визначено через інтерес. Суб'єктивне право надається для здійснення, охорони та захисту певного інтересу – на те й існує право. Проте інтерес сам собою є не суб'єктивним правом, а його передумовою й ціллю» [33, с. 35]. В наступних дослідженнях і визначеннях було запропоновано встановлювати ще й можливу поведінку [2, с. 110]. Також С.М. Братусь звернув увагу на те, що інтерес є підставою суб'єктивного права, вважаючи інтерес передумовою і метою права [18, с. 20].

С. Михайлов, дає визначення інтересу – це «потреба суб'єкта, яка має суспільний характер і проявляється в діяльності з усвідомлення і реалізації мети в суспільних відносинах» [108, с. 88]. Саме суспільно вагомі інтереси і врегульовуються державою. Інтерес втілюється в усіх нормах права не залежно від того чи згадується «інтерес» у тексті нормативно-правового акта. [94, с. 29]. Адже законодавець, коли ухвалює ту чи іншу норму, завжди має на меті охорону якихось інтересів [70, с. 23].

Наведені вище судження варті уваги, оскільки, «суб'єктивне право – це гідний охорони інтерес, тому в його зміст не може входити лише один, конкретно визначений інтерес», до такого висновку дійшов С. Братусь [17].

Не завжди те, що важливе для однієї людини, є важливим для іншої людини. Основне завдання права полягає в розмежуванні різноманітних, протилежних людських інтересів, оскільки суспільне життя характеризується наявністю в ньому конфлікту інтересів [75, с. 7].

Держава, має певний інтерес в регулюванні сімейних відносин. Так само суспільство встановлює певні рамки поведінки членів сім'ї, тим самим реалізуючи свій інтерес. Вступаючи в суспільні відносини, члени громадянського суспільства мають метою задоволення власних інтересів. Деякі з названих інтересів визнаються законом. Інтереси, які отримали визнання з

боку закону, набувають нову соціальну якість: вони стають юридичними інтересами.

Формулювання «права і законні інтереси громадян» досить часто зустрічається у текстах нормативно-правових актів. Більше того, можна стверджувати, що дане словосполучення стало звичним. Часто законодавець вживає термін «законний інтерес» досить довільно, не вкладаючи в нього певний правовий зміст. Іноді в текстах нормативних актів законні інтереси не згадуються зовсім, хоча очевидно, що мова йде саме про них.

Цікавим видається визначення поняття «законний інтерес», запропоноване М. Н. Марченко. Він вказує: «Законний інтерес на відміну від суб'єктивного права є проста правова дозволеність, що має характер прагнення, в якій відсутня вказівка діяти строго зафіксованим в законі чином і вимагати відповідної поведінки від інших осіб та яка не забезпечена конкретним юридичним обов'язком. Це може служити головним критерієм для розмежування законних інтересів і суб'єктивних прав» [104, с. 238]. Ще цікавіший приклад, який вчений пропонує розглянути для найкращого з'ясування правової природи легальної категорії «законний інтерес» і відмінностей сутності даного поняття від суті поняття «суб'єктивне право».

Таким чином, законний інтерес на відміну від суб'єктивного права є простим правовим дозволом, що має характер прагнення, в якому відсутня вказівка діяти строго зафіксованим в законі чином і вимагати відповідної поведінки від інших осіб і яка не забезпечена конкретним юридичним обов'язком. Це може служити головним критерієм для розмежування законних інтересів і суб'єктивних прав. По суті, в самій загальній формі даний критерій був помічений ще дореволюційними російськими вченими-юристами [172].

Як писав Н.М.Коркунов, «Право, передбачає відповідний обов'язок. Якщо немає відповідного обов'язку, буде простий дозвіл, а не правомочність юридична норма надає особі нову силу, збільшує його могутність в здійсненні своїх інтересів» [75]. Або, коротше, правомочністю є можливість здійснення інтересу, обумовлена відповідним юридичним обов'язком. Обумовлена

відповідним обов'язком правомочність насамперед відрізняється від простого дозволу.

«Звичайно, все, на що особа має право, дозволено; але не на все дозволене вона має право, а лише на те, можливість чого забезпечена встановленням відповідних обов'язків» [84]. Отже, суб'єктивне право відрізняється від законного інтересу можливістю вимагати, своєрідною владою, властивою уповноваженій особі.

Г. Ф. Шершеневич зазначав, що «суб'єктивним правом є влада здійснювати свій інтерес», що «наявність інтересу ще не створює права. Навіть тоді, коли інтереси людини захищаються законом, суб'єктивного права немає, поки у зацікавленні відсутня влада. Так, наприклад, кримінальні закони захищають численні і важливі інтереси окремих людей, але захищений інтерес не перетворюється ще в суб'єктивне право, тому що є інтерес, є його захист, але немає влади ... » [193].

Г.В.Мальцев слушно зауважує, що в суспільстві інтереси особистості завжди різноманітні і саме вони можуть допомогти в розмежуванні суб'єктивного права і законного інтересу. «Не всі вони можуть бути опосередкованими в особливих суб'єктивних правах: по-перше, тому, що пов'язана з суб'єктивним правом можливість юридично претендувати на певні блага, дії інших осіб не може бути в сучасних умовах забезпечена відносно всіх людських інтересів; по-друге, можливості правової системи обмежені в сенсі детального регламентування індивідуальних інтересів: якби право виражало і регламентувало всі інтереси особистості в особливих нормах і правах, то воно представляло б собою надзвичайно складну, мало придатну для практичних цілей систему. Тому правової регламентації піддаються лише певні інтереси особистості, які є життєво важливими для всіх членів суспільства (або частини), типовими, тобто такими, які найбільш яскраво виражають сутність суспільних відносин (характерні для них), мають відоме соціальне значення » [99].

Як вважають деякі вчені, орієнтація свідомості і усвідомленого інтересу тільки на закон і його силу робить його однобічним. Щоб сила стала правом,

вона повинна ґрунтуватися на правді, виникати з внутрішнього закону, з моральних обов'язків, які визначають здатність до обов'язку і надають зовнішнім велінням статус права. Для повноти правової свідомості, і відповідно, законного інтересу, він повинен бути пов'язаний з духовними, моральними засадами, з совістю, інтуїцією [88].

Так як розробити цілісну і об'єктивну концепцію законних інтересів неможливо без їх зіставлення з численними реаліями сучасного правового життя, необхідно приділяти увагу роботам різних вчених, котрі не тільки прямо розглядають дані питання, але і побічно зачіпають аспекти існування і реалізації законних інтересів, їх зіставлення з іншими правовими інститутами.

Обґрунтованою видається концепція законного інтересу, висунута і аргументована А.В. Малько і В.В. Субочевим. Вони вважають, що: «1) Законні інтереси - це не просто вдале словосполучення, яке вказує на те, що певний інтерес суб'єкта відповідає закону. Законні інтереси - це правова категорія, що означає свого роду ступінь опосередкування, що не суперечать чинному законодавству, стремлінь громадян, що передбачає певне ставлення до них (інтересів) з боку держави, різних державних органів і претендує на відповідні заходи захисту.

2) Законні інтереси завжди належать певному суб'єкту правовідносин і не можуть існувати у відриві від нього, в абстрактному вираженні, як, наприклад, це має місце з суб'єктивними правами, які гарантовані кожному і існують незалежно від того, користується ними людина чи ні. Законний інтерес - це прагнення користуватися певним благом, досягти якого-небудь результату. Прагнення не може бути абстрактним, воно завжди належить зацікавленій особі. Законні інтереси в сімейному праві - категорія, безперечно, складна і недостатньо досліджена» [96].

У зв'язку з вищенаведеним можна виділити економічну, кількісну, якісну причини існування законних інтересів і, відповідно, економічний, кількісний і якісний критерії їх відмежування від суб'єктивних прав.

Законний інтерес представляє собою самостійне соціально-правове явище. У спеціальній юридичній літературі законний інтерес розглядається в різних аспектах. Широко обговорюються проблеми співвідношення законного інтересу з суб'єктивними правами і юридичними обов'язками [61].

Дискусійним є питання про наявність у законного інтересу регулятивних властивостей, причому одні автори відповідають на це питання позитивно а, інші – негативно [84]. Категорія «інтерес», що лежить в основі поняття «законний інтерес», використовується в багатьох науках, тобто є загальнонауковою категорією.

Г.Ф.Шершеневич писав, що «члени одного суспільства виробили в собі звичку відстоювати усіма законними способами свої права, повставати проти найменшого порушення їх законних інтересів, ставитися недобррозичливо до порушників правового порядку, як до спільних ворогів, а відповідно до того і самі намагаються не виходити за межі свого права» [193]. Він один з перших хто ввів термін «законні інтереси» в науковий обіг.

На думку О.Ф. Скакун інтерес відбивається в потребах особи, які виражаються в «діяльності з усвідомлення та реалізації цілей у суспільних відносинах» і є позаправовою або доправовою категорією [145, с.379]. Суб'єктивні права і законні інтереси не збігаються за своєю сутністю, змістом і структурою. Нетотожність їх визначається тим, що суб'єктивні права і законні інтереси - є різними правовими дозволами. Перші являють собою особливий дозвіл, забезпечений конкретною юридичною необхідністю інших осіб. Якщо ж правовий дозвіл не потребує юридично необхідної поведінки інших осіб як засіб свого забезпечення, то він і не зводиться законодавцем в «ранг» суб'єктивного права [88].

Законний інтерес - юридичний дозвіл, що має на відміну від суб'єктивного права характер правового прагнення. Однак і законний інтерес можна вважати певною можливістю, але можливістю в більшості своїй соціальною, фактичною, а не правовою. Він відображає лише дозвіл на вчинення дій, і не більше того. Якщо сутність суб'єктивного права полягає в юридично

гарантованій і забезпеченій обов'язками інших осіб можливості, то сутність законного інтересу - в простому дозволі певної поведінки [172].

Це - своєрідне «обмежене право», «обмежена правова можливість». Йому протистоїть лише загальний юридичний обов'язок - шанувати його, не порушувати його, оскільки і сам він представляє собою правову можливість загального характеру.

Законний інтерес - теж відома «можливість», що дозволяє суб'єкту користуватися благом, але вже без таких чітких меж дозволеної поведінки (виду та міри) і можливості вимоги певних дій від інших осіб. Відсутність конкретизації у законного інтересу пояснюється тим, що йому не відповідає чіткий юридичний обов'язок контрагентів на відміну від суб'єктивних прав, які не можуть існувати без кореспондуючих їм обов'язків. Останні допомагають усувати перешкоди, що стоять на шляху задоволення інтересів, відображених в суб'єктивних правах[98].

«Дозволити одному, - писав Н.М.Коркунов, - не означає зобов'язати іншого. Дозволена дія може стати правом тільки тоді, коли буде заборонено вчинення всього, що заважає дозволеним діям, тому що тільки за цієї умови буде встановлено відповідний обов'язок » [75].

Вищенаведене можна трактувати як те, що юридичні обов'язки не усувають перешкод при реалізації законних інтересів

Законний інтерес - простий дозвіл, що не заборонений. Тому у нього «правомочність» виражається найчастіше в проханні. Елементи змісту законного інтересу носять характер прагнень, а не твердо гарантованих можливостей. Тобто різниця в змісті суб'єктивних прав і законних інтересів можна провести як за кількісним складом, так і по якісній їх характеристиці.

Законний інтерес - це лише простий правовий дозвіл, що впливає із загального змісту законодавства і реалізований тільки в тому випадку, якщо фактично є необхідні умови для цього. Плюс до всього іншого наявність «можливості» законного інтересу носить характер прагнення, яке ще не можна

забезпечити в необхідній мірі. Загальний сенс, дух закону сприяє його реалізації, але не більше.

Беручи до уваги все вищенаведене, можна зробити загальний висновок, що інтерес не можна ототожнювати із суб'єктивним правом, оскільки суб'єктивні права і законні інтереси не збігаються за своєю сутністю, змістом і структурою. Нетотожність їх визначається тим, що суб'єктивні права і законні інтереси - є різними правовими дозволами. Законний інтерес на відміну від суб'єктивного права є простим правовим дозволом, що має характер прагнення, в якому відсутня вказівка діяти строго зафіксованим в законі чином і вимагати відповідної поведінки від інших осіб і яка не забезпечена конкретним юридичним обов'язком. Тобто, для реалізації інтересу не потрібно вимагати від зобов'язаної особи вчинення певних дій. Також по відношенню до суб'єктивного права інтерес як необхідність задовольнити потреби соціального характеру є первинним, а останнє, відповідно - похідним від нього [172].

Інтерес, є стимулом до виникнення відносин між особами, по-перше право надає йому ознак охоронюваного або ж такого, що є передумовою виникнення в особи відповідного права на його реалізацію; по-друге, інтерес є первинним щодо права та виникає незалежно від нього, має місце навіть за відсутності права як такого. По-третє, якби інтерес справді був невід'ємним від суб'єктивного права, то втрата права спричинила б втрату й інтересу особи. Виходячи з наведеного, інтерес не може бути обов'язковим елементом суб'єктивного права, бо інакше зі зникненням інтересу зникало б і саме право. Водночас для захисту належних особі прав їй необхідно не лише доводити наявність таких прав, але й наявність інтересу в зазначених правовідносинах, який часто необхідний для доведення наявності в особи і самого права, і можливості його захисту.

Інтерес спонукає суб'єктів будувати свої правові зв'язки і є однією з передумов виникнення сімейних правовідносин.

Враховуючи специфіку сімейних правовідносин, а також те, що Сімейні правовідносини – це, як зазначено у Сімейному кодексі України (ст. 2),

особисті немайнові та майнові права і обов'язки між членами сім'ї, які врегульовані нормами права. Сім'я в цілому, як ми зазначали в попередньому розділі не є суб'єктом права. У відносинах сім'ї, суспільства та держави необхідно враховувати, що держава може нормативно регулювати відносини між членами сім'ї лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства (ч. 3 ст. 7 СК України).

Сімейне право закріпило пріоритет інтересів деяких членів сім'ї, як от пріоритет інтересів неповнолітніх і непрацездатних членів сім'ї (ч. 2 ст. 76, ст. 202, ст. 265 СК України тощо), неповнолітнього члена подружжя (ст. 16 СК України тощо), дружини під час її вагітності і одного року з дня народження дитини (ч. 2 ст. 110 СК України) тощо. Закріплення пріоритету інтересів деяких членів сім'ї, наприклад: неповнолітніх і непрацездатних членів сім'ї (ч. 2 ст. 76, ст. 202, ст. 265 СК України тощо), неповнолітнього члена подружжя (ст. 16 СК України тощо), дружини під час її вагітності і одного року з дня народження дитини (ч. 2 ст. 110 СК України) тощо, свідчить про те, що інтереси членів сім'ї не завжди співпадають, навпаки, інтереси одного члена сім'ї можуть бути кардинально протилежними інтересам інших членів сім'ї. Інтереси виникають не лише між членами сім'ї, але й між іншими суб'єктами сімейних відносин, родичами.

Розглянута нами ієрархія сімейних відносин, свідчить про те, що одна і та ж особа одночасно може перебувати у різних підструктурах свідчить про специфіку сімейних відносин і про те, що інтереси кожної сім'ї, складають сукупність інтересів всіх її членів.

Законні інтереси завжди належать конкретним членам сім'ї, а не існують без них абстрактно як це має місце з суб'єктивними правами. Суб'єктивні права, як правило, гарантовані кожному та існують незалежно від того, чи користуються ними члени сім'ї чи ні. Таким чином, ми пропонуємо визначення законного інтересу як бажання конкретного індивіда (особи) користуватися певним благом, досягнути певного результату чи мети, який не може бути

абстрактним і належить конкретній особі та реалізується нею при здійсненні суб'єктивних прав, а також з інших підстав, які не суперечать закону.

2.2. Класифікація інтересів у сімейному праві за різними критеріями

Підходячи до питання класифікації інтересів у сімейному праві та сімейних правовідносинах варто зазначити, що в наукових працях така класифікація не є достатньо вивченою. Виникає необхідність у виокремленні окремої групи – інтереси у сімейних правовідносинах, здійсненні їх класифікації для визначення як загальних рис, так і індивідуальних властивостей.

Беручи до уваги наше дослідження, ми б хотіли провести власну класифікацію інтересів у сімейному праві України:

1) залежно від суб'єктів права: приватні та публічні інтереси сімейного права;

Соціально-економічні та політичні зміни, що відбуваються в сучасній Україні ставлять в центр уваги проблему взаємодії сім'ї і держави, визначення значимості сім'ї, її ролі в процесі забезпечення публічних інтересів і меж допустимого впливу держави на сферу приватних інтересів сім'ї та її членів [62].

Якщо бути більш точним, то держава є виразником інтересів суспільства яке наділило його відповідними повноваженнями. Тому таким опосередкованим чином в прояві інтересу з боку держави проглядається прояв інтересу суспільства, що термінологічно цілком вписується в етимологічне тлумачення даного поняття.

Однак, самого простого прояву інтересу суспільства ще недостатньо для того, щоб цей відсоток міг отримати оформлене підтвердження. Для цього існують особливі внутрішні механізми держави, які повинні переносити інтереси суспільства на правовий ґрунт, тобто має відбутися офіційне закріплення такого інтересу у відповідних нормах позитивного права, яке діє в даній державі.

Одним із чинників, який характеризує наявність публічного інтересу в сімейному законодавстві, є вимоги закону щодо державної реєстрації актів цивільного стану. Відносини між суб'єктами сімейного права мають свою специфіку і відповідний публічний інтерес, який відображається в певному державному обліку, контролі, «патронаті», що здійснюється органами державної влади, місцевого самоврядування та їх посадовими особами. Одним із чинників, який характеризує наявність публічного інтересу в сімейному законодавстві, є вимоги закону щодо державної реєстрації актів цивільного стану. Так, СК передбачає державну реєстрацію таких юридичних фактів: шлюбу (ст. ст. 21, 27 СК), розірвання шлюбу (ст. ст. 106, 107, 115 СК), народження фізичної особи (ст. 144 СК) та її походження (ст. ст. 145-147 СК), зміну імені (ст. ст. 148, 149 СК), зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини, а також її походження у зв'язку з усиновленням (ст. ст. 229-231 СК).

Заходи державного примусу дають публічному інтересу захист. В результаті визнання державою об'єктивно існуючих громадських інтересів, публічний інтерес виражається в правових нормах, закріплюється в установленому порядку.

Підсумовуючи, слід зробити такі висновки:

1. Виникнення, існування, зміна і припинення сімейних правовідносин тісно пов'язані зі специфічною діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування. Такі правовідносини не є сімейними, хоча значною мірою врегульовуються сімейним законодавством.

2. Обмеження щодо здійснення сімейних прав, які містяться в СК України, встановлені не тільки для захисту учасників сімейних правовідносин, а й з метою дотримання публічно-правових інтересів.

3. Держава в таких відносинах виступає як гарант і захисник суспільних (публічних) інтересів.

Таким чином, можна дати таке визначення поняття «публічний інтерес»: це визнані державою суспільні інтереси, виражені в нормах права і забезпечені примусовою силою держави [55].

Специфіку публічних інтересів можна простежити в їх співвідношенні з приватними. Це співвідношення в праві не є постійним, незмінним, так як воно, як правило, відображає баланс політичних сил, устрій держави і механізм управління, міру свободи і самостійності громадян, власників і учасників будь-якої діяльності [151].

Інтереси, що формуються в сфері приватного життя індивіда, можуть не збігатися з тими інтересами, які вважають для себе загальними нація, суспільство, держава [110]. Будь-яке суспільство є складною соціальною системою і не зводиться лише до суми складових його індивідів. Так само інтереси суспільства не зводяться до суми приватних інтересів його членів. Вони багато в чому диктуються необхідністю соціального розвитку і націлені в майбутнє [155].

Як публічні інтереси можуть визнаватися не лише інтереси суспільства в цілому, але і інтереси великих соціальних груп, в тому числі і класів. Масовість носіїв інтересу в цьому випадку має важливе значення. Наявність статистично значущої групи осіб, об'єднаних спільним інтересом, свідчить про існування публічного інтересу. Економічною особливістю суспільних благ служить неможливість обмежити доступ до них великої кількості споживачів, коли окремий носій інтересу як би розчиняється, виступаючи лише як представник тієї чи іншої соціальної групи [155].

Варто погодитись з думкою Ільїної О.Ю., про те, що «громадські (публічні) інтереси - це не арифметична сума доданків - приватних інтересів: по-перше, тому що просте механічне складання інтересів не дозволяє провести аналіз зв'язків між приватними інтересами, не дає можливості визначити той загальний стрижень, на який вони нанизані, будучи за своєю природою індивідуалізовані в силу особистих якостей суб'єкта-носія; по-друге, громадський (публічний) інтерес цілком обґрунтовано припускає винесення за

дужки певних меркантильних моментів, цікавих одному суб'єкту які хоч і не є протиправними, але не відповідають інтересам інших суб'єктів. Іншими словами, громадський інтерес завжди приводиться до одного спільного знаменника, якщо користуватися математичним терміном» [68].

Таким чином, громадський (публічний) інтерес - це не просто сума приватних інтересів, а зв'язок між співпадаючими і однаково важливими елементами правомірних інтересів безлічі приватних осіб, що виключає інші елементи, які не є значущими для всіх суб'єктів. По відношенню до громадського інтересу будь-який суб'єкт може висловити своє позитивне ставлення в цілому, навіть якщо це і змушує його відмовитися від ряду своїх приватних інтересів [68].

Поняття приватного інтересу визначається шляхом його відмежування від публічного, за допомогою оперування родовим поняттям «інтерес» і виділення видових ознак, здатних дати критерії для виокремлення їх особливостей. Суть поєднання інтересів різних суб'єктів в процесі правового регулювання полягає в спробі формування у носіїв приватного інтересу таких інтересів, які б відповідали інтересам усього суспільства. При цьому слід враховувати, що інтерес спрямований на отримання благ, тому законодавцю необхідно прагнути до того, щоб дотримання публічних інтересів було вигідним кожному носію приватного інтересу. Засобом досягнення цієї гармонії може виступати обмеження прояву приватних інтересів, які не відповідають інтересам суспільства і держави [166].

Громадська думка з приводу поведінки члена сім'ї, формування життєвого укладу тієї чи іншої сім'ї може надати досить сильний вплив на приватні інтереси окремих членів сім'ї, на інтереси сім'ї в цілому. Таким чином, суспільний інтерес в сімейних правовідносинах за своєю значимістю дорівнює державному, хоча, безумовно, має специфіку змісту і форм реалізації.

Виходячи з вищевказаного, в поняття «приватний (правовий) інтерес» можна включити такі інтереси суб'єктів права, які не засновані на загальному загостренні уваги в зв'язку з відсутністю значущості для всіх членів

суспільства, окремих його публічних інститутів. Приватний інтерес заснований на визнанні свободи окремих суб'єктів здійснювати певні дії, висловлювати ставлення до того чи іншого предмету, процесу чи явища.

І якщо поведінка в будь-якій ситуації запрограмована в веліннях, що мають характер правових норм, то одночасно надається можливість визначити характер вчинку автономно, своєю волею. Правове значення такого інтересу окремих суб'єктів виражається крім визнання юридичної сили за такими рішеннями з приводу приватного інтересу (наприклад, за договорами) ще і в забезпеченні їх з боку держави у вигляді гарантії захисту правомірних приватних інтересів. В даному випадку творчий потенціал права знаходить вираз у тому, що стосується співвідношення інтересів особистості і суспільства [68].

У зв'язку з цим виникає питання: чи не є публічний інтерес домінуючим, оскільки він зміцнює становище приватних осіб? З огляду на зворотний вплив права на інтереси, логічно також припустити, що приватні інтереси узгоджуються з публічними, вже отримали правове закріплення, тобто підкоряються їм. Нарешті, охороняючи інтереси окремих осіб, право охороняє і інтереси всього суспільства, яке складається з цих окремих осіб. Ю.А. Тихомиров вважає, що «в праві завжди представлені обидві грані інтересу (приватний і публічний інтереси) і пріоритетність може відображати посередність або узгодженість соціальних інтересів» [154].

Як приватні слід розглядати також інтереси членів сім'ї, що входять в одну сімейну підструктуру, наприклад інтереси батьків, дітей, подружжя та ін. Зауважимо у зв'язку з цим, що серед приватних інтересів виділяється група так званих соціально пріоритетних, маються на увазі інтереси дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування на пріоритетне забезпечення яких звертає увагу законодавець в п. 4 ст. 5 СК України. Державний інтерес, як ми вже з'ясували, знаходить своє вираження і закріплення в нормативно-правових актах, і перш за все в законах [77].

Дослідження специфіки змісту і взаємодії приватних і публічних інтересів у сімейних правовідносинах дозволяє зробити наступні висновки.

1. Проектування виявленої в родині ієрархії інтересів на сімейні правовідносини підтверджує тезу про наявність в сімейних правовідносинах приватних і публічних інтересів. Правова природа норм, що регулюють відносини між членами сім'ї, може бути визначена тільки на основі встановлення форм і меж взаємопроникнення і взаємне доповнення приватних і публічних інтересів. У більшості випадків мова повинна йти про універсальний характер інтересу в сімейно-правовому регулюванні.

2. Приватні інтереси в сімейних правовідносинах представлені у вигляді інтересів окремих членів сім'ї або їх груп (подружжя, батьки, діти та ін.). При цьому зміст приватних інтересів обумовлено видом сімейної підструктури і роллю, що виконується в ній кожним з членів сім'ї.

3. Публічні інтереси в сімейних правовідносинах представлені трьома різновидами. це: 1) безпосередньо державний інтерес; 2) громадський інтерес; 3) інтереси сім'ї як соціальної групи (інституту).

4. Оптимальне співвідношення приватних і публічних інтересів в сімейному праві має за мету забезпечення ефективності правового регулювання відносин між членами сім'ї.

Досягнення зазначеної мети можливе шляхом визначення і фіксації в сімейному законодавстві «кордонів» можливого втручання держави та суспільства в приватне життя членів сім'ї.

5. Існуючі в теорії права уявлення про баланс приватних і публічних інтересів як умови існування сучасного суспільства, на наш погляд, потребують додаткової аргументації стосовно сімейного права.

2) залежно від відповідності вимогам норм права: законні та протиправні інтереси.

Для того, щоб інтерес особи був визнаний законним, він не повинен бути протиправним [30, с. 149]. Це означає, що його реалізація не повинна порушувати норм права, які виражають інтереси суспільства, колективів та

окремих громадян. Інтереси можна іменувати законними, маючи на увазі широкий зміст терміну «законний». Однак наявність у інтересів ознак законних чи незаконних не завжди свідчить про користь перших і небезпеку других. Як слушно зауважує Ю. Тихомиров, соціальний інтерес може вважатися законним швидше як фікція [155, с.15]. Відсутність у соціального інтересу такої ознаки, як його легальність, може пояснюватися різними причинами, однією з яких може бути застарілість існуючих правових форм, що не враховують зміни в суспільному (в т. ч. економічному) житті країни. Значну роль у суспільстві відіграють так звані невизнані інтереси, які Ю. Тихомиров іменує «прихованими законними інтересами» з огляду на їх позитивні властивості – «розвіювати застарілі юридичні форми і спонукати до встановлення нових» [155, с. 17]. Виявлення таких інтересів та їх легалізація – одне з основних завдань законотворчості в період важливих соціальних та економічних перетворень, що запобігає зіткненню застарілих правових форм з новими, адекватними суспільним відносинам, які вже об'єктивно склалися. Це стосується, зокрема, правових засобів врахування та захисту інтересів мало захищених верств суспільства та учасників ринкових економічних відносин (дрібних підприємців, малих підприємств, дрібних акціонерів, споживачів тощо), якими сучасне вітчизняне законодавство опікується замало. Сфера непротиправних інтересів не є однорідною. Частина таких інтересів закріплена правовими нормами, а інша, досить велика їхня частина, не закріплена з різних причин. Фактично межа сфери правового регулювання не збігається із межею, що відокремлює закріплені в праві інтереси від інтересів, що не одержали закріплення в нормах права. Законодавець зміщує її, захоплюючи частину законних інтересів, які відповідають принципам і духу права, і цим самим бере їх під свою охорону, поряд із законними інтересами, вираженими в суб'єктивних правах. У силу цього з'являється необхідність застосування терміну, який позначає частину законних інтересів, не закріплених у нормах права, але таких, що відповідають принципам і духу права, і тому підлягають охороні державою. Саме ці інтереси і є законні

інтереси у вузькому змісті. Саме в цьому змісті термін «законні інтереси» застосовується в законодавстві для позначення засобу правового регулювання, відмінного від суб'єктивного права. Охоронювані законом інтереси – це не опосередковані правовими нормами, але такі, що не суперечать загальним засадам цивільного законодавства, прагнення суб'єкта задовольнити соціально-економічні потреби, які реалізуються у цивільних правовідносинах і підлягають цивільно-правовому захисту. Таке розуміння законних інтересів через негативне визначення найбільше відповідає основним началам цивільного права, заснованого на диспозитивному регулюванні відносин юридично рівних суб'єктів [177, с. 2].

О. М. Вінник вказує на такі ознаки незаконного інтересу: 1) взагалі не відображається в об'єктивному праві (не впливає з його загальних засад) або визначається як суспільно шкідливий; 2) не відповідає загальному благу (публічним інтересам і законним інтересам інших осіб); 3) захист такого інтересу не гарантується державою; 4) його реалізація навіть тягне за собою юридичну відповідальність, оскільки зазвичай при цьому порушується встановлений правопорядок і законні інтереси інших осіб [29, с. 86]. Законні інтереси поділяють на опосередковані правом та приховані законні інтереси. До останніх належать не визнані правом інтереси [156]. У літературі також трапляється розуміння інтересу як юридичного факту та прагнення (потреби особи) юридичного характеру. На думку І. В. Венедіктової, інтерес набуває здатності бути юридичним фактом, що тягне можливість виникнення, зміни або припинення правовідносин. Виходячи з поділу юридичних фактів на дії та події та розглядаючи волю як передумову виникнення певного правовідношення у контексті можливості вибору поведінки для забезпечення своїх інтересів, автор пов'язує волю з інтересом та робить висновок, що підставами виникнення правовідносин можуть бути правомірні (законні) і неправомірні (незаконні) відображені в певних юридичних фактах інтереси осіб. Водночас охоронювані законом інтереси мають певним чином подвійну природу: вони є елементом і правовідносин, і правового статусу осіб [26, с. 79, 81, 84].

3) залежно від характеру блага та його змісту, на задоволення якого спрямований інтерес: майновий інтерес та немайновий інтерес.

Поняття особистих немайнових правовідносин з участю подружжя визначено в СК України: це - врегульовані нормами сімейного права відносини з приводу особистих немайнових благ та інтересів осіб, що перебувають у шлюбі. В основі особистих немайнових правовідносин подружжя лежить правовий статус кожного з подружжя. Під правовим статусом подружжя розуміється забезпечена законом можливість набуття та реалізації особистих і майнових прав подружжя з метою зміцнення сім'ї, виховання дітей і досягнення особистого щастя. До особистих немайнових прав та обов'язків подружжя Сімейний кодекс України відносить:

- обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я (стаття 143 Сімейного кодексу України);
- обов'язок батьків зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану (стаття 144 Сімейного кодексу України);
- право на ім'я (визначення імені, по батькові та прізвища дитини, їх зміни) (статті 145, 146, 147, 148 та 149 Сімейного кодексу України);
- право на виховання дитини (статті 151, 152 Сімейного кодексу України);
- право на спілкування батьків і дітей (стаття 153 Сімейного кодексу України);
- право батьків на визначення місця проживання дитини (стаття 160 Сімейного кодексу України).
- право на материнство (стаття 49 Сімейного кодексу України);
- право на батьківство (стаття 50 Сімейного кодексу України);
- право дружини, чоловіка на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань (стаття 51 Сімейного кодексу України);

- право дружини, чоловіка на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку (стаття 52 Сімейного кодексу України);
- право на зміну прізвища (стаття 53 Сімейного кодексу України);
- право на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї (стаття 54 Сімейного кодексу України);
- право на особисту свободу та особисту недоторканність (стаття 56 Сімейного кодексу України) та ін.

Зміст цих особистих немайнових прав становить можливість особи вільно на власний розсуд, а отже як ми зазначали раніше, реалізуючи особистий інтерес, визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя.

В роз'ясненні окремих положень щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у Національній гвардії України є чітке, варте уваги визначення понять майновий інтерес та немайновий інтерес, а саме:

Майновий інтерес — інтерес щодо збереження або збільшення обсягу, якості нерухомого та рухомого майна особи чи близьких їй осіб.

Немайновий інтерес — інтерес, спрямований на задоволення особистих фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб.

Особисті немайнові права становлять лише частину правового статусу подружжя, але ця частина має суттєве значення, бо є фундаментом для створення міцної сім'ї. І хоч законодавством чітко визначено перелік немайнових прав, то беручи до уваги специфіку інтересів у сімейному праві, а особливо в подружній підсистемі, яка складається із подружжя. кожний із їх учасників має свій життєвий досвід, традиції у формуванні сімейних відносин, цінності, досвід, який вони отримали у батьківській сім'ї тощо, тому варто зауважити, що в кожній такій підсистемі інтерес буде діяти як проста правова дозволеність, що має характер прагнення,

в якій відсутня вказівка діяти строго зафіксованим в законі чином і вимагати відповідної поведінки від інших осіб та яка не забезпечена конкретним юридичним обов'язком.

Якщо немайнові інтереси подружжя ми можемо визначати лише як наявність волі, то значення майнового інтересу в сімейному праві проявляється не лише в тому, що за його наявністю закон може пов'язувати можливість набуття суб'єктивного права, але ще й в тому, що інтерес, а вірніше його наявність, може стати підставою настання у особи суб'єктивного права.

Метою сімейного законодавства при регулюванні майнових відносин подружжя, є підтримка і всебічний захист єдності і спільності майнових інтересів подружжя, узгодженості їхніх дій щодо володіння, користування і розпорядження цим майном. Законний режим означає, що комплекс подружніх прав і обов'язків щодо майна, порядку придбання та його відчуження, правомочностей по володінню, користуванню та розпорядженню ним, а також межі відповідальності подружжя по спільних і особистих боргах визначаються чинним цивільним і сімейним законодавством України.

Найбільше прослідковується присутність майнового інтересу, при розірванні шлюбу.

У випадку розлучення, подружжя, що має дітей, в ч.2 статті 70 Сімейного кодексу України йдеться, що під час розгляду такої категорії справ суд може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, особливо якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей), приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї.

Важливо пам'ятати, що діти не набувають право власності на нажите в родині майно, але інтереси дітей враховуються судом при розділі майна подружжя.

Також відзначимо, що відповідно до абзацу п'ятого пункту 30 Постанови Пленуму ВСУ "Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» інтереси неповнолітніх дітей, непрацездатних повнолітніх дочки, сина або другого з подружжя, можуть враховуватися судом при визначенні способу поділу спільного майна в натурі і в тому випадку, якщо суд не відступив від принципу рівності часток.

Таким чином, при здійсненні поділу майна суд враховує не тільки інтереси подружжя, а й дітей. Також, ключовими є обставини з ким проживає дитина (діти), і ступінь участі другого з подружжя в забезпеченні сім'ї.

Щодо розподілу боргових зобов'язань, то за загальним правилом набуте подружжям майно ділиться порівну між ними (якщо подружжя не домовилось про інше), а значить і борги діляться також порівну, що в повною мірою підтверджує закон.

Також відзначимо, що, якщо спільно набута квартира знаходиться в іпотеці, це не перешкоджає її поділу між подружжям. Але на практиці поділ іпотечної квартири ускладнюється тим, що доводиться ділити не тільки майно, а й обов'язки. До того ж, крім інтересу подружжя присутній інтерес третьої особи - банківської установи.

Щодо визначення майнових інтересів при розлученні у корпоративному праві, то варто звернутись до рішення від 19 вересня 2012 року № 17-рп/2012 Конституційного суду України статутний капітал та майно приватного підприємства, сформовані за рахунок спільної сумісної власності подружжя є об'єктом їх спільної сумісної власності.

В свою чергу, ВСУ у своєму рішенні від 3 червня 2015 року по справі № 6-38цс15 вказав, що грошові кошти чи інше майно, внесені одним з подружжя, який є учасником господарського товариства, у статутний капітал за рахунок їх

спільних коштів та майна, стають власністю товариства, а в іншого з подружжя право власності на майно трансформується в право вимоги на виплату половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя або право вимоги половини отриманого доходу від діяльності підприємства [146].

Складний зміст корпоративних прав (наявність майнових та немайнових повноважень) зумовлює певні особливості їх здійснення. Зокрема, одним із елементів корпоративних прав подружжя є право участі у товаристві, яке законом віднесено до особистих немайнових (ст. 100 ЦК). Особливість здійснення особистих немайнових прав відповідно до ч. 1 ст. 272 ЦК полягає у тому, що вони здійснюються фізичною особою самостійно.

Отже, корпоративні права, які були набуті одним із подружжя за час шлюбу, хоч і належать до спільного майна (майнових прав), підлягають здійсненню лише тим із подружжя, котрий є учасником товариства.

До здійснення корпоративних прав подружжя за аналогією застосовуються загальні положення щодо здійснення подружжям права спільної сумісної власності, встановлені у статтях 63 та 65 СК. Зокрема, при здійсненні корпоративних прав одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя, тобто повинен бути інтерес. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання недійсними правочинів, вчинених у процесі здійснення корпоративних прав, якщо доведе, що їх здійснення відбувалося без її (його) згоди.

4) залежно від форми сімейно-правового визнання інтересів: законні інтереси, охоронювані законом інтереси.

Іноді в текстах нормативних актів законні інтереси взагалі не згадуються, навіть якщо очевидно, що мова йде саме про них. Розгляд питання про форми сімейно-правового визнання інтересів передбачає звернення до дискусії про співвідношення суб'єктивного права та інтересу, про поняття і різновиди законного інтересу. Загальнотеоретичні положення, погляди на форми визнання

інтересу в інших правовідносинах дозволять виявити специфіку форм визнання інтересу в сімейних правовідносинах. Дане питання є об'єктом дослідження різних фахівців в області права, проте отримані і накопичені результати теоретичних досліджень, безумовно, повинні бути систематизовані, зведені воедино і представлені у вигляді цілісної концепції визнання законних інтересів в сімейному праві.

Відзначимо - ми також вважаємо, що в юридичній техніці використання терміна «інтерес» навряд чи виправдане внаслідок відсутності в законодавстві відповідної дефініції та закріплення конкретних правових інтересів, Однак навряд чи можна заперечувати той факт, що законні інтереси поряд із суб'єктивними цивільним правами є предметом судового захисту - на це мається пряма вказівка Закону.

Характер взаємозв'язку легітимних інтересів і суб'єктивних прав в регулюванні сімейних правовідносин в значній мірі залежить від того, в якій частині норми сімейного права законодавець вживає поняття «інтереси» - в гіпотезі або в диспозиції. Гіпотези норм сімейного права, які містять інтерес поділяються на «правоопосередковані» і «пріоритетовстановлюючі». Диспозиції, котрі містять інтерес - на «персональнозобов'язуючі», «персональнообмежувальні» і «правоутворюючі» [55].

У сімейному праві, як зауважує З. В. Ромовська, юридично значущими інтересами учасників сімейних правовідносин, що впливають із суб'єктивних сімейних прав, можуть бути: інтерес дитини, яка досягла 10-річного віку й хоче проживати з одним із батьків, інтерес одного з подружжя в збереженні шлюбу, інтерес повнолітніх дітей у припиненні їх аліментного обов'язку щодо батьків, які ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків, тощо [132, с. 226].

В науці існує уявлення про те, що право - це щось певне, безумовне, а інтерес - щось само собою що мається на увазі. Але в такому випадку інтерес повинен передувати праву, формувати його. І вже тоді термін «інтерес» повинен бути закріплений у законі перш, ніж «право» [100, с. 32]. Так вважав Д. М. Чечот, вказуючи: «Реалізація суб'єктивного права призводить до здійснення

відповідного інтересу, і тому захист суб'єктивного права має одночасно і захист охоронюваного цим правом інтересу, який з'явився як передумова і мета суб'єктивного права. Разом з тим, в цілому ряді випадків юридичні інтереси особи не можуть бути забезпечені за допомогою суб'єктивного права, і тому, фігуруючи в якості «законних» або «охоронюваних законом» інтересів, вони здійснюються в особливому порядку, який залежить від характеру і змісту «охоронюваного законом інтересу» [183, с. 49]. При цьому залишається відкритим питання - як, яким чином можна визначити конкретні законні інтереси, що підлягають захисту з боку держави і в якому порядку вони захищаються.

Також Д. М. Чечот, визначив суб'єктивне право в нерозривному зв'язку з правосуб'єктністю: «Суб'єктивне право тому так і називається, адже воно належить конкретній особі. Але за яких умов особа може бути суб'єктом цього права? Головною та необхідною умовою наявності в особі таких якостей, які роблять її здатною до правоволодіння, тобто якостей суб'єкта права, є правосуб'єктність» [182, с. 10].

Останнім часом в українському законодавстві термін «законний інтерес» набуває поширення. Хоча, не так давно найбільш вживаним у вітчизняній юридичній науці було використання словосполучення «охоронюваний законом інтерес» [168].

У літературі висловлена точка зору, згідно з якою слід розрізняти поняття «законний інтерес» і «охоронюваний законом інтерес». Н.А.Шайкенов пише, що всі інтереси, виражені в праві, знаходяться під правовим захистом, і тому цілком правомірно розглядати їх як «охоронювані законом», а саме: «... що охороняються законом інтереси включають в себе як законні, так і юридичні інтереси ... інтереси, які знаходяться в сфері правового регулювання, але не забезпечені суб'єктивними правами ... доцільно позначати терміном «законні інтереси», а ... інтереси, реалізація яких забезпечена суб'єктивними правами ... – «юридичні інтереси » [187].

Оскільки законний інтерес, як і суб'єктивне право, мають властивості правової можливості, котра надається особі і гарантована державою, то деякі вчені вважають однією з ознак законного інтересу, віднесення інтересу до «об'єктів правової охорони і захисту». На нашу думку така ознака не буде стосуватись охоронюваного законом інтересу, оскільки, ознакою є характерна риса, властивість чи критерій, наявність яких свідчить про віднесення інтересу до охоронюваного законом за ознакою надання законної (легітимної) охорони вбачається, принаймні, тавтологією і не стане тією відмінною рисою, що виділить його серед інших юридичних категорій (тих же суб'єктивних прав). [167, с.129]

Вагомий внесок у дослідження даної проблеми вніс Р.Е. Гукасян. Він розмежував такі явища, як правові (юридичні) та охоронювані законом (законні) інтереси. Науковець зазначав: «Правові та охоронювані законом інтереси - не тотожні соціальні явища, правові категорії. Різниця їх полягає в наступному. Правові інтереси є одноплановими з економічними, політичними, духовними та іншими інтересами в тому сенсі, що всі вони формуються умовами суспільного життя і мають свої специфічні засоби задоволення. Охоронюваними законом можуть бути будь-які за своїм змістом інтереси, якщо держава за допомогою правових засобів гарантує їх реалізацію» [43]. Р.Е. Гукасян виступає проти того, щоб ці різні поняття вживалися як синоніми. Він відзначає: «Можливо існування правових за змістом, але що не охороняються законом інтересів, точно так же, як і не правових за змістом, але охоронюваних законом інтересів» [43].

На наш погляд Висунута Р.Е. Гукасяном позиція має, найбільш повне обґрунтування саме в сімейних правовідносинах. Як зазначає в своїй роботі Ільїна О.Ю.: Члени сім'ї, сім'я в цілому, суспільство і держава можуть мати найрізноманітніші інтереси, які є правовими за своїм змістом, але не визнані законом і тому не підлягають правовій охороні і захисту. Мабуть, саме в сімейних правовідносинах учасники мають інтереси, велика частина яких

пов'язана з особистим, духовною сферою, інтимними стосунками, правова регламентація яких неможлива[68].

Проте, для юриста необхідно визначити інтерес саме як правову категорію, оскільки належить створити визначення «охоронюваного законом інтересу». Це поняття має базуватися на досягненнях соціологічної науки, але одночасно мати свій правовий аспект [44], оскільки юридичними є інтереси, які отримали визнання з боку закону [44] або не що суперечать духу закону (права).

Як неодноразово нами зазначалось існують різні підходи до визначення законного інтересу. Зокрема, під поняттям інтереси, які охороняються законом розуміються «різноманітні матеріальні, особисті, духовні блага і цінності, здатні задовольняти ті чи інші потреби громадян і організацій» [73]. Важко погодитися з такою точкою зору, так як не кожен інтерес підлягає охороні. В правових нормах не знаходять вираження всі інтереси. Іншими словами, не всі інтереси, які здатні задовольняти ті чи інші потреби суб'єкта, підлягають правовій охороні, не всі вони є законними. Щоб стати такими, вони повинні регламентуватися нормою матеріального права, а в разі відсутності їх відображення в таких нормах - не суперечити цілям і завданням цивільного судочинства та загальним принципам. З нашої точки зору, межею задоволення та захисту законних інтересів певної особи служать законні інтереси інших осіб, в тому числі громадські і державні інтереси. Таким чином, позначені межі задоволення законних інтересів одного суб'єкта, є, з одного боку, основним критерієм для судів при їх встановленні і задоволенні, з іншого - найважливішою передумовою для винесення законного і обґрунтованого рішення по цивільній справі. У цьому зв'язку, як слушно зазначив Т.А. Дуйшенбієв: «захист приватних інтересів не повинен руйнувати можливості захисту спільного інтересу, і навпаки, захист громадського інтересу не повинен руйнувати можливості захисту приватного інтересу» [51].

Свого часу М. А. Гурвич так назвав охоронюваний законом інтерес: «вигода, забезпечена не нормою матеріального права, а охоронною, перш за

все, процесуальною нормою» [45]. Однак дана концепція була надалі піддана в юриспруденції справедливій критиці багатьма представниками юриспруденції. Дійсно, навряд чи можна визначити законний інтерес як вигоду, адже рушійним фактором діяльності суб'єкта є його мотив, тобто прагнення реалізувати той чи інший інтерес. Однак це прагнення не завжди опосередковує мету вигоди, більше того, вигода завжди асоціюється з яким-небудь майновим придбанням. Між тим закон говорить не тільки про майнові, а й про особисті немайнові інтереси громадян і організацій. В цілому ряді випадків інтерес уповноваженої особи не тільки не пов'язаний з якою-небудь вигодою, а навпаки, припускає відому, якщо так можна сказати, «невигоду» для самої уповноваженої особи, наприклад, при даруванні, при укладанні договору на користь третьої особи, при веденні чужих справ без доручення тощо [42]. В іншому своєму визначенні М. А. Гурвич бачить в охоронюваному законом інтересі «соціальні потреби, взяті законом під свою охорону не шляхом надання їх носіям суб'єктивних матеріальних прав, а наданням їм (або ж іншим особам) права вдатися до судової або інших форм захисту» [45]. Аналогічної думки дотримується Р. Є. Гукасян, коли погоджується з визначенням, запропонованим зазначеним автором [44]. На наш погляд, таке визначення є не цілком достатнім для пізнання даного правового явища, оскільки воно є вузькогалузевим і має суто процесуальний підхід. Судова форма захисту законного інтересу є винятковим підставою для його реалізації, носій інтересу може і не скористатися в юридично легітимному порядку захистом зазначеного інтересу. Законні інтереси особи можна гарантувати лише за допомогою усунення обставин, що перешкоджають людині досягти певних результатів. Отже, запропоноване М. А. Гурвичем визначення важко застосовуваного на практиці, бо момент встановлення законного інтересу буде перенесено до моменту надання носієві інтересу реального права вдатися до судової або інших форм захисту інтересу що виник - до прийняття компетентним органом до розгляду звернення носія інтересу. До цього моменту він не може знати, що виникла зацікавленість є охоронюваним законом.

Г.В. Мальцев підійшов до трактування даної категорії з загальнотеоретичних позицій. Він зазначив, що недостатньо «відносити до законних інтересів тільки ті, які названі в законі, так як кількість зазначених у законі інтересів значно менше всього обсягу інтересів особистості, до того ж це узагальнені, типові інтереси, за якими стоять справжні, різноманітні, конкретні інтереси людини. Саме ці інтереси є законними в тому сенсі, що їх реалізація допускається, заохочується, стимулюється, охороняється правом і законом» [100].

О. В. Малько та В. В. Субочев у своїй сумісній монографії згадують про «діалектичну єдність» законних інтересів і юридичних обов'язків. На думку авторів, «законні інтереси, відбиваючи суттєві потреби, насичують правовідносини тим або іншим конкретним змістом» [96, с. 131]. При цьому сутність охоронюваного законом інтересу виражається в тому, що він, не породжуючи юридичних обов'язків, фактично сприяє їх створенню при виникненні правовідношення.

Так, Д. І. Євстіфеев, наприклад, вважає, «що не суперечать громадським засадам інтереси людей які є основою життєдіяльності суспільства. Вони відіграють провідну роль у правовідносинах, багато в чому визначаючи їх утворення, зміну, припинення. Право, в свою чергу, може використовуватися як засіб задоволення й захисту громадських, групових, інших інтересів, що охороняються законом. У той же час об'єктивною умовою життя є неможливість реалізації інтересів всіх суб'єктів суспільства. В цьому сенсі громадське життя являє собою сферу перманентного конфлікту інтересів. Для реалізації останніх, суб'єкту потрібно навчитися рахуватися з інтересами інших учасників суспільних відносин, знаходити взаємовигідні рішення (компроміси). Цьому сприяє правове регулювання суспільних відносин, результатом якого стає трансформація соціального інтересу в законний або правовий інтерес [55].

Слід сказати, що законні і правові інтереси дуже різняться за своєю правовою природою. Законним є інтерес, який охороняється об'єктивним правом, підлягаючи правовому захисту з боку держави, але не забезпечений

конкретним суб'єктивним правом, обов'язком чи іншим правовим засобом. Такий інтерес, По-перше, не вимагає обов'язкового закріплення в правових нормах, По-друге, може бути задоволений поза правовідношення, у - третіх, його реалізація не обумовлена особливостями правового статусу особистості, але здійснюється за допомогою правомірної поведінки суб'єкта, схвалюється як соціумом, так і діючими правовими нормами. При цьому навіть якщо законний інтерес реалізується поза правовідносинами, його відповідність чинному законодавству перетворює його в самостійний об'єкт правової охорони, захисту. Що стосується правового інтересу, то він являє собою вид соціального інтересу, реалізація якого здійснюється в рамках правовідносин і детально регламентується законом» [80, с. 10]. Аналізуючи дану думку, варто відзначити, що явища, не забезпечені і не визнані державою шляхом визначення їх у законодавчих актах, не можуть бути взагалі віднесено до правових явищ.

В юриспруденції виявляються різні підходи до визначення законного інтересу. Зокрема, під поняттям інтереси які охороняються законом розуміються «різноманітні матеріальні, особисті, духовні блага і цінності, здатні задовольняти ті чи інші потреби громадян і організацій» [62].

Одним з прихильників такої позиції є М. В. Вітрук, який зазначає, що ознакою законного інтересу є «можливість особи користуватися соціальними благами. Ця можливість виражається в правомочностях носія законного інтересу діяти певним чином, вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб, органів та установ, звертатися за захистом до компетентних державних органів і громадських організацій. Особливості змісту законного інтересу та відмінність від права полягає в тому, що обсяги правомочностей законного інтересу чітко не сформульовані в конкретних правових нормах, а витікають з сукупності правових норм, діючих правових принципів, правових дефініцій» [30, с. 108-109].

Р. О. Стефанчук. навпаки, вважає, що саме суб'єктивному цивільному праву притаманні юридичні обов'язки, а не охоронюваному законом інтересу, [149, с. 47].

Як уже неодноразово зазначалось, терміни «законний інтерес» та «охоронюваний законом інтерес» за своїм змістом є тотожними, оскільки саме законність дозволяє існувати вказаній категорії інтересу і надає інтересу законної (легітимної) охорони. Поняття закону є неможливим без забезпечення його дотримання відповідними державними органами.

Вартою уваги є розроблена Венедіктовою І.В. концепція співвідношення понять «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «правовий інтерес» та «юридичний інтерес». На думку автора співвідношення вказаних понять має бути в наступній послідовності: «законний інтерес (охоронюваний законом) — правовий інтерес — юридичний інтерес». Охоронюваний законом інтерес є набагато ширшим за правовий та юридичний інтереси, охоплює їх як складові і є відповідною «площиною» для існування зазначених двох категорій інтересів. При цьому правовий інтерес — це інтерес у сфері «спрацювання» юридичних норм, а юридичний інтерес — інтерес у процедурній реалізації процесуальних норм» [26, с. 7].

В юридичній науці також пропонується розглядати «законні інтереси» в широкому і вузькому сенсі. У широкому сенсі - як інтереси, закріплені в суб'єктивних правах і обов'язках, так і інтереси, виражені в особливому понятті «законні інтереси»; у вузькому ж сенсі - тільки останні. В принципі, з цим можна погодитися. Однак, говорячи про «законні інтереси» як такі, слід все ж бачити в них те, що має на увазі під ними законодавець: самостійний об'єкт правової охорони. Тому при вживанні терміна «законний інтерес» важливо робити наголос саме на другий, більш вузький, але, безсумнівно, як такий, що більш точно відображає призначення даного терміну сенс.

На думку О. М. Вінник, «інтерес в його правовому аспекті з його спонукальними, регулюючими, та захисними властивостями проявляється відповідно в правотворчій, правозастосовній та правозахисній діяльності всіх

рівнів (від загальнодержавного до локального) і забезпечує встановлення нових, зміну чи припинення існуючих правовідносин, відновлення порушених прав та законних інтересів, а також вжиття превентивних заходів щодо запобігання в подальшому подібним порушенням» [29, с. 56]. Вартим уваги є твердження О. М. Вінник щодо захисних властивостей інтересу, оскільки інтерес таких властивостей не має і не може мати - він є об'єктом, а не засобом захисту.

Г. В. Мальцев зазначав, що «неможливо представити собі дію юридичної норми без підтримки та супроводу інтересів людей, в свідомості яких ця норма виявилася пов'язаною з цілями реальної поведінки. Те, що особи діють відповідно до юридичних норм, має по суті, просте пояснення: це відповідає їх інтересам та потребам» [100, с. 265]. Суб'єктивне цивільне право – є особливим юридичним засобом реалізації приватних цілей, а отже, приватного інтересу суб'єкта. На нашу думку охоронюваний законом інтерес регулює ту сферу відносин, заглиблення в яку, для суб'єктивного права законодавець не бачить необхідності.

Важливо зазначити, що не завжди охоронюваний законом інтерес не закріплений суб'єктивним правом, у разі відсутності можливості переходу такого інтересу в суб'єктивне право не означає відсутності охорони чи захисту такого інтересу належними юридичними способами та засобами.

Варто зазначити, що охоронювані законом інтереси вказують суб'єкту-носію чи наскільки вірним є для нього процес реалізації. Для того щоб норми виступали запорукою об'єктивності та ефективності закону, нормотворча діяльність повинна здійснюватись із урахуванням нагальних інтересів громадянського суспільства. Беручи до уваги вищенаведене, правильним видається твердження В. В. Субочева, що охоронювані законом інтереси є формою зв'язку системи громадянського суспільства та держави, якій властива самоорганізація, роль якої не можна зменшити, кажучи про фактори, що забезпечують творчий та безперешкодний процес задоволення правомірних прагнень громадян у володінні соціальними благами [151, с. 400-401].

Як роз'яснив Конституційний Суд України у п. 3.5 свого рішення, ухваленого в справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004, конфлікт інтересів притаманний не тільки правовим і неправовим інтересам, а й конгломерату власне законних, охоронюваних законом і правом інтересів. Певна конфліктність притаманна також охоронюваним законом і правом інтереси громадянина й держави, особи та суспільства, акціонера й акціонерного товариства, національним та загальнолюдським, приватним і публічним тощо [127].

Конституційний Суд України дає визначення інтересу, яке не зовсім відповідає доктринальним думкам, висловленим у науковій літературі, котрі, як було зазначено, також є неоднозначними і дискусійними.

Проаналізувавши рішення Конституційного суду, ми не можемо не погодитись з Венедіктовою І.В., яка визначила основні ознаки охоронюваного законом інтересу:

а) виходить за межі змісту суб'єктивного права.

б) є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони. Відповідно до ст. 16 ЦК України приватний інтерес, подібно до особистих майнових та немайнових прав, може бути захищений як у судовий спосіб шляхом: визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусового виконання обов'язку в натурі; зміни правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інших способів відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Крім того, приватний інтерес може бути захищений й у несудовий спосіб Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого

самоврядування - про це прямо говориться в ст. 17 ЦК України, а також вбачається, що відносно приватного інтересу можуть бути за аналогією застосовані ще й такі способи захисту, як нотаріальний захист та самозахист, які визначені законом для захисту суб'єктивних прав (ст. 19, 20 ЦК України);

в) має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб;

г) не може суперечити Конституції і законам України, суспільним інтересам, загально визнаним принципам права - це є умовою поширення режиму законного захисту.

г) може розглядатися як простий легітимний дозвіл іншого гатунку;

д) означає прагнення (не юридичну можливість) до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом [22].

З позиції філософії, інтерес є певним стимулом до дії, спонукальним поштовхом до досягнення цілей, яких прагне суб'єкт.

Д. М. Чечот вбачає головною ознакою охоронюваного законом приватного інтересу особи те, що він «не дає їй можливості здійснювати які-небудь матеріально-правові дії або вимагати здійснення таких дій від інших осіб» [182, с. 11]. На нашу думку, ця ознака може використовуватися у досить вузькому сенсі - для відокремлення охоронюваного законом інтересу від суб'єктивного права і через це не є суттєвою.

Ю. С. Зав'ялов, кажучи, що «законність інтересів не може характеризувати та обставина, що нормами права гарантуються їх досягнення і захист; суб'єкту права надається юридично забезпечена можливість діяти заради досягнення свого інтересу» [62, с. 83].

З. В. Ромовська звертала увагу, що «зарахування інтересу в групу охоронюваних законом інтересів створює його носію можливість діяти певним чином, претендувати на певну поведінку іншої особи, а у випадку незадоволення цього інтересу звертатися за його захистом» [132, с. 77].

Особливістю існування та реалізації охоронюваних законом інтересів в приватному праві В. В. Субочев вважає те, що «зацікавлена» особа відстоює свої законні інтереси, вступаючи в правовідносини з «рівними» за статусом суб'єктами. Реалізація законного інтересу в цьому випадку, торкається суто особистої позиції людини і, певною мірою, особистої позиції суб'єкта, що знаходиться з цією людиною у правовідносинах. Ступінь реалізації інтересу, перешкоди, що є на цьому шляху, багато в чому залежить від компромісів, на які вони змушені йти, погодившись з об'єктивними закономірностями суспільного розвитку [151, с. 272].

Чепис О.І. встановлює наступні ознаки притаманні охоронюваним законом інтересам: а) не може суперечити загальним засадам цивільного права; б) виходить за межі змісту суб'єктивного права; в) не опосередковане правовими нормами; г) має на меті задоволення соціально-економічних потреб; д) означає прагнення (не юридичну можливість) до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом; е) реалізується у цивільних правовідносинах; є) є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони [177, с. 3].

Оскільки інтереси слугують найсильнішим стимулятором людської діяльності. Усвідомлення потреби спонукає людину пристосовувати різні предмети зовнішнього світу, здійснювати ті або інші дії для задоволення своїх інтересів. Через ціль відбувається з'єднання початкового та кінцевого моменту діяльності, тобто відбувається зв'язок між сьогоденням і майбутнім. Ціль у даному ракурсі і є тим соціальним благом, із приводу якого формується даний інтерес [110, с. 94]. Так, носій охоронюваного законом інтересу повинен мати прагнення користуватися тим або іншим соціальним благом (простим юридичним дозволом), можливість якого впливає із загальних засад і змісту законодавства. Але реалізація такої можливості має тут, на наш погляд, інший юридичний характер, що іноді упускається з виду дослідниками. Наприклад, досить сумнівним і навряд чи правильним можна визнати висновок Н. Шайкенова про те, що законні інтереси гарантовані не меншою мірою, ніж

суб'єктивні права [187, с. 14]. «Саме слово «гарантія», – пише А. Малько, – означає забезпечення чого-небудь, що знімає або не допускає можливі перешкоди,» [96, с. 31]. Зазначений акцент дуже важливий. Чепис О.І. зазначає, що «цивільні охоронювані законом інтереси теж забезпечені захистом держави. Однак, тут немає гарантованої можливості робити певні дії щодо третіх осіб, тому що відсутній їх кореспондуючий юридичний обов'язок» [177, с.3].

Детальне і комплексне дослідження категорії «інтерес» в сімейному праві було проведено А.Г. Малиноюю та О.Ю.Ільїною [95].

На думку А.Г. Малиноюї, правові інтереси - це умови благополуччя окремих осіб (і суспільства в цілому), забезпечення яких є метою правового регулювання. Поняття «правовий інтерес», як вважає автор, охоплює всі види інтересів, реалізація яких в принципі може бути опосередкована в сфері правового регулювання.

Однак, на думку О.Ю.Ільїноюї, такий підхід до визначення сімейно-правових інтересів не дозволяє розкрити їх зміст і специфіку. Тракткування інтересів як умов благополуччя окремих осіб і суспільства в цілому не може бути визнана придатною до сімейних правовідносин. По-перше, поняття «інтерес», як було встановлено, являє обов'язкове поєднання суб'єктивних і об'єктивних елементів [68].

Теорії права відоме таке поняття, як «загальне благо». Це правова форма визнання і реалізації індивідуальних благ за принципом формальної рівності.

На думку С. В. Михайлова, категорія інтересу, встановлюючи зв'язок між особою та благами, визначає предмет цивільного права, яким виступають не тільки майнові, але і особисті немайнові відносини, пов'язані або не пов'язані з майновими. Майнове забезпечення, будучи основою індивідуальної свободи людини, надає йому можливість реалізації немайнових, духовних інтересів [110, с. 60].

Г.Ф. Шершеневич стверджував, що «загальне благо розкладається на суму приватних інтересів і це дає підставу стверджувати, що громадські інтереси охороняються правом настільки, наскільки вони в змозі забезпечити

благо приватних осіб. З іншого боку, приватні інтереси знаходять підтримку в праві і захист лише тоді і настільки, коли і наскільки переслідування їх відповідає загальному благу. Приватний інтерес, що не відповідає видам суспільства, ніколи не удостоїться громадської (юридичної) охорони. Отже, можна стверджувати, що право має завжди на увазі тільки загальне благо або, навпаки, тільки приватні інтереси» [195].

Таким чином, загальне благо передбачає, що в результаті обмеження інтересів однієї особи досягається благо для необмеженого числа осіб, в тому числі і для особи, чиє право обмежене [68].

У понятті ж «умови благополуччя» превалюють суб'єктивні початки. Інакше кажучи, реалізуючи свої інтереси, кожен з членів сім'ї може оцінювати «умови благополуччя» за своїми, суто суб'єктивними критеріями. По-друге, видається нереальним існування і правове забезпечення умов благополуччя суспільства в цілому. По-третє, виходячи знову-таки з природи інтересу, яка передбачає наявність і усвідомлення потреб, прагнення користуватися певним благом, досягти якого-небудь результату, правильніше говорити про якесь благополуччя, але не про його умови [68].

Якщо слідувати позиції А.Г. Малиноюю, то забезпечення «умов благополуччя», що є метою правового регулювання, становить зміст публічного інтересу в сімейних правовідносинах: державного, громадського та інтересів сім'ї як соціального інституту. Доволі цікавими є думки А.Г. Малиноюю і про форми сімейно-правового визнання інтересів, пропонує наступну їх класифікацію: «Ті правові інтереси учасників сімейних відносин, про необхідність обліку, захисту та забезпечення яких законодавець прямо говорить в тексті норми, можуть бути термінологічно позначені як легітимні інтереси. Наявність або порушення останніх повинно прямо фіксуватися в якості юридичних фактів, на підставі яких виносяться відповідні рішення і виникають суб'єктивні права і обов'язки» [95].

У свою чергу в групу легітимних інтересів входять юридично значимі інтереси (які зазначено у текстах правових норм або як «інтереси», або як

«заслуговують на увагу інтереси»), а також законні інтереси (які зазначено у текстах правових норм як «охоронювані законом інтереси» або як «законні інтереси»).

А.Г. Малинова виділяє так звані законні інтереси, серед яких розрізняє юридично значимі і законні інтереси.

Автором даної теорії пропонуються такі визначення: «Юридично значущі інтереси - це диспозитивні умови благополуччя конкретної людини, залежні від реалізації конкретної юридичної норми і входять в фактичний склад, необхідний для настання правових наслідків, передбачених законодавцем в даній нормі»; «Законні інтереси - це не диспозитивні умови благополуччя, зафіксовані в нормах-принципах, а також в офіційно прийнятих гуманітарних стандартах гідного існування громадян» [95].

Ще один вартий уваги підхід до визначення форм правового визнання інтересів. Е.А. Крашенинников стверджує: «Інтерес, який отримав визнання з боку закону шляхом надання його носію суб'єктивного права, - це законний інтерес» [80].

Автор звертає увагу на те, що існують і такі інтереси, визнання яких не супроводжується наділенням зацікавлених осіб як носіїв цих інтересів суб'єктивними правами, у зв'язку з чим пропонується називати юридично значущим інтерес, визнаний законом як обставина, яка може або повинна враховуватись правозастосовним органом при вирішенні відповідної справи [80].

Така класифікація форм визнання інтересів визначена Е.А. Крашенинниковим представляється нам найбільш правильною.

Специфіка інтересів в сімейних правовідносинах передбачає і особливі форми їх сімейно-правового визнання. Звертає на себе увагу той факт, що необхідність врахування інтересів членів сім'ї в деяких випадках прямо передбачається в сімейно-правових нормах, в той час як при регулюванні інших сімейних правовідносин дотримання інтересів побічно передбачається [43].

Таким чином, взаємодіючі інтереси в сім'ї мають складну конфігурацію: одні з них відкидаються, інші, навпаки, стають пріоритетними, але змінюються в ході взаємодії з іншими інтересами. Особливий зміст, наявність різновидів інтересів в сімейних правовідносинах в той же час дозволяють сформулювати визначення відповідних понять.

Доволі вичерпний поділ законних інтересів на публічні і приватні здійснила О.Ю.Ільїна, вона зазначає, що «Законний приватний інтерес в сімейному праві - це визнане правовими нормами прагнення члена сім'ї (групи членів сім'ї) до досягнення певних благ, як прямо передбачених законом, так і не заборонених ним. Законні інтереси члени сім'ї реалізують при здійсненні своїх суб'єктивних прав та інтересів.

Законний публічний інтерес в сімейному праві - це визнане правовими нормами прагнення суспільства і держави до створення певної, схвалюваної ними моделі сімейних відносин за допомогою втручання в приватне життя членів сім'ї в межах, встановлених законом» [68].

Приватні інтереси неминуче сягають більш загальних - групових, корпоративних, класових і громадських, які аж ніяк не монолітні за своєю структурою, внутрішньо суперечливі. Відносини між цими інтересами - відносини взаємопроникнення. Одні з них існують завдяки іншим, неминуче «повертаючись» до приватних інтересів.

До того ж і самі приватні інтереси внутрішньо суперечливі. Наявність у конкретного індивіда одночасно безлічі різних інтересів призводить до їх зіткнення, до необхідності виявлення першочергових на шкоду іншим, до помилок у виборі. При цьому, звичайно, важливо пам'ятати і про іншу сторону взаємодії інтересів, яка виражається в їх збігу, внаслідок чого стає можливим соціальне співробітництво.

Стосовно сімейного права слід зазначити ще одну особливість правових інтересів. Серед законних інтересів, що належать членам сім'ї, розрізняються загальні та так звані статусно-пріоритетні. Йдеться про пріоритетний захист прав та інтересів неповнолітніх, непрацездатних членів сім'ї. Законодавець,

таким чином, застосовує спеціальну форму сімейно-правового визнання інтересів за допомогою наділення особливим статусом відповідного суб'єкта сімейних правовідносин.

Висновок до розділу 2.

В розділі 2 «Класифікація інтересів у сімейному праві» важливо виокремити внесок у розробку концепції незалежності інтересу від суб'єктивного сімейного права та критерії їх розмежування. Варто звернути увагу на підхід, що інтерес виступає передумовою виникнення суб'єктивного сімейного права, оскільки в інтересі відсутнє право вимагати відповідної поведінки від інших осіб, з інтересу не виникає конкретних юридичних обов'язків.

Вартий уваги авторський підхід щодо переліку ознак охоронюваного законом інтересу в сімейному праві, а саме: 1) регламентуються сімейно-правовими нормами з можливою фіксацією у неписаному праві; 2) за своєю правовою природою є правовими дозволами; 3) спонукають до виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин; 4) належать суб'єкту сімейного права і не можуть існувати окремо від нього; 5) виступають самостійним об'єктом правової охорони нормами сімейного права; 6) інтереси виникають не лише між членами сім'ї, але й між іншими суб'єктами сімейного права; 7) спільність майнових інтересів суб'єктів сімейного права; 8) добровільна реалізація

Визначено підстави класифікації інтересів у сімейному праві, а саме: 1) залежно від сфери, у якій вони виникають: приватні та публічні інтереси; 2) залежно від суб'єктів сімейного права: інтереси подружжя; інтереси батьків; інтерес дітей; інтереси інших членів сім'ї; 3) залежно від відповідності вимог норм сімейного права: законні та протиправні інтереси; 4) залежно від характеру та змісту потреби, на задоволення якої спрямований інтерес: майновий інтерес та немайновий інтерес; 5) залежно від форми закріплення: інтереси, закріплені в положеннях сімейного законодавства та інтереси, виражені в принципах сімейного права.

РОЗДІЛ 3. СПОСОБИ І ФОРМИ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

3.1. Способи захисту інтересів у сімейному праві.

Одним з аспектів побудови громадянського суспільства є теоретична розробка та практичне втілення правового механізму захисту прав людини.

В системі юридичних гарантій реалізації прав і охоронюваних законом інтересів громадян одна із головних ролей належить правовому захисту, за допомогою якого досягається відновлення порушених майнових або особистих немайнових прав та інтересів, попередження та припинення дій, які порушують або здатні порушити права й інтереси осіб.

Нині діюча Конституція, слідуючи встановленою традицією, також проголошує: «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняється державою» (ч. 3 ст. 51) [77].

Представники науки сімейного права мають різні погляди на зміст методу сімейно-правового регулювання. Так, М.В. Антокольська вважає, що «метод сімейного права може бути охарактеризований в цілому як диспозитивний і ситуаційний. Особливістю цього методу є, збереження значного імперативного початку» [5].

Кажучи про безліч способів державно-правового впливу на сімейні відносини, А. М. Нечаєва не проводить межі між імперативним і диспозитивним елементами методу сімейно-правового регулювання. У той же час, на думку автора, «методи державно-правового регулювання сімейних відносин відрізняються великою різноманітністю. Це дозволяє такому регулюванню бути гнучким, здатним позбавити сім'ю від невиправданого, не має під собою правового підґрунтя диктату» [112].

У зв'язку з цим особливу актуальність набувають форми та способи державно-правового регулювання шлюбно-сімейних відносин, що застосовуються в умовах суперечності публічних і приватних інтересів.

Серед способів захисту сімейних прав та інтересів особливе місце займають заходи сімейно-правової відповідальності. Визначаючи поняття та

сутність заходів відповідальності у сімейному праві, варто зважати на те, що заходи відповідальності у сімейному праві є різновидом заходів юридичної відповідальності.

Акти сімейного законодавства України не містять легального визначення поняття «спосіб захисту сімейних прав та інтересів», що певним чином ускладнює з'ясування його сутності та притаманних йому ознак, а в доктрині приватного права не склалося усталеного погляду щодо поняття «заходи відповідальності у сімейному праві».

У науковій літературі по-різному підходять до визначення співвідношення способу захисту та засобу захисту, як от: спосіб захисту як санкція цивільно-правової відповідальності [157, с. 270]; називають способи захисту засобом захисту [188, с. 93–98]; вважають, що «засіб захисту» є синонімом слова «спосіб», стверджуючи при цьому, що засоби відповідальності співпадають за своїм змістом із засобами захисту [28, с. 32].

Якщо порівняти поняття захисту та відповідальності, то вважаємо, що поняття захисту є ширшим за змістом, ніж поняття відповідальності. Н. С. Братусь, наприклад, зрівнював ці поняття [19, с. 127].

Е. Е. Богданова пропонує таке визначення способу захисту: спосіб захисту — це дія або система дій, які здійснюються уповноваженою особою або за її зверненням, компетентним органом, з метою захисту суб'єктивного цивільного права або інтересу [78, с. 39].

Заходи сімейно-правової відповідальності як способи захисту сімейних прав та інтересів у сучасній українській доктрині сімейного права є малодослідженими.

У зв'язку з тим, особа, яка вчинила сімейне правопорушення, може мати певні обмеження, які полягатимуть в інших негативних наслідках, наприклад обмеження чи позбавлення суб'єктивних прав. Заходи сімейно-правової відповідальності можна визначити як певні невігідні покладення особистого, майнового або організаційного характеру, спрямовані на припинення сімейного правопорушення та (або) відновлення порушених прав

учасників сімейних правовідносин, що застосовуються у судовому або позасудовому порядку до винної особи, яка вчинила протиправне діяння у сфері сімейних правовідносин, та тягнуть за собою інші додаткові правові наслідки, встановлені законом.

Ми не можемо оминати увагою дослідження питання щодо з'ясування сутності заходів відповідальності у сімейному праві як способів захисту сімейних прав та інтересів І.Єфремовою. Автор зазначила, що під час використання термінів «спосіб» та «засіб» у юридичній науці відбувається присвоєння їм відповідних ознак правового характеру [56, с. 22].

Проаналізувавши праці багатьох вчених, можна виділити два напрямки застосування термінів «спосіб» та «засіб».

Одні вчені такі як О.В. Малько, Я.В. Тріпунський, Г.П. Тимченко ототожнюють поняття «способи захисту» та «засоби захисту», способи захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів визначає як засоби здійснення цих прав та інтересів у разі їх порушення чи оспорювання [153, с. 37].

Ми не погоджуємось з даною думкою, оскільки вважаємо, що способи захисту сімейних прав та інтересів являють собою певний комплекс як юридичних, так і фактичних дій, які спрямовані на відновлення порушених прав та законних інтересів учасників сімейних правовідносин.

Т.М. Підлубна, розмежовує способи та засоби захисту цивільних прав та інтересів, одночасно зазначаючи, що способами захисту - це правові прийоми, за допомогою яких зацікавлена особа має змогу відновити своє порушене чи невизнане право та інтерес, а засоби захисту цивільних прав та інтересів є інструментом реалізації того чи іншого способу захисту [115, с. 12].

Як зазначає І. Єфремова, у доктрині приватного права способи захисту цивільних прав та інтересів визначають й через поняття «дія» [56, с. 23].

Так, Ю.Д. Притика вказує, що способи захисту є завершеними актами захисту у вигляді матеріально-правових дій або юрисдикційних дій, які спрямовані на усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав

або припинення правопорушення, відновлення положення, що існувало до правопорушення [121, с. 34].

Однак, дії спрямовані на захист порушених прав або усунення перешкод у їх здійсненні, можуть бути і фактичного характеру. У сімейних відносинах це проявляється у припиненні подружжям спільного проживання після реєстрації недійсного шлюбу, догляд чоловіком за дитиною, щодо якої його батьківство не встановлено, відібрання бабою та дідом дитини у батьків, які жорстоко з нею поводяться. Ці дії мають фактичний, а не юридичний характер, проте спрямовані на захист прав та охоронюваних законом інтересів одного з подружжя чи дітей. Варто зазначити, що у тлумачному словнику сукупність дій, що мають на меті здійснення чого-небудь, визначається як «захід» [63, с. 274].

Варто погодитись з думкою таких вчених, які визначають способи захисту цивільних та сімейних прав та інтересів як певні заходи, за допомогою яких відбувається відновлення порушених прав або усунення перешкод у їх здійсненні, а також під способами захисту цивільних прав розуміє правоохоронні заходи у вигляді закріплених законом матеріально-правових заходів примусового характеру, за допомогою яких здійснюється відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника, ними є І.О. Ромащенко, Р.А. Майданик, [131, с. 109], [90, с. 51–52].

О.І. Антонюк, навпаки не ототожнює способи, заходи та засоби захисту, на думку автора способи захисту – це поняття, яке змістовно характеризує результат застосування заходів захисту, а захід захисту – це дія чи сукупність дій або утримання від певної дії, спрямовані на захист [6, с. 8].

Г.В. Чурпіта визначає спосіб захисту сімейних прав та інтересів як визначений законом або договором примусовий захід, що відповідає характеру правопорушення і за допомогою якого забезпечується відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних сімейних прав та інтересів, а також здійснюється вплив на правопорушника [184, с. 83].

Беручи до уваги визначення дане Г.В. Чурпітою, розмежування понять «способи» та «заходи захисту» не є необхідним у правовій науці. Однак у правовій доктрині давно ведуться дискусії з приводу способів захисту цивільних прав та інтересів. Саме тому нам потрібно визначити чи чи можуть бути захищені права учасників сімейних правовідносин способами, які не встановлені ні законом, ні договором.

А.Г. Ярема висловив думку, що суд може захистити право особи як у спосіб, передбачений законом, так і у спосіб, який законом не передбачений, але є ефективним, тобто таким, що є адекватним змісту порушеного права, характеру порушення та наслідкам, які це порушення потягло за собою [200, с. 200].

В узагальненнях Верховного Суду України «Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України» йде мова про те, що практика судів, які відмовляють у позові у зв'язку з тим, що позивач, звертаючись до суду, обрав спосіб захисту права та інтересу, не встановлений законом або договором для захисту права чи інтересу, що порушене, невизнане або оспорюється є хибною. Варто зважати на загальні засади захисту прав, свобод та інтересів, визначених Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Надаючи правову оцінку належності обраного зацікавленою особою способу захисту, суди мають зважати і на його ефективність з огляду на ст. 13 Конвенції про захист прав та основоположних свобод [159].

Для захисту особистих та майнових прав батьків і дітей, на думку Л.В. Красицької може бути застосований будь-який спосіб захисту сімейних прав та інтересів – як передбачений законом чи договором, так і не передбачений ними, але за умови, що він відповідає змісту порушеного права, характеру і наслідкам порушення [78, с. 442]. На думку І. Єфремової, таке положення може бути поширене і на захист особистих немайнових та майнових прав інших учасників сімейних правовідносин. Захист порушених прав не вичерпується тільки їх

відновленням. Він може полягати також у припиненні правопорушення, усуненні перешкод у здійсненні права, визнанні права тощо [56, с. 23].

Крім того, закон передбачає такий спосіб захисту сімейних прав та інтересів, як зменшення або обмеження обсягу сімейних прав (зменшення частки одного з подружжя у праві спільної сумісної власності, позбавлення батьківських прав, відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав тощо). Тому наведене вище визначення має бути доповнене зазначеними можливостями. Способи захисту можуть являти собою не тільки дії, але й утримання від певної дії (припинення правовідношення, припинення дій, які порушують сімейні права тощо) [6, с. 8]. Це положення теж має бути відображене у визначенні способу захисту сімейних прав та інтересів.

Відповідно до визначення яке дала І.Єфремова: «Спосіб захисту сімейних прав та інтересів – це визначений законом чи договором примусовий захід або такий, що не визначений ними, але відповідає характеру правопорушення та забезпечує ефективний захист порушеного сімейного права чи інтересу, за допомогою якого здійснюється визнання, відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних сімейних прав та інтересів, або таких, щодо яких виникла загроза їх порушення, та здійснюється вплив на правопорушника» [56, с. 23].

До заходів сімейно-правової відповідальності доцільно віднести такі способи захисту сімейних прав та інтересів, застосування яких дає змогу попередити або припинити порушення сімейних прав та інтересів як: визнання шлюбу недійсним (ст.ст. 39–41 СК України), позбавлення права одного з подружжя на рівну частку при поділі майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (ч. 2 ст. 70 СК України), позбавлення батьківських прав (ст. 164 СК України), позбавлення права бути усиновлювачем, опікуном, піклувальником (п. 4 ч. 1 ст. 166 СК України), відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (ст. 170 СК України), та до способів, застосування яких має за мету відновити порушене сімейне право і компенсувати втрати, спричинені його порушенням стягнення

неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів (ст. 196 СК України), недійсність усиновлення (ст. 236 СК України), скасування усиновлення (ст. 238 СК України) тощо.

Однак, як зазначила І.Єфремова, серед способів захисту сімейних прав та інтересів є заходи, які не можуть бути віднесені до заходів сімейно-правової відповідальності, враховуючи їх правову сутність, зокрема розірвання шлюбу, стягнення аліментів, поділ спільного майна подружжя тощо. Застосування таких заходів не тягне для особи-учасника сімейних правовідносин невігідних додаткових покладень особистого, майнового чи організаційного характеру. Під час застосування заходів захисту має місце у деяких випадках зменшення майнових прав особи, яка порушила норму сімейного законодавства або суб'єктивне право учасника сімейних правовідносин, проте це не супроводжується осудом поведінки порушника, оскільки вона не була винною. З цього також випливає, що у будь-якому разі під час вживання заходів захисту сімейних прав та інтересів не можна засуджувати порушника за його поведінку, оскільки він діяв без вини, а заходи відповідальності, навпаки, застосовуються разом з осудом правопорушника з боку державних органів [56, с. 24].

Нами неодноразово зазначалось, що цивільне і сімейне право є «суміжними» галузями права, а отже законом передбачена можливість застосування способів захисту, зазначених Цивільним кодексом України до регулювання сімейних відносин.

Право на захист з точки зору матеріально-правового змісту складає три групи можливостей:

- 1) застосування самозахисту;
- 2) застосування заходів оперативного впливу;
- 3) звернення до компетентних органів за захистом свого права [40, 155–156].

Способами захисту сімейних прав та інтересів, відповідно до ст. 18 СК України, є встановлення правовідношення, примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку, припинення правовідношення, а також його

анулювання, припинення дій, які порушують сімейні права, відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права, відшкодування матеріальної та моральної шкоди, зміна правовідношення, визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Варто детально розглянути кожен із способів захисту в сімейному праві і визначити наскільки сильно прослідковується в них інтерес.

В Сімейному кодексі міститься такий спосіб захисту, як встановлення правовідношення. Цей спосіб захисту використовується при встановленні походження дітей, визнанні батьківства, ст.128, материнства ст. 132, усиновлення ст. 224.

На відміну від цивільного права в сімейному праві відсутнє поняття визнання права. Так, у разі невизнання чоловіком самостійного права дружини на житло, суд за позовом останньої, визнає за нею це право. В свою чергу, дружина може подати до суду заяву про визнання права спільної сумісної власності на певне майно, яке чоловік вважає своїм [135, с. 495].

Наприклад в Постанові Верховного Суду від 05.04.2019 року у справі №645/4711/15-ц У випадку коли при розгляді вимоги про поділ спільного сумісного майна подружжя буде встановлено, що один із них здійснив його відчуження чи використав його на свій розсуд проти волі іншого з подружжя, і не в інтересах сім'ї чи не на її потреби, або приховав його - таке майно або його вартість враховується при поділі. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування Верховний Суд погодився із висновком апеляційного суду виходячи з такого. Відповідно до частини 2 статті 65 Сімейного кодексу України при укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя, однак дружина або чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового. Частиною 4 статті 65 Сімейного кодексу України

передбачено, що договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї. У відповідності до частини 3 статті 61 Сімейного кодексу України якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя та використовуються подружжям спільно на підставі рівних прав на володіння, користування і розпоряджання відповідним майном. Отже, один із подружжя може вимагати від іншого із подружжя 1/2 частину вартості спільного майна, якщо один із них здійснив його відчуження проти волі іншого з подружжя і не в інтересах сім'ї чи не на її потреби [119].

Проаналізувавши дане рішення Верховного Суду, можемо дійти висновку, що в даному випадку ключову роль у встановлення правовідношення відіграє інтерес, а саме те, чи укладений договір в інтересах сім'ї чи ні.

Існує сімейно-правовий спосіб захисту, як анулювання сімейного правовідношення. Цей спосіб захисту має місце у разі визнання шлюбу недійсним, визнання усиновлення недійсним. Стаття 238.ч. «усиновлення може бути скасоване за рішенням суду, якщо: воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання»; ст.41.ч.2. «Шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду. При вирішенні справи про визнання шлюбу недійсним суд бере до уваги, наскільки цим шлюбом порушені права та інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їхніх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення».

Розповсюдженим способом захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів є припинення дій, які порушують право. Цей спосіб захисту закріплений в Сімейному кодексі, ст159. ч.2 «Суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування.

В окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи».

Відновлення становища, що існувало до порушення права або відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права (формулювання в Сімейному кодексі України), як самостійний спосіб захисту застосовується в тих випадках, коли суб'єктивне право в результаті правопорушення не припиняє свого існування і може бути реально відновлене шляхом усунення наслідків правопорушення ст.169 ч.4.: «Суд перевіряє, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав, та обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав, і постановляє рішення відповідно до інтересів дитини».

Сімейно-правовий спосіб захисту – примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку, яким буде стягнення аліментів в сімейному праві.

Своєрідним способом захисту є припинення та зміна правовідношення. Так, відповідно до ч. 2 ст. 104 СК України шлюб припиняється внаслідок його розірвання. Цей же спосіб захисту використовується при скасуванні усиновлення ст.238 ч1. : «Усиновлення може бути скасоване за рішенням суду, якщо: воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання»; ст.41 ч.2 : «При вирішенні справи про визнання шлюбу недійсним суд бере до уваги, наскільки цим шлюбом порушені права та інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їхніх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення».

Для сімейного законодавства притаманним є такий спосіб захисту, як відшкодування матеріальної і моральної шкоди. При визначенні підстав виникнення права на таке відшкодування та розміру відшкодування мають застосовуватись норми Цивільного кодексу України. Аналіз СК України надає підстави стверджувати, що в СК України закріплено вичерпний перелік підстав для відшкодування моральної шкоди, а саме: 1) позбавлення жінки можливості народити дитину (репродуктивної функції) у зв'язку з виконанням нею

конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо неї (ч. 3 ст. 49); 2) позбавлення чоловіка можливості здійснення репродуктивної функції у зв'язку з виконанням ним конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо нього (ч. 3 ст. 50); 3) ухилення одним із батьків, хто проживає з дитиною, від виконання договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків щодо того з батьків, хто проживає окремо від дитини (ч.4 ст. 157); 4) ухилення одним із батьків, хто проживає з дитиною, від виконання рішення органу опіки та піклування щодо способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від дитини (ч. 2 ст. 158); 5) ухилення одним із батьків, хто проживає з дитиною, від виконання рішення суду щодо способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від дитини (ч.2 ст. 158); 6) якщо особа, самостійно змінила місце проживання малолітньої дитини без згоди того, з ким вона проживала (ч. 2 ст.162).

В деяких випадках сімейне законодавство не враховує інтереси дитини, регулюючи сімейні відносини, і тим самим позбавляє дитину можливості здійснити певні суб'єктивні права. Так, видається, що закріплення у п. 6 ч. 2 ст. 18 СК України положення, що відшкодування матеріальної та моральної шкоди може застосовуватися, якщо це передбачено СК України або договором, позбавляє можливості дитину вимагати відшкодування моральної шкоди, наприклад, у разі якщо батьків позбавляють батьківських прав внаслідок жорстокого поводження з дитиною, експлуатації дитини, примушування її до жебракування та бродяжництва тощо. Судовій практиці вже відомі випадки, коли позбавлення батьківських прав здійснюється за позовом самої дитини, що досягла 14 років. У зв'язку з цим пропонується п. 6 ч. 2 ст. 18 СК України викласти у редакції: б) відшкодування матеріальної та моральної шкоди". Не слід обмежувати це право певними випадками порушення сімейних прав та інтересів.

Визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АР Крим, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб характеризується чітко визначеним суб'єктом заподіяння шкоди. Такий спосіб захисту прав та інтересів в Сімейному кодексі визначений. Він може застосовуватись, наприклад, при визнанні незаконними рішень органу опіки та піклування, відмові у реєстрації шлюбу та багатьох інших випадках.

Ст. 18 СК України, яка закріплює, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу.

Процесуальна дієздатність, тобто здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді, виникає при досягненні особою повноліття (ч.1 ст.29 ЦПК України). Однак особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати своє обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вона особисто бере участь, якщо інше не встановлено в законі (ч.2 ст.29 ЦПК України). Крім того, у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Цивільної процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій надано повну цивільну дієздатність (ч.3 ст.29 ЦПК України). У свою чергу у ч.1 ст.18 СК України вказано, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду.

Отже, відповідно до ст. 18 СК України неповнолітні особи можуть звертатися за захистом своїх сімейних прав та інтересів незалежно від набуття ними повної цивільної дієздатності».

І.В. Жилінкова проаналізувавши цивільне законодавство зазначила наступне: у ч.1 ст.18 СК України вказано, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду. Таким чином, за СК України неповнолітні особи можуть звертатися за

захистом своїх сімейних прав та інтересів незалежно від набуття ними повної цивільної дієздатності» [59, с.71].

«Ст. 18 СК, встановлюючи загальні положення щодо захисту сімейних прав та інтересів, згадує лише про судовий порядок захисту прав або інтересів, і дублює положення ч.10 ст. 7 СК з тим уточненням, що право на особисте звернення до суду має учасник сімейних відносин, який, досяг 14 років. Таким чином, має місце визначення вікових меж «сімейної – цивільної – процесуальної» дієздатності фізичної особи. Аналогічна норма закріплена у ч. 4 ст. 152 СК України: дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років» [163, с.61].

Ми не згодні з таким твердженням, оскільки в ст. 16 ЦК міститься норма, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу і вона не пов'язує звернення до суду із віком позивача.

Частина 2 ст. 29 ЦПК України, встановлює, що неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена.

На нашу думку, неповнолітні особи, віком від 14 до 18 років можуть звернутися до суду за захистом своїх прав та інтересів в сімейних правовідносинах лише у випадках, передбачених сімейним законодавством. А саме – при неналежному вихованні з боку батьків (ст. 152 СК України); при позбавленні батьківських прав (ст. 165 СК України); при визначенні місця проживання (ст. 160 СК України); неповнолітні батьки за захистом прав та інтересів своєї дитини (ст. 156 СК України). В інших випадках така можливість у особи віком від 14 до 18 років сімейним законодавством не передбачається.

Наприклад, при вирішенні судом спору щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї (ст. 159 СК України); про поновлення батьківських прав (ст. 169 СК України); при відібранні дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (ст.170 СК України); при вирішенні спорів стосовно майна батьків та дітей (ст.ст. 173; 177 СК України) та ін.

З.В. Ромовська, зазначає, що «основною новелою ч.1 ст. 18 є надання дитині, якій виповнилось чотирнадцять років, цивільної процесуальної дієздатності. Така дитина має право самостійно подати позовну заяву на захист своїх прав або інтересів, зокрема позовну заяву про розірвання шлюбу чи визнання шлюбу недійсним, визнання батьківства, стягнення аліментів, скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним. Така дитина має й усі процесуальні права позивача у процесі. Вона може бути і відповідачем (наприклад, у справі про визнання батьківства чи стягнення аліментів). Дитина, якій виповнилось чотирнадцять років, може сама звернутися до суду з заявою про надання їй права на шлюб (ст.23 СК)» [135, с. 40]. Однак, ч. 2 ст. 23 СК України в новій редакції, встановлює, що за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, (а не чотирнадцяти років) за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Відповідно до ч.3 ст.128 СК, позов про визнання батьківства може бути пред'явлений матір'ю, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує, виховує дитину, а також самою дитиною, яка досягла повноліття.

Відповідачем по аліментних зобов'язаннях неповнолітня особа може бути у випадках, коли вона є батьком, або матір'ю, тобто ймовірніше всього перебуває у шлюбі – має повну цивільну дієздатність відповідно до цивільного законодавства. Право ж на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення чи визнання його недійсним, відповідно до ст. 240 СК України, мають батьки, усиновлювач, опікун, піклувальник, органи опіки та піклування, прокурор, а також усиновлена дитина, яка досягла чотирнадцяти років. Саме це право закріплено в законі, на що ми вже звертали увагу вище.

В рішенні Конституційного суду України, йдеться про те, що захисту підлягає лише законний інтерес. Законність інтересу, в свою чергу, визначається правилом – «дозволено все, що не забороняється законом», тобто у випадках, коли інтерес не підлягає охороні ані законом, ані правом, законодавець завжди прямо про це зазначає. Конституційний суд України зазначає, прагнення особи користуватися благом на підставі законного інтересу, але поза суб'єктивним правом відрізняється від того ж самого прагнення, але в рамках наявного у особи суб'єктивного права. Тобто, в першому випадку законний інтерес не передбачає вимог певних дій від інших осіб або чітко встановлених меж поведінки, в іншому випадку – при суб'єктивному праві – інтерес задовольняється шляхом покладення на певних осіб відповідного суб'єктивному праву обов'язку [127].

Виходячи з викладеного, та проаналізувавши думки багатьох вчених можна зробити висновок, що спосіб захисту сімейних прав та інтересів це не лише визначений законом або договором примусовий захід, що відповідає характеру правопорушення, та здійснює вплив на правопорушника, а також наявність у суду можливості захистити право особи як у спосіб, передбачений законом, так і у спосіб, який законом не передбачений, але є ефективним, тобто таким, що є адекватним змісту порушеного права, характеру порушення та наслідкам, які це порушення потягло за собою.

Такому висновку сприяє те, що способів захисту інтересу поза суб'єктивного права об'єктивно буде значно менше, адже менше буде реальних життєвих випадків, коли цей інтерес дійсно буде підлягати захисту з боку закону та права.

Аналізуючи практику Верховного Суду України щодо способів захисту прав та інтересів прослідковується думка, що в деяких випадках захист права одних осіб є похідними від захисту інтересів інших.

Постанова Верховного Суду від 20.03.2019 року у справі №363/3907/16-ц. Згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування така, що норми права, зокрема й практика Європейського суду з прав людини, дає підстави для висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім права батьків. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном. Разом з тим, згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини [118].

Справа № 520/13963/17. Обставинами, які суд повинен врахувати при визначенні місця проживання дитини є: конкретні умови виховання, а не тільки матеріальне забезпечення дитини; вік дитини, особливості її розвитку; характер взаєностосунків батьків або фактичних вихователів (між собою і кожного з них з дитиною); відношення дитини до батьків (фактичних вихователів); позитивний або негативний вплив батьків або фактичних вихователів на розвиток дитини, а також особистісних якостей батьків на особисту прихильність дитини. Майнові можливості кожного із батьків не є визначальними, більш вагомим критерієм, який є обов'язковим для врахування при постановленні рішення - є психологічний зв'язок між дитиною та батьками, тобто психологічні чинники, а не матеріальні. При вирішенні таких спорів доцільно керуватися виключно інтересами дитини, судам передусім потрібно впевнитися, що саме той з батьків, на чю користь буде прийняте рішення, створить для дитини належні умови для її морального, духовного та фізичного розвитку. При цьому захисту прав дитини та перевірки дотримання її прав та найкращих інтересів повинен сприяти не тільки той з батьків, із яким зараз

знаходиться дитина, але й правоохоронні та інші державні органи в компетенцію яких входить перевірка інформації щодо дитини, її стану, місцезнаходження тощо [146].

Також, беручи до уваги принцип пріоритету інтересів деяких членів варто відзначити, що інтереси дітей будуть мати пріоритет при захисті їх у суді на відміну від інтересів батьків. В Постанові Верховного Суду від 06.06.2019 року у справі № 495/2106/17. У разі встановлення однакової прихильності дитини до обох батьків, місце проживання дитини визначається з тим із батьків, ким створено більш сприятливі умови проживання для неї. [120].

Захист інтересів дитини є ключовими в питанні вирішення презумпції на користь матері.

З Постанови Верховного Суду від 18.03.2019 року у цивільній справі № 215/4452/16-ц. де суд першої інстанції у своєму рішенні опирався на презумпцію на користь матері, впливає, що якщо батько, так і мати дитини, належним чином ставляться до виконання своїх батьківських обов'язків, позитивно характеризуються в побуті та на роботі, не зловживають спиртними напоями чи наркотичними засобами, батько користується у неповнолітнього сина повагою та авторитетом то презумпція на користь матері в справах щодо дітей, не підтверджується на рівні ООН, що впливає з Декларації або прецедентної практики ЄСПЛ, а також не відповідає позиції Ради Європи та більшості держав - членів Ради Європи. При цьому ЄСПЛ зауважив, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним. [117]. Більшість з перерахованих судом способів захисту можна віднести до способів, коли інтерес захищається лише через відповідний захист суб'єктивного права, а не окремо інтересу як самостійного об'єкта захисту.

Ми не можемо оминати увагою висновки, висловлені С.Я.Фурсою, що назва ст.18 СК «не повною мірою збігається із її змістом, оскільки у самій нормі йдеться лише про захист сімейних прав та інтересів суб'єктів сімейних відносин судом та застосування саме судом способів такого захисту із переліком таких способів... У зв'язку з цим доцільно конкретизувати назву статті, а саме : «Захист сімейних прав та інтересів судом» або ж доповнити саму норму положенням про те, що захист може здійснюватися також і іншими органами, зокрема, органами опіки та піклування, нотаріусами, та відобразити це положення у назві норми» [161, с.70].

Норми, закріплені у ч.1 ст. 18 СК України, не повною мірою відповідають чинному цивільному і цивільному процесуальному законодавству. Зазначена стаття на нашу думку має містити загальні положення, які стосуються порядку захисту сімейних прав та інтересів і кола осіб, які мають право на захист інтересів неповнолітніх, а також вказівку на те, що особи з 14 років можуть самостійно захищати свої права в суді, тільки у випадках прямо передбачених сімейним законодавством.

Також варто зазначити, що ч. 2 ст. 18 СК України звужує можливості захисту інтересів учасників сімейних відносин, оскільки визначає в імперативній формі перелік лише деяких способів захисту сімейних інтересів і не допускає можливості застосування інших способів захисту, зокрема, закріплених в ст. 16 ЦК України. Тому, як неодноразово зазначалось науковцями в ч. 2 ст. 18 СК України необхідно зробити застереження про можливість захисту сімейних прав та інтересів іншими способами, передбаченими законом.

Отже, можемо зробити висновок, що при визначенні місця проживання дитини основне значення має вирішення питання про те, що найкраще відповідає інтересам дитини, а не презумпція на користь матері. Також варто зазначити, що сутність принципу найкращих інтересів дитини проявляється у пріоритетному врахуванні інтересів дитини у прийнятих батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами рішень з

метою задоволення будь-яких її потреб (залежно від віку, стану здоров'я, статі та специфіки розвитку дитини).

3.2. Форми захисту інтересів у сімейному праві.

Формування теорії захисту прав і охоронюваних законом інтересів в сімейному праві пов'язане із питаннями, зокрема й теоретико-методологічного характеру. Для визначення поняття захисту сімейних прав і охоронюваних законом інтересів нам необхідне розуміння правової природи, призначення і структури механізму цивільно-правового захисту.

Розгляд будь-яких питань, пов'язаних із здійсненням правосуддя у цивільних справах, так чи інакше пов'язане з необхідністю оперування юридичної категорією «зацікавленість», «правовий інтерес». При цьому, незважаючи на яскраво виражену удавану тотожність цих понять, мова йде про різні правові явища. Є.В. Михайлова також зверталася до цієї проблеми, вказуючи на те, що поняття «юридична зацікавленість» тісно пов'язане, але не дорівнює поняттю «законний інтерес». Перше поняття лежить у площині судового процесу, друге - в сфері матеріального права [110, с. 30-31]. Також вчена зазначала, що законний інтерес є не властивістю сторони в процесі, а, за аналогією з суб'єктивним правом, предметом судового розгляду [110, с. 36-37]. Таким чином, законний інтерес як об'єкт судового захисту і предмет судового розгляду потребує ретельного дослідження його природи, оскільки він так само, як і суб'єктивне цивільне право, впливає на цивільну процесуальну і арбітражну процесуальну форму і крім цього, на сучасному етапі відсутні фундаментальні дослідження поняття і властивостей законного інтересу і окремих його видів. [141].

Вітчизняне законодавство є не єдиним джерелом поняття «законний інтерес»: даний термін активно використовується в міжнародно-правових документах, конституціях низки іноземних держав, а також у положеннях їх внутрішньодержавного законодавства.

Як неодноразово нами зазначалось, одним з перших понять «законний інтерес» вжив Г.Ф. Шершеневич у своїй роботі «Загальна теорія права», ще у

1912 році. Він писав: «Члени одного суспільства виробили в собі звичку відстоювати всіма законними засобами свої права, повставати проти найменшого порушення їх законних інтересів, ставитися недобррозичливо до порушників правового порядку як до спільного ворога, а відповідно тому і самі намагаються не виходити з меж свого права» [193, с. 293].

Ю.С. Гамбаров зазначав, що «не всі інтереси користуються захистом і ведуть до права» [33, с. 377].

В. М. Хвостов писав так: «Під іменем інтересів ми розуміємо суб'єктивне відчуття, що виникає з потреб відношення особи яка потребує, до об'єкта, в якому відчувається потреба. ... в багатьох випадках право може надати свою допомогу у задоволенні інтересів. Ця допомога полягає в тому, що воно своїми заборонами або наказами змушує інших людей не заважати зацікавленому суб'єкту задовольняти свій інтерес або навіть прямо сприяти йому в цьому. Якщо право заступається таким чином, то сам інтерес робиться інтересом юридично захищеним. Такі інтереси можуть бути і часто чуттєвими (потреба в їжі, одязі), і ідеальними (потреба в освіті)» [164].

О.Н. Кожухар одним із перших систематизував дослідження вчених радянського періоду стосовно визначення поняття захисту цивільних прав і охоронюваних законом інтересів. Вчений виокремив п'ять основних напрямів [73, с. 6, 7] у яких: 1) акцент зроблено на матеріально-правовій стороні акту цивільно-правового захисту прав і законних інтересів – системі заходів матеріально-правового порядку; 2) на перший план висунуто процесуальну сторону захисту прав і законних інтересів – діяльність уповноважених органів та осіб, спрямовану на відновлення порушених прав і законних інтересів, попередження правопорушення, усунення спірності права; 3) захист прав та законних інтересів характеризується в основному державно-примусовою діяльністю і її відновлювальною функцією (відновлення порушеного права); 4) захист прав та законних інтересів трактується доволі широко як правові норми; 5) захист прав і законних інтересів забезпечується не лише в результаті усунення правопорушення, а й насамперед за допомогою позитивного

правового регулювання. Інакше кажучи, як зазначає вчений, захист права вбачається і у відносинах.

Вартим уваги є дослідження А.Штанько, який зазначив, що вчення про захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів і підходи до визначення його поняття, ґрунтуються на трьох теоріях, [197] : «теорія функції», згідно з якою захист розглядається як загальна функція цивільного права, що здійснюється шляхом застосування судами або іншими компетентними органами будь-яких цивільно-правових санкцій [67, с. 39]; «теорія заходів», відповідно до якої захист визначається як передбачена законом система заходів для боротьби з правопорушеннями, як можливість застосування спеціальних заходів, передбачених законом для боротьби з правопорушеннями, за допомогою державного примусу для забезпечення недоторканності права та ліквідації його порушення [11, с. 3; 150, с. 190]; «теорія діяльності» – поняття захисту розглядається як діяльність уповноваженого чи компетентного органу з усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав [64, с. 62], як діяльність уповноваженого або компетентних державних чи громадських органів із застосування до правопорушника правоохоронних заходів державно-примусового характеру (заходів відповідальності або заходів захисту), спрямованих на визнання чи відновлення оспорюваного або порушеного суб'єктивного цивільного права, що здійснюється у межах лише охоронних правовідносин [189, с. 36].

Зв'язок між учасниками сімейних відносин складаються в більшості випадків суб'єктивно. Завдання законотворця полягає в тому, щоб об'єктивно визначити характер цих зв'язків і, якщо він відповідає сутності держави, його цілям і завданням, відобразити його у праві, сформулювати прийоми і способи правового регулювання.

Чурпіта Г.В. систематизувала різні інтерпретації поняття захисту прав та інтересів з розумінням відповідної правової категорії як системи правових норм [185, с.44], зокрема такі: «що спрямовані на запобігання правопорушенням та усунення їхніх наслідків (Н.С. Малєїн [93, с. 192]); як державно-примусової

діяльності, що гарантує відновлення порушеного права та виконання юридичного обов'язку (С.С. Алексєєв [4, с. 180]); як юридичної діяльності, спрямованої на усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав та припинення порушення, відновлення положення, яке існувало до правопорушення (М.М. Дякович [53, с. 120]); як передбаченого законом порядку, відповідно до якого відбувається реалізація права на захист (Я.Г. Тріпутьський [157, с. 9]); як системи активних заходів, що їх уживають суб'єкт цивільного права, компетентні державні чи інші органи, спрямованої на усунення порушень цивільного права чи інтересу, покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника (О.В. Дзера, І.О. Дзера [49, с. 129])».

Раніше ми відзначали, що сімейне право є комплексною галуззю права, у зв'язку з цим регулювання сімейних правовідносин здійснюється як приватноправовими, так і публічно-правовими засобами. Історія сімейного права свідчить про те, що на кожному етапі розвитку суспільства правова регламентація відносин між членами сім'ї була посилена або імперативом, або диспозитивом. Традиційне приватно-правове регулювання відносин, що входять у предмет сімейного права, тією чи іншою мірою коректувалося публічно - правовими елементами. Актуальним завжди залишається питання про межі імперативного втручання держави в приватно-правові за своєю суттю відносини між членами сім'ї. Здається, що саме ступінь прояву інтересу держави в упорядкуванні сімейних правовідносин, оптимальне співвідношення публічного інтересу і приватних інтересів членів сім'ї служать передумовами визначення характеру методу сімейно - правового регулювання як імперативно – диспозитивного [68].

Виділяють різні концепції захисту прав та інтересів. «Відповідно до першої, захист прав та інтересів спрямований на відновлення порушених чи оспорюваних суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів [180, с. 445], за іншою – на забезпечення уповноваженій особі реальної можливості здійснення її права [65, с. 44], зокрема, шляхом пред'явлення вимоги до

правозобов'язаного суб'єкта виконати покладені на нього зобов'язання. Серед інших у науковій доктрині виділяється позиція З.В. Ромовської, яка пише: «Захист права – це діяльність, спрямована не тільки на відновлення порушеного права, але й саме таке відновлення. Тому правовий захист можна розглядати в динаміці як процес захисту, який має свій початок і кінець, виникає з моменту пред'явлення заяви й завершується виконанням рішення [132, с. 8–9].

Існує ще одна концепція, варта нашої уваги, – розкриття змісту категорії «захист права» в її співвідношенні з категорією «охорона». І.В. Венедіктова справедливо звертає увагу на те, що співвідношення охорони й захисту прав та інтересів має вигляд деякої системи противаг, у якій охорона надається виключно законним інтересам, а захист законних інтересів здійснюється виключно правовими методами [24, с. 226]. З.В. Ромовська робить акцент на тому, що правовий захист слід відрізнити від правової охорони. Остання складається з двох рівнів, на першому з яких здійснюється правове регулювання певних суспільних відносин, а на другому – охорона конкретних суб'єктивних прав [136, с. 15]» [185, с.45].

Існують дві основні форми захисту сімейних прав та інтересів: юрисдикційна та неюрисдикційна (самозахист).

Юрисдикційна форма захисту – це діяльність уповноважених державою органів щодо захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин. До органів, які здійснюють такий захист, належать: суд, органи опіки та піклування, нотаріус та прокурор.

Відповідно до ст. ст. 16–18 ЦК України, ст. ст. 18, 19 СК України захист сімейних прав та інтересів може здійснюватися судом, органом опіки та піклування, Президентом України, органами державної влади, органами влади АРК або органами місцевого самоврядування чи нотаріусом.

Ми спершу проаналізували способи захисту інтересів, тепер розглядаємо форми, найпоширенішою з яких є форма судового захисту. Суд застосовує

способи захисту, встановлені законом або домовленістю (договором) сторін, їх перелік наводиться у ст. 18 СК України.

Ознаками судового захисту є те, що він: 1) здійснюється спеціальним державним органом – судом; 2) здійснюється професійними юристами – суддями; 3) відбувається у передбаченій законом процесуальній формі; 4) є остаточним; 5) здійснюється шляхом ухвалення судового рішення, яке має загальнообов'язкову силу; 6) виконання рішення суду забезпечується можливістю застосування державного примусу.

На нашу думку саме судова форма захисту, яка забезпечує надійні гарантії правильного застосування закону, установлення реальних прав і обов'язків є універсальною, історично сформованою, докладно регламентованою нормами цивільного процесуального права.

Сьогодні рівною мірою гарантується можливість для звернення до суду за захистом прав, свобод і охоронюваних законом інтересів у цивільному судочинстві. В сучасних умовах право на звернення до суду передбачається незалежно від того, чи захисту підлягає суб'єктивне право, чи інтерес. Висунуті аргументи підтверджують, що елемент – правомочність захисту, – являє собою властиву цивільному інтересу юридичну можливість звернення до суду за захистом. Тому цей елемент у структурі інтересу виконує важливу функцію, оскільки вимога про захист відбиває певну позицію особи щодо порушення його цивільного інтересу, що полягає в тому, що суб'єкт не просто інформує про порушення або заперечує проти нього, а вимагає захисту в державі. Отже, у структурі цивільного інтересу варто виділяти два основні елементи: фактичну можливість (простий юридичний дозвіл) користуватися конкретним соціальним благом у рамках загальних дозволів та юридичну можливість (правомочність) звернутися за захистом (у першу чергу в суд) у випадку деформації фактичної можливості.

В Сімейному кодексі (СК) України часто вживаним словосполучення «в інтересах сім'ї» (ч. 1 ст. 54, ст. 65 СК України), «в інтересах держави» (ст. 27 СК України), «в інтересах суспільства» (ч. 3 ст. 7 СК України), «в інтересах

подружжя» (ч. 1 ст. 27 СК України), «в інтересах дитини» (ч. 1 ст. 42, ч. 6 ст. 19, ст. 207 СК України), гарантуючи реалізацію інтересів, що не опосередковані суб'єктивними сімейними правами. Отже, як підмітила Чурпіта Г.В.: «поряд із суб'єктивними сімейними правами інтереси є об'єктом самостійного або «паралельного» судового захисту. Але, на відміну від суб'єктивних сімейних прав, що є об'єктом судового захисту в разі порушення, невизнання або оспорювання, охоронюваний законом інтерес захищає суд, якщо йдеться про створення перешкод для реалізації інтересу (порушення інтересу), а також у разі його невизнання чи оспорювання» [186, с. 133]. Як зазначає Є. М. Решетник, створення перешкод для реалізації суб'єктивного сімейного інтересу (порушення інтересу) – це результат протиправних дій, унаслідок чого стає неможливим задоволення інтересу, що позбавляє його носія можливості реалізувати цей інтерес повністю або частково [128, с. 61].

Сімейна правосуб'єктність іноді виступає самостійним об'єктом судового захисту. На думку Я. Р. Веберса, об'єктом захисту є не тільки сімейні права та інтереси, а й сімейна правосуб'єктність. При цьому захищається або здатність мати права й обов'язки, або здатність набувати, припиняти, змінювати, здійснювати їх своїми діями. Водночас захист правосуб'єктності зрештою впливає також на захист конкретних суб'єктивних прав [21, с. 211].

Частина 1 ст. 55 Конституції України встановлює, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом. А ч.2 ст. 124 Конституції України передбачає, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Провівши аналіз норм сімейного та цивільного процесуального законодавства України Чурпіта Г.В. відмітила, що законодавець надав суду більш широкі повноваження у сфері захисту сімейних прав та інтересів порівняно з повноваженнями інших юрисдикційних органів, і здійснила їх систематизацію: 1) відповідно до ч. 10 ст. 7, ч. 1 ст. 18 СК України, ч. 1 ст. 16 ЦК України, ч. ч. 1, 3 ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого

права або інтересу в порядку, установленому ЦПК України. Відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною; 2) звернення особи за захистом до органу державної влади або іншого компетентного органу не позбавляє її права на звернення до суду (ч. 3 ст. 17 ЦК України, ч. 3 ст. 19 СК України); 3) судовий порядок розгляду сімейних справ у порядку цивільного судочинства базується на галузевих і міжгалузевих принципах, що гарантують забезпечення законності, незалежності й об'єктивності судового розгляду. Такими принципами, зокрема, є гласність, відкритість судового розгляду справи та його повна фіксація технічними засобами (ст. 6 ЦПК України); диспозитивність та процесуальна рівність сторін (ст. ст. 11, 27 ЦПК України); змагальність сторін (ст. 10 ЦПК України); безпосередність судового розгляду (ст. 159 ЦПК України); усебічність, повнота й об'єктивність установлення судом обставин справи (ч. 4 ст. 10, ст. 309 ЦПК України); 4) серед способів захисту сімейних прав судами закон регламентує такі способи, застосування яких не входить до повноважень інших органів державної влади, наприклад, відшкодування матеріальної й моральної шкоди (п. 6 ч. 2 ст. 18 СК України, п. п. 8, 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України); 5) під час здійснення судового захисту сімейних прав у разі ухвалення судом рішення з порушенням норм матеріального та/або процесуального права цивільним процесуальним законодавством передбачена можливість перегляду судових рішень судами апеляційної та касаційної інстанцій (ст. ст. 13, 292, 324 ЦПК України), Верховним Судом України (ст. 354 ЦПК України), а також перегляду в зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 361 ЦПК України) [185, с 46].

Захист сімейних прав та інтересів здійснюється також органом опіки та піклування. У випадках, передбачених законом, особа має право на попереднє звернення до цього органу (ч. 1 ст. 19 СК України). Рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання, якщо протягом десяти днів від часу його винесення зацікавлена особа не звернулася за захистом своїх прав або інтересів до суду.

Участь органу опіки та піклування є обов'язковою під час розгляду судом спорів щодо: 1) участі одного з батьків у вихованні дитини; 2) місця проживання дитини; 3) позбавлення та поновлення батьківських прав; 4) побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав; 5) відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду; 6) управління батьками майном дитини, скасування усиновлення та визнання його недійсним (ч. 4 ст. 19 СК України).

Органи опіки та піклування беруть активну участь у влаштуванні дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюють опіку та піклування, здійснюють контроль за дотриманням прав дитини, у разі необхідності звільняють опікуна та піклувальника від їх обов'язків; укладають договір про патронат та здійснюють нагляд за його виконанням патронатними вихователями тощо.

Захист сімейних прав та інтересів може здійснюватися нотаріусом шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом. Наприклад, батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину. У разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса (ст. 189 СК України) [16, с. 35].

З прийняттям Закону України «Про нотаріат» розпочався новий етап у розвитку нотаріату, а саме, з'явився інститут приватного нотаріату, який є ефективним інститутом для подальшого розвитку громадянського суспільства, а його представники — нотаріуси виконують одну з важливих функцій щодо захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб [49].

Нотаріальна форма охорони регулює суспільні відносини, пов'язані з охороною суб'єктивного права особистості, без допомоги судових органів. Цей інститут не судового захисту є охоронним та має окреме нормативно-правове регулювання. Нотаріальна форма охорони наділена такими ознаками:

відносною самостійністю, специфічністю способу правового регулювання тощо. В рамках зазначеного інституту існують групи норм, що регулюють окремі способи нотаріальної охорони [57].

Сімейний кодекс України, який набув чинності після вступу в дію Цивільного кодексу України (01.01.2004 р.), також розширив сферу діяльності нотаріату, зокрема в реалізації його функцій щодо захисту прав суб'єктів сімейних правовідносин.

В. А. Тархов вважає, що охорона кожного права існує постійно і має на меті забезпечити його здійснення, не допустити його порушення, а до захисту прав з'являється необхідність звернутися лише при порушенні або загрозі їх порушень [152, с. 8].

Узагальнюючи вищезазначені погляди, слід відзначити, що захист суб'єктивних прав зазвичай пов'язується авторами лише з вчиненим правопорушенням. А в основі правової охорони визначальними є принципи забезпечення непорушності та здійснення прав і заходи, спрямовані на попередження порушення цих прав.

Нині чинний Сімейний Кодекс глава 10 надає членам сім'ї можливість регламентувати майнові взаємини. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя а також особисті відносини між ними і дітьми.

Сімейно - правові договори суттєво відрізняються від цивільно-правових тим, що законодавець, надаючи можливість їх укладення, у той же час встановлює обов'язкову форму договорів. Безумовно, це свідчить про прояв публічного інтересу. Держава гарантує забезпечення прав та інтересів членів сім'ї в рамках укладених договорів лише в тому випадку, якщо останні відповідають передбаченій законом формі. Наприклад, шлюбний договір, набуває правового значення і визнання тільки будучи нотаріально посвідчений.

Необхідність розширення сфери застосування договорів в сімейних правовідносинах обумовлюється та еволюцію форми шлюбних відносин. Цікавою є позиція російського вченого Г.А. Артемова, який вважає, що,

наприклад з введенням правового інституту полігамних прийнятним буде укладення багатостороннього шлюбного договору [7].

Як вважає Г.А. Артемов, саме «шлюбний договір як форма закріплення правочинів є найбільш дієвим юридичним інструментом, здатним увібрати в себе всі необхідні встановлення, погодяться зі специфікою полігамії» [7].

Функції захисту сімейних прав та інтересів здійснює також прокурор. Прокурор має право на: звернення до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним (ст. 42 СК України), неукладеним (ст. 48); позбавлення батьківських прав (ст. 165); відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав (ч. 2 ст. 170); скасування усиновлення чи визнання його недійсним (ст. 240) тощо.

У деяких випадках прокурор здійснює захист сімейних прав безпосередньо, без звернення до суду. Так, відповідно до ч. 2 ст. 170 СК України у виняткових випадках, за безпосередньої загрози для життя або здоров'я дитини прокурор має право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків.

Більшість осіб, які звертаються до суду для вирішення сімейного спору, навіть не знають про можливість вирішення цих питань у процесі медіації.

Наразі в Україні процедура медіації в законодавстві України залишається нерегульованою. Проте останнім часом популярність вирішення спорів шляхом медіації відчутно збільшується, особливо якщо мова йде про сімейні спори.

У світовій практиці вирішення спорів (врегулювання конфліктів) одне з провідних місць посідає медіація, оскільки цей інститут надає можливість обрати альтернативні способи (позасудові) для вирішення суперечок між сторонами сімейного спору.

За словами Л. Паркінсон сімейна медіація найчастіше застосовується при розлученні для того, щоб допомогти колишньому подружжю зберегти свій статус батьків, але при цьому відокремити виконання своїх батьківських обов'язків один від одного [114, с. 18]. У зв'язку з цим в США набув поширення термін «медіація при розлученні».

На думку Л. Паркінсон термін сімейна медіація застосовується також до конфліктних ситуацій між особами, які знаходяться в фактичних шлюбних відносинах [114, с. 17]. А у Німеччині до неї віднесені ще й спадкові питання. Враховуючи те, що вона здатна регулювати досить широкий об'єм суспільних відносин, ми можемо зробити висновки, що предмет сімейної медіації має істотну специфіку, що відокремлює її від медіації, яка регулює інші види суспільних відносин.

Особливої уваги заслуговує також і участь у процедурі медіації дитини. У неї є можливість зрозуміти більш чітко все, що відбувається в сім'ї, і це є запорукою того, що в майбутньому діти менше будуть перебувати під впливом тривоги і непорозуміння. Сама зустріч засвідчує дітям, що батьки пробують залагодити конфлікт спокійно і не намагаються вести конфронтацію між собою. Діти можуть висловити свою думку і побоювання загрози, але самі рішення будуть приймати батьки [87, с. 32].

На жаль, наразі в Україні відсутній профільний закон, який би врегулював всі важливі аспекти та умови проведення процедури медіації, проте законодавство нашої держави містить низку норм, які є основою для її практичного застосування.

У ст. 55 Конституції України встановлено право кожного захищати свої права будь-якими не забороненими законом способами. Таким чином, медіація є механізмом, придатним та дозволеним для використання в Україні.

На відміну від судового вирішення конфлікту, який базується на прямому правозастосуванні, як зазначають у своїй роботі А. Демчук та І. Борис «медіація здійснюється з використанням права на основі справедливості та з урахуванням інтересів обох сторін» [47, с. 62]. Залучення посередника дає можливість усунути психологічний бар'єр, що існує при прямому спілкуванні «ворогуючих» сторін. Залучивши до переговорного процесу кваліфікованого посередника, сторони визнають свою готовність до компромісу. [130, с. 249]. Процес медіації – суворо конфіденційний (не розголошується), у той час як судовий розгляд, зазвичай, є процедурою публічною. Судовий розгляд завжди передбачає наявність переможця і того, хто програв, а медіація налаштована на пошук взаємовигідного та взаємоприйняттого розв'язання спору.

Таким чином, формування успішної моделі сімейної медіації допомогло б створити альтернативну сферу вирішення спорів зможе розвиватися ще ефективніше, а це матиме виключно позитивні наслідки як для суспільних інтересів, так і для правосуддя.

У своєму дослідженні Чурпіта Г.В. зазначила, що деякі вчені до змісту правової категорії «захист прав та інтересів» поряд із діяльністю вповноважених на те юрисдикційних органів включають і самозахист таких прав [185, с.44].

Неюрисдикційна форма захисту сімейних прав та інтересів – це дії фактичного характеру, які учасник сімейних відносин вчиняє для захисту свого права та інтересу або права та інтересу іншої особи без звернення до відповідних юрисдикційних органів.

Цікавим є застосування самозахисту в сімейному праві, існування якого впливає із ч. 5 ст. 55 Конституції України, в якій зазначено, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Сімейним кодексом України самозахист, як форма захисту, не визначений але він неодноразово згадується.

Перш за все, варто визначити носіїв права на самозахист. Основними носіями цього права в сімейному законодавстві є батьки стосовно своїх дітей. Так, відповідно до ст. 154 СК України: «Батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина». Також правом на самозахист наділені інші члени сім'ї та родичі. Відповідно до ч. 1 ст. 258 СК України: «Баба, дід мають право на самозахист внуків». У силу приписів ч. 1 ст. 259 СК України: «Сестра, брат, мачуха, вітчим мають право на самозахист своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерки». У свою чергу, ст. 261 СК України вказує на право особи, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, на її самозахист. Таким чином, активними суб'єктами права на самозахист у межах СК України є батьки та діти, баба, дід, мачуха, вітчим, брати, сестри та фактичний вихователь. Однак такий перелік суб'єктів не є вичерпним. На нашу думку дитина також має право на власний захист про це свідчить ч. 2 ст. 152 СК України: «Дитина має право протидіяти неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї» [144].

Відповідно до положень ст. 8 СК України (застосування до регулювання сімейних відносин Цивільного кодексу України). Пропонуємо виділити два способи здійснення права на самозахист іншими членами сім'ї та родичами в сімейному праві: 1) право інших членів сім'ї та родичів на самозахист свого суб'єктивного права; 2) право інших членів сім'ї та родичів на самозахист права іншої особи. Аналогічне положення щодо права на самозахист визначене в ч. 1 ст. 19 ЦК України: «Особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань», тому й застосовуємо його до сімейного законодавства.

Б. К. Левківський визначає самозахист сімейних прав та інтересів як активну дію уповноваженої особи в межах чинного законодавства, спрямовану на припинення або зміну правовідношення, з урахуванням позиції зацікавленої

особи, з метою захисту своїх або/ї її прав та законних інтересів [86, с. 189]. Ю. Ф. Беспалов самозахист визначає як порядок та умови, в межах яких особа (дитина) особисто або через представника, без звернення до уповноважених державних органів держави або місцевого самоврядування застосовує заходи фактичного або юридичного характеру, спрямовані на відновлення порушених сімейних прав та законних інтересів, або усунення загрози порушення прав [13, с. 138].

У сімейному законодавстві є спеціальна вказівка на те, що батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина (ч. 1 ст. 154 СК України). Відповідно до ст. 163 СК України батьки мають право вимагати відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду.

Окремо визначають умови застосування самозахисту як форми захисту прав та інтересів особи; щодо цього існують різні наукові підходи. І. В. Венедіктова виділяє такі умови: 1) відсутність законодавчої заборони застосовувати відповідні засоби протидії; 2) відсутність суперечності засобів протидії моральним засадам суспільства; 3) відповідність способу самозахисту змісту права, що порушено; 4) відповідність способу самозахисту характеру дій, якими порушено право й охоронюваний законом інтерес, та наслідкам, що спричинені цим порушенням; 5) спрямованість на припинення правопорушення [23, с. 131].

І.Л. Сердечна пропонує виділити два способи здійснення права на самозахист іншими членами сім'ї та родичами в сімейному праві: «1) право інших членів сім'ї та родичів на самозахист свого суб'єктивного права; 2) право інших членів сім'ї та родичів на самозахист права іншої особи. Аналогічне положення щодо права на самозахист визначене в ч. 1 ст. 19 ЦК України: «Особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань», тому й застосовуємо його до сімейного законодавства» [143, с. 121].

Відповідно до ст. 19 ЦК України підставою для самозахисту є не тільки факт порушення, але й загроза порушення прав та інтересів.

Тому в цьому випадку самозахист можливий виключно у формі та способах, які не суперечать закону та відповідають моральним засадам суспільства, а звернення до компетентних органів або неможливе, або не є необхідним. Тобто інші члени сім'ї та родичі самостійно визначають той чи інший спосіб самозахисту через осмислення реальної ситуації та внаслідок внутрішнього переконання.

Захист, за допомогою якого досягається відновлення становища, що існувало до порушення, попередження й припинення протиправних дій є найважливішим у системі юридичних гарантій, що забезпечують здійснення будь-яких прав та інтересів.

Можна зробити висновок, що за допомогою відповідних норм права здійснюється правовий вплив на поведінку учасників суспільних відносин, унаслідок чого така поведінка набуває ознак правової поведінки.

Виходячи із зазначеного, можна стверджувати, що захист прав, свобод та інтересів є складовою частиною їх охорони, яка (поряд із позитивним правовим регулюванням суспільних відносин, тобто регламентацією прав і обов'язків їх суб'єктів) включає комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів. Ми поділяємо позицію тих авторів, які під захистом права розуміють також захист інтересу, адже інтерес є тими потребами й прагненнями до користування конкретними матеріальними та /або нематеріальними благами, які опосередковуються певним суб'єктивним правом. Тому порушення права є порушенням інтересу, а захист права передбачає також захист інтересу. Попри це варто наголосити на тому, що охоронюваний законом (законний) сімейний інтерес може бути й самостійним об'єктом судового захисту. Ідеться про випадки, коли законодавець гарантує реалізацію інтересів, які не зумовлені суб'єктивними сімейними правами. Такими, наприклад, є інтереси сім'ї (ч. 1 ст. 54, ч. 4 ст. 65 Сімейного кодексу України (далі – СК України)), інтереси держави (ч. 1 ст. 27

СК України), інтереси суспільства (ч. 3 ст. 7, ч. 1 ст. 27 СК України), інтереси подружжя (ч. 1 ст. 27 СК України), інтереси дитини (ч. 6 ст. 19, ч. 1 ст. 42, ч. 2 ст. 207 СК України) тощо. Захист прав та інтересів у широкому розумінні, на наш погляд, включає як діяльність відповідних юрисдикційних органів щодо застосування передбачених законом способів і засобів, спрямованих на забезпечення здійснення та відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів, так і їх самозахист.

Висновок до розділу 3.

В розділі 3 «Способи та форми захисту інтересів у сімейному праві», під формою захисту інтересів у сімейному праві слід розуміти внутрішньо погоджений комплекс заснованих на нормах сімейного права організаційних та інших заходів, які здійснюються в рамках єдиного типу процедур, узгоджені спільною метою, спрямовані на попередження, припинення порушення інтересів і їх відновлення, здійснювані спеціальним юрисдикційним органом або ж особою, якій належить такий інтерес.

Доведено, що при визначенні місця проживання дитини основне значення має вирішення питання про те, що найкраще відповідає інтересам дитини, а не презумпція на користь матері.

Аргументовано, що сутність принципу найкращих інтересів дитини проявляється у пріоритетному врахуванні інтересів дитини у прийнятих батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами рішень з метою задоволення будь-яких її потреб (залежно від віку, стану здоров'я, статі та специфіки розвитку дитини).

Доведено, що принцип найкращих інтересів дитини включає в себе і принцип добробуту дитини, а це виключає необхідність їх розмежування як окремих правових категорій;

Вартою уваги є зазначена специфіка інтересів в сімейних правовідносинах, що передбачає особливі форми їх сімейно-правового визнання. Звертає на себе увагу той факт, що необхідність врахування інтересів членів сім'ї в деяких випадках прямо передбачається в сімейно-правових

нормах, в той час як при регулюванні інших сімейних правовідносин дотримання інтересів побічно передбачається.

Важливим є підхід, за яким згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, а місце проживання дитини визначається з тим із батьків, ким створено найбільш сприятливі умови проживання для неї.

Також варте уваги положення про те, що перелік способів захисту сімейних інтересів повинен виходити за рамки Сімейного кодексу, носити відкритий характер, що визначає можливість їх захисту іншими способами, не забороненими законом.

ВИСНОВОК

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає у формуванні концептуальних підходів, спрямованих на удосконалення правового регулювання інтересів у сімейному праві. У результаті дослідження національного та іноземного законодавства, вітчизняної та зарубіжної правової доктрини, судової практики сформульовано наступні основні теоретичні та практичні висновки.

1. Фундаментальні положення про сімейно-правовий інтерес, а також легальна дефініція цієї категорії повинна міститися в СК України та деталізуватися в актах спеціального сімейного законодавства з урахуванням специфіки виду та ієрархії інтересів суб'єктів сімейного права.

2. Теорія «інтересу» є фундаментом сучасних теорій, що базуються на підвищенні ролі інтересу у процесі соціальної обумовленості правових норм.

3. В Україні сімейно-правові інтереси фіксуються у писаному праві, зокрема, Сімейному кодексі, інших актах сімейного законодавства, судовій та договірній практиці, а також принципах сімейного права.

4. Інтереси в сімейному праві побудовані на основі таких фундаментальних принципів сімейного права, як: рівність, справедливість, державна охорона сім'ї, найкращі інтереси дитини, моногамія, добровільність шлюбу, свобода розірвання шлюбу, недопустимість втручання у сімейне життя, протидія насильству в сім'ї, тощо.

3. Інтерес в сімейному праві – це юридичний дозвіл, який спрямований на забезпечення потреб майнового та немайнового характеру суб'єктів сімейного права, регламентується сімейно-правовими нормами з можливою фіксацією у принципах сімейного права та виступає самостійним об'єктом правової охорони.

4. Оптимальне співвідношення приватних і публічних інтересів в сімейному праві має за мету забезпечення ефективності правового регулювання відносин між членами сім'ї, досягнення якої можливе шляхом визначення і фіксації в сімейному законодавстві «меж» можливого втручання держави в приватне життя членів сім'ї.

5. Інтерес у сімейному праві слід відмежовувати від суб'єктивного сімейного права, оскільки інтерес виступає правовим дозволом, передумовою виникнення суб'єктивного права і в ньому відсутнє право вимагати відповідної поведінки від інших осіб.

6. Інтереси в сімейному праві прокласифіковано за такими критеріями: 1) залежно від сфери, у якій вони виникають; 2) залежно від суб'єктів сімейного права, що його реалізують; 3) залежно від відповідності нормам сімейного законодавства; 4) залежно від характеру та змісту потреби, на задоволення якої спрямований інтерес; 5) залежно від форми закріплення.

7. Способами захисту сімейних інтересів виступають юридичні заходи, за допомогою яких відбувається відновлення порушених інтересів. Сприйнято концепцію превентивного захисту інтересу, за якою захисту підлягає не лише інтерес, що порушений, але інтерес, який на час захисту ще не порушений з метою попередження порушення.

8. Інтерес у сімейному праві може захищатись у юрисдикційній (суд, органи опіки та піклування, нотаріус та прокурор) та неюрисдикційній формах (самозахист).

9. З метою забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у механізмі сімейно-правового регулювання, слід до ст. 14 Сімейного кодексу України додати ч. 3 такого змісту: «Фізичні особи на свій розсуд і в своїх інтересах розпоряджаються належними їм правами, що впливають із сімейних відносин, в тому числі і правом на захист цих прав, якщо інше не встановлено цим Кодексом».

10. У ч. 2 ст. 18 Сімейного кодексу України необхідно зробити застереження щодо можливості захисту сімейних прав та інтересів іншими способами, що не заборонені законом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айзикович А. С. Важная социологическая проблема // Вопросы философии. - 1965. - № 11. – 19 – 24 с.
2. Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе. М., 1955. 108 с.
3. Алексеев С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. М., 1989. 245 с.

4. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х т. / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит, 1981. – Т. 1. – 360 с
5. Антокольская М.В. Семейное право. 30 с.
6. Антонюк О І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.І. Антонюк. – Харків, 2005. – 20 с.
7. Артемов г. А. договори, що регулюють майнові відносини подружжя та інших членів сім'ї в Російській Федерації: Автореф. дис. . канд. юрид. наук. М., 2005. 24 – 25 с.
8. Арефьев Г.П. Понятие защиты субъективных прав / Г.П. Арефьев // Процессуальные средства реализации конституционного права на судебную и арбитражную защиту: межвуз. темат. сб. – Калинин: Изд-во КГУ, 1982. – 187 с.
9. Бабецька І.Я., Ходак С.М. Приватні і публічні інтереси як критерій визначення предмету галузі сімейного права. Регіональна науково-практична конференція. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні (м.Львів, 14 грудня 2018року), Львів, 2018. С. 241-244.
- 10.Бабецька І.Я., Ходак С.М. Приватні і публічні інтереси як критерій визначення предмету галузі сімейного права. Національний юридичний журнал.2019. №2(36). С.70-73.
- 11.Басин Ю.Г. Защита субъективных гражданских прав / Ю.Г. Басин, А.Г. Диденко // Юридические науки. – Алма-Ата, 1971. – Вып. 1. – С. 3–10.
12. Бентам И. Введение в основание нравственности и законодательства / И. Бентам. - М. : РОССПЭН, 1998. - 415 с.

13. Беспалов Ю. Ф. Теоретические и практические проблемы реализации семейных прав ребенка в Российской Федерации : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. М., 2002. 348 с. сердечна
14. Біленчук П.Д. Філософія права: навч.посіб./П.Д. Біленчук, В.Д. Гвоздецький, С.С.Сливка; за ред. П.Д. Біленчука.-К.: -Атіка,1999.- 412 с.
15. Боднар Т. В. Розвиток сімейно-правової доктрини. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 3: Доктрина приватного права України / Н. С. Кузнєцова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Харків: Право, 2013. Розд. 3, підрозд. 3.3. 500 с.
16. Боровська І.А. Захист права на безпечне для життя й здоров'я довкілля в порядку цивільного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І.А. Боровська. – К., 2015. – 225 с.
17. Братусь С.Н. О соотношении гражданской правоспособности и субъективных гражданских прав / С.Н.Братусь // Советское государство и право. –1949. –№ 8. – 30–37 с.
18. Братусь С.Н. 1) Юридические лица в советском гражданском праве. М., 1947. С. 33; 2) Субъекты гражданского права. М., 1950. 11 с.
19. Братусь Н. С. Юридическая ответственность и законность. – М.: Юридическая литература, 1976. – 216 с.
20. Ватрас В.А., Хмельницький університет управління та права «Поняття «сім'ї» у сімейному праві України.- ФП 2009-1. 83-91 с.
21. Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве / Я. Р. Веберс. – Рига : Зинатне, 1976. – 231 с.
22. Венедиктов А. Государственная социалистическая собственность. Москва : Издательство АН СССР, 1948. 834 с.

23. Венедіктова І. В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві: монографія / І. В. Венедіктова. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 288 с.
24. Венедіктова І.В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві : [монографія] / І.В. Венедіктова. – Х. : Нове Слово, 2011. – 260 с.
25. Венедіктова І.В. Співвідношення суб'єктивного права і законного інтересу в цивільному праві// Право і безпека.-2005/4*3- с.110-113. – URL :http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pib_2005_4_3_32 : (дата звернення : 6.07.2020 року).
26. І.В.Венедіктова. Категорія охоронюваного законом інтересу в цивільному праві України. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/prpr_2013_1_16.pdf: (дата звернення : 6.07.2020 року).
27. І. В. Венедіктова. Ознаки охоронюваного законом інтересу в цивільному праві. URL : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/4576/%B2>: (дата звернення : 6.07.2020 року).
28. Вершинин А. П. Выбор способа защиты гражданских прав. – СПб, 2000. – 384 с.
29. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: Дисертація на здобуття наук. Ступ. Док. Юрид. наук. Спеціальність. 12.00.04. /КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 631 с.

30. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Н. В. Витрук. – М. : Наука, 1979. – 217 с.
31. Витрук Н. В. Система прав личности [Текст] / Н. В. Витрук // Права личности в социалистическом обществе. - М., 1981. - 108-109 с.
32. Гак Г.М. Общественные и личные интересы и их сочетание при социализме // Вопр. философии. 1965. N 4. 19, 21 с.
33. Гамбаров Ю.С. Курс гражданского права. Часть общая. Т. 1. СПб., 1911. 377 с.
34. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. М., 1977. Т. 3. 321 с.
35. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. — М. : Мысль, 1990. — 269 с.
36. Гельвеций К.А. О человеке, его умственных способностях и его воспитании. М., 1938. 346 с.
37. Горшенев В.М. Нетипові нормативні приписи в праві // Рад. держава і право. 1978. N 3. 113 – 114 с.
38. Грибанов В. П. Интересы в гражданском праве // Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав.- М. : Статут, 2000. – Науковий вісник Ужгородського університету, 2011 131 233 – 245 с.
39. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. М., 2000. 238 с.
40. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав / В.П. Грибанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1992. – 284 с.
41. Гукасян, Р. Е. Избранные труды по гражданскому процессу [Текст] / Р. Е. Гукасян. — М. : Проспект, 2008. — 403 с.

42. Гукасян Р.Е. Охраняемый законом интерес как предмет судебной защиты // Учен. тр. Саратов, 1969. Вып. 3. 177 с.
43. Гукасян Р.Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве. Саратов, 1970. 38 с.
44. Гукасян Р. Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве / Р. Е. Гукасян. – Саратов : Приволжское кн. изд-во, 1970. – 200 с.
45. Гурвич М.А. Гражданские процессуальные правоотношения и процессуальные действия // Тр. ВЮЗИ. М., 1965. Т. III. 86 с.
46. Дайджест правових позицій Верховного Суду у сімейних спорах за I півріччя 2019 року с.1-14. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Daydjest%20pravovih%20pozitsiy%20VS_Ukr%20_SimeynihSporiv.pdf
47. А. Демчук, І. Борис Використання процедури медіації у вирішенні сімейних конфліктів на основі аналізу норм національного та міжнародного законодавства Історико-правовий часопис. – 2019. – № 1 (13) 61-65. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ipch_2019_1_14.pdf: (дата звернення : 6.07.2020 року).
48. Джидарьян И.А. О месте потребностей, эмоций и чувств в мотивации личности // Теоретические проблемы психологии личности. М., 1974. 146 – 147 с.
49. Дзера О.В. Способи захисту цивільних прав та інтересів у сучасному цивільному праві України / О.В. Дзера, І.О. Дзера // Актуальні проблеми приватного права України : зб. ст. до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Н.С. Кузнєцової. – К. : ПрАТ «Юридична практика», 2014. – 127–152 с.

50. Додонов Б.И. О сущности интересов и подходе к их исследованию // Сов. педагогика. 1971. N 9. 10 с.
51. Дуйшенбиев Т.А. Интересы в уголовном судопроизводстве (по материалам Кыргызской Республики и Российской Федерации): Автореф. дис. . . канд. юр. наук. М., 1999. 19 с.
52. Дякович М. М. Місце та роль сімейних правовідносин у правовій системі України. Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (Київ, 10 листопада 2011 р.). Київ: Алерта, 2012. 175 с.
53. Дякович М.М. Охорона і захист сімейних прав та інтересів нотаріусом : [монографія] / М.М. Дякович.- К.:Істина 2014.-520с.
54. Дякович М.М. Поняття інтересу в сім'ї та у сімейних відносинах: цивільно-правовий аспект [Електронний ресурс]: Право і громадянське суспільство. Науковий журнал. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-8-2014/item/182-ponyattya-interesu-v-sim-yi-ta-u-simeynykh-vidnosynakh-tsyvilno-pravovyyu-aspekt-dyakovych-m-m>: (дата звернення : 6.07.2020 року)
55. Евстифеев Д. М. Конституционно-правовые интересы личности в Российской Федерации (теоретико-правовой аспект) [Текст] : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право, муниципальное право» / Д. М. Евстифеев. — Екатеринбург, 2007. — 28 с.
56. Єфремова І. Заходи сімейно-правової відповідальності як способи захисту сімейних прав та інтересів. Підприємництво, господарство і право 5/201. 21-24 с. URL :

<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1831> (дата звернення: 6.07.2020 року).

57. Желіховська Ю. Нотаріальні форми та способи захисту цивільних прав. Юридичний радник. № 3(75). 2014. URL : <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d0-b0-d0-bb-d1-8c-d0-bd-d1-96-d1-84-d0-be-d1-80-d0-bc-d0-b8-d1-82-d0-b0-d1-81-d0-bf-d0-be-d1-81-d0-be-d0-b1-d0-b8-d0-be-d1-85-d0-be-d1-80-d0-be-d0-bd-d0-b8/>: (дата звернення : 6.07.2020 року).
58. Жилинкова И. В. Правовые гарантии укрепления семьи : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / И. В. Жилинкова ; Харьк. ордена Трудового красного знамени юрид. ин-т имени Ф. Э. Держинского. - Х., 1986. - 24 с.
59. Жилінкова І.В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. І. В. Жилінкової. – Х. : Ксилон, 2008. – 855 с.
60. Жилінкова Л.М. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2012. С. 20.
61. Журнал российского права. 2003. N 1. 141 с.
62. Завьялов Ю. С. Связь права с интересами коллектива и личности [Текст] / Ю. С. Завьялов // Советское государство и право. - 1967. - № 7. - 80-87 с.
63. Загнітко А.П. Сучасний тлумачний словник української мови / А.П. Загнітко, І.А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2012. – 960 с.
64. Зайцев І.М. Правові фікції в цивільному процесі // Відомості Верховної Ради. 1997. N 1. С. 35.

65. Иванов О.В. Защита гражданских прав как правовой институт и как научная проблема / О.В. Иванов // Вопросы советского государства и права : Труды Иркутского университета им. А.А. Жданова. Серия юридическая. – Т. 45. – Вып. 8. – Ч. 3. – Иркутск, 1967. – С. 41–56.
66. Иеринг Р. Борьба за право/Р.Иеринг.-М.:Феникс,1991.-312с.
67. Илларионова Т.И. Механизм действия гражданско-правовых охранительных мер: учеб. пособ. / Илларионова Т.И. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1980. – 76 с.
68. Ильина О.Ю. "Проблемы интереса в семейном праве Российской Федерации"("Городец", 2007[Электронный ресурс].- URL : <https://www.lawmix.ru/commlaw/1061>: (дата звернення : 6.07.2020 року).
69. Иоффе О. С. Гражданско-правовая охрана интересов личности / Под ред. Б. Б. Черепахина. – М.: Юрид. лит, 1969. – 175 с.
70. Кабалкин А. Гражданско-правовая охрана интересов личности. Москва : Наука, 1969. 198 с.
71. Кант И. Сочинения на русском и немецком языках : в 4 т. / И. Кант ; под ред. Б. Бушлинга, Н. Мотрошиловой.– М. : Ками, 1994. - Т. 1 : Трактаты и статьи (1784 - 1796). – 213 с.
72. Кечекьян С. Правоотношения в социалистическом обществе. Москва : Изд-во АН СССР, 1958. 185 с.
73. Кожухарь А.Н. Право на судебную защиту в исковом производстве / А.Н. Кожухарь; под ред. Е.Г. Мартыничика; Кишин. гос. ун-т им. В. И. Ленина. – Кишинев: Штиинца, 1989. – 140 с.

74. Кожухарь А.Н. Судебная защита охраняемых законом интересов // Проблемы совершенствования законодательства о защите субъективных гражданских прав: Сб. науч. тр. / Яросл. гос. ун-т. Ярославль, 1988. 110 с.
75. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. СПб., 1898. 124 с.
76. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенцію ратифіковано Законом [№ 475/97-ВР від 17.07.97](#) .URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text : (дата звернення : 6.07.2020 року).
77. Конституції України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
78. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : [монографія] / Л.В. Красицька. – К. : Видавництво Ліра-К, 2014. – 628 с.
79. Красицька Л.В. Співвідношення сімейного та цивільного права. URL : <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/2084>: (дата звернення : 6.07.2020 року).
80. Крашенинников Е.А. Интерес и субъективное гражданское право // Правоведение. 2000. №3. 133 с.
81. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції / В. Г. Кремень, В. В. – К.: Книга, 2005. – 528 с.
82. Кряжков А.В. Публичный интерес: понятие и виды // Государство и право. 1999. N 10. С. 95: примерно то же определение; Костин А.В. Интерес публично-территориальных образований в гражданском праве // Законодательство. 2002. N 3
83. Кузнецова О.А. Презумпции в гражданском праве. СПб. 2004.

84. Кучинский В.А. Законные интересы личности: от Конституции к правореализующей деятельности // Теоретические вопросы реализации Советской Конституции. М., 1978. 78 с.
85. Латинский словарь юридических терминов в выражений/ сост. В.А.Минасова, И.Ю.Губина. -Ростовн/Д:Феникс,2000.-320 с.
86. Левківський Б. К. Захист дитини: окремі проблеми здійснення батьками права на самозахист дитини. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3–2. 136–139 с.
87. Леко Б. Медіація в сімейних конфліктах і розлученнях / Б. Леко. // Підприємство, господарство і право. – 2017. – №5. – 29–32 с.
88. Лысухо С.В. 85 2.7. Эволюция исследования категории « законные интересы» в юриспруденции. Лысухо Светлана Васильевна, аспирантка. Место учебы: НОУ ВПО «Институт управления, бизнеса и прав. 58 с.
89. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век. М., 2000. 68 м.
90. Майданик Р.А. Классификация способов защиты гражданских прав и интересов судом в Украине: теория и практика / Р.А. Майданик // Альманах цивилистики : сб. статей / под ред. Р.А. Майданика. – Вып. 4. – К., 2011. – 107–147 с.
91. Майданик Р. А. Розвиток приватного права України: монографія. Київ: Алерта, 2016. 51 с.
92. Майфат А.В. Формирование, выражение и реализация интересов инвесторов и иных субъектов в сфере инвестирования // Цивилистические записки. Вып. 2. М., 2002. 208 с.

93. Малеин Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР / Н.С. Малеин. – М. : Юрид. лит., 1981. – 216 с.
94. Малеин Н. Охраняемый законом интерес. Советское государство и право. 1980. № 1. 27–30 с.
95. Малинова А. Г. Понятие «законные интересы» в семейном праве // Российский юридический журнал. – 2001. – №1. – 17 с.
96. Малько А.В., Субочев В.В. Законные интересы как правовая категория. СПб., 2004. 39 – 40 с.
97. Малько А. В. Проблемы законных интересов // Проблемы теории государства и права : учебное пособие / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Юристъ, 2001. – 377–378 с.
98. Малько, А. В. Субъективное право и законный интерес /А. В. Малько.//Правоведение. -1998. - № 4. - 58 – 70 с.
99. Мальцев Г.В. Социалистическое право и свобода личности. 134 с.
100. Мальцев Г. В. Социальные основания права [Текст] / Г. В. Мальцев. - М. : Норма, 2007. - 800 с.
101. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. 145 с.
102. Матузов Н.И. О праве в объективном и субъективном смысле: гносеологический аспект / Н.И. Матузов // Правоведение. – 1999. – № 4. – 125-133 с.
103. Маркс К. Сочинения: в 39т./ К.Маркс,Ф. Энгельс.-2-е изд.-М.:Гос. Изд-во политической лит.,1955.-Т.3.-318 с.

104. Марченко, М. Н. Проблемы теории государства и права [Текст] / М. Н. Марченко. — М. : Юрист, 2001. — 656 с.
105. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу ; пер. с англ. - СПб. : Евразия, 1999. - 351 с.
106. Маштаков К.М. Теоретические вопросы разграничения публичного и частного права: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Волгоград, 2001. 19 с.
107. Мерлин В.С. Лекции по психологии мотивов человека. Пермь, 1971 с.
108. Михайлов С. Интерес как общенаучная категория и ее отражение в науке гражданского права. Государство и право. 1999. № 7. 86–92 с.
109. Михайлов С. В. Категория интереса в российском гражданском праве. — М., 2002. — 205 с.
110. Михайлова, Е. В. Стороны в гражданском процессе Российской Федерации [Текст] : [учебн. пособ.] / Е. В. Михайлова. — Самара : Самарский университет, 2005. — 167 с.
111. Наливайко Л.Р. «Законний інтерес» як категорія трудового права//Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.- 2016. – № 1 –ст.109-114. URL : <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2030/1/14.2.pdf> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
112. Нечаева А.М. Семейное право. 23 с.
113. Ойгензихт В. А. Воля и волеизъявление / В. А. Ойгензихт. – Душанбе: Дониш, 1983. – 256 с.
114. Паркинсон Л. Семейная медиация/ Л. Паркинсон. – М.: Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования, 2010. – 400 с.

115. Підлубна Т.М. Право на захист цивільних прав та інтересів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Т.М. Підлубна. – Київ, 2009. – 20 с.
116. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. 3-е изд., М. 2001.
117. Постанова Верховного Суду від 18.03.2019 року у цивільній справі № 215/4452/16-ц [https://protocol.ua/ua/vs_ktss_prezumtsiya_na_korist_materi_v_spravah_shc_hodo_ditey_ne_pidtverdguetsya_na_rivni_oon_ne_vidpovidae_pozitsii_radi_e_vropi_ta_ne_viplivae_z_deklaratsii_abo_pretsedentnoi_praktiki_espl_\(vs_ktss_sprava_215_4452_16_ts_18_03_19\)/](https://protocol.ua/ua/vs_ktss_prezumtsiya_na_korist_materi_v_spravah_shc_hodo_ditey_ne_pidtverdguetsya_na_rivni_oon_ne_vidpovidae_pozitsii_radi_e_vropi_ta_ne_viplivae_z_deklaratsii_abo_pretsedentnoi_praktiki_espl_(vs_ktss_sprava_215_4452_16_ts_18_03_19)/) : (дата звернення : 6.07.2020 року).
118. Постанова Верховного Суду від 20.03.2019 року у справі №363/3907/16-ц <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=80783093&red=1000035d3ee98df08e9e19fa0301c1122e84da&d=5> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
119. Постанова Верховного Суду від 05.04.2019 року у справі №645/4711/15-ц https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_05_04_2019_roku_u_spravi_64_5_4711_15_ts/ : (дата звернення : 6.07.2020 року).
120. Постанова Верховного Суду від 06.06.2019 року у справі № 495/2106/17. https://protocol.ua/ru/postanova_ktss_vp_vid_06_06_2019_roku_u_spravi_495_2106_17/ : (дата звернення : 6.07.2020 року)
121. Притика Ю.Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03 / Ю.Д. Притика. – К., 2006. – 632 с.

122. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон від 21 листоп. 1992 р. № 2811-ХІІ (ред. від 12 черв. 2009 р. на підставі 1390-17) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> : (дата звернення : 6.07.2020 року)
123. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39.
124. Про охорону дитинства. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст.142) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
125. Про пенсійне забезпечення : Закон від 5 листоп. 1991 р. № 1788-ХІІ (ред. від 7 трав. 2009 р. на підставі 1276-17) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
126. Про протидію домашньому насиллю. ЗУ. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35.
127. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 239. – 15 грудня. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
128. Решетник Є. М. Умови та момент виникнення права на захист суб'єктивного сімейного інтересу / Є. М. Решетник // Право і суспільство. – 2014. – № 1–2. – С. 59–62.

129. Решетник Є. Поняття суб'єктивного сімейного інтересу та загальні засади його судового захисту// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - № 4(98). – 2013. – С.84-86.
130. Розман Ю. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення приватно-правових спорів / Ю. В. Розман // Актуальні проблеми політики. – 2013. – № 49. – С. 245-256.
131. Ромащенко І.О. Зміна та припинення цивільного правовідношення як способи захисту цивільних прав / І.О. Ромащенко. – К. : Алерта, 2016. – 242 с.
132. Ромовская З. В. Защита в советском семейном праве / З.В.Ромовская. –Л. : Вища шк., 1985. –180 с.
133. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / З. В. Ромовська. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Правова єдність, 2009. – 432 с.
134. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Правова єдність, 2009. С. 22.
135. Ромовська Зорислава. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник / Зорислава Ромовська. – К. : Атіка, 2005. – 560 с.
136. Ромовская З.В. Проблемы защиты в советском семейном праве : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / З.В. Ромовская. – Харьков, 1987. – 49 с.
137. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. М., 1946. С. 630.

138. Рождественский А.А. Теория субъективных публичных прав. М., 1913. С. 26–27.
139. Рождественский А.А. Основы общей теории права. М., 1912. С. 128.
140. Рясенцев В.А. Семейное право. - М., 1971. С.13-14.
141. Сенников, И. Е. Законный интерес как форма выражения правовых возможностей (дозволений) и объект судебно-правовой защиты / И. Е. Сенников // Право: Теория и Практика [2002. — № 3. — С. 14-16]. — URL : <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/1403/13.html> : (дата звернення : 6.07.2020 року)
142. Сергеев А. П. Защита гражданских прав. Т. 1 / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: Проспект, 1998. – 632 с.
143. Сердечна І.Л. Самозахист особистих немайнових прав інших членів сім'ї та родичів. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1791.pdf> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
144. Сімейний кодекс України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>: (дата звернення : 6.07.2020 року).
145. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. - Харків: Консум, 2005. -656 с.
146. Справа № 520/13963/17. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/88435382/> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
147. Спиркин А. Г. Основы философии : учеб. пособие / А. Г. Спиркин. - М. : Политиздат, 1988. – 592 с.

148. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / М.О.Стефанчук.–К., 2006. –20 с
149. Стефанчук М.О. Цивільне право України [Текст] : навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін. І за ред. Р. О. Стефанчука. - К. : Прецедент, 2005. - 448 с.
150. Советское гражданское право: учеб.: в 2 ч. / [К.К. Лебедев, В.А. Мусин, Е.А. Поссе и др.; под ред. В.Т. Смирнова, Ю.К. Толстого, А.К. Юрченко.]. – Ч. 1. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1982. – 414 с.
151. Субочев В. В. Теория законных интересов : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Субочев Виталий Викторович. - Тамбов, 2009. - 490 с.
152. Тархов В. А. Охрана имущественных прав трудящихся по советскому гражданскому законодательству: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1996
153. Тимченко Г.П. Способы и процессуальные формы защиты гражданских прав : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г.П. Тимченко. – Харьков, 2002. – 203 с.
154. Тихомиров Ю. А. Коллизионное право : учеб. и науч.-практ. пособие / Ю. А. Тихомиров. – М. : ЮРИНФОРЦЕНТР, 2000. – 394 с.
155. Тихомиров Ю.А. Публично-правовое регулирование: динамика сфер и методов
156. Тотьев К.Ю. Публичный интерес в правовой доктрине и законодательстве // Государство и право. 2002. № 9. 23 с.

157. Тріпунський Г.Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які пов'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Г.Я. Тріпунський. – О., 2008. – 20 с.
158. Труба В. І. Про галузеву належність сімейних правовідносин. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2010. № 929. Серія: Право. Спеціальний випуск. 407 с.
159. Узагальнення Верховного Суду України «Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України». URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/6AF1EBA6DF621DEDC2257CE60053FFC3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/6AF1EBA6DF621DEDC2257CE60053FFC3) : (дата звернення : 6.07.2020 року).
160. Философский энциклопедический словарь /(сост.Л.Ф. Ильичев и др.).-М.:Сов.энцикл.,1983.-840 с.
161. Фурса С.Я. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2008. – 1248 с.
162. Ханипов А. Л. Интересы как форма общественных отношений / А. Л. Ханипов. – Новосибирск : Наука, 1987. – 181 с.
163. Харитонова Є.О. Сімейне право України : підручник / за ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. – К. : Істина, 2010. – 320 с.
164. Хвостов, В. М. Общая теория права. Элементарный очерк [по изданию 1911 г.М. Хвостов // Allpravo.RU. — URL : <http://www.allpravo.ru/library/doc108p/instrum958/item1425.html> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
165. Хвостов В. М. Система римского права : ученик / В. М. Хвостов. - М. : Спарк, 1996. – 523 с.

166. Ходак С.М. Класифікація інтересів у сімейному праві. Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право».2017.№4. Режим доступу: http://www.pap.in.ua/4_2017/34.pdf.
167. Ходак С.М. Поняття і структура охоронюваних законом інтересів. Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». Одеса. Міжнародний гуманітарний університет. 2020.№43.С.129-131.
168. Ходак С.М. Поняття і структура охоронюваних законом інтересів. IV Всеукраїнський науково-практичний симпозиум. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної прикладної науки (15 травня 2020 року). Івано-Франківськ. 2020. С.398-401.
169. Ходак С.М. Поняття категорії «інтерес» в сімейному праві України. Асоціація аспірантів-юристів. Міжнародна наукова конференція. Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі. (16-17 грудня 2016р.). Харків, 2016. С. 109-112.
170. Ходак С.М. Поняття категорії інтерес в сімейному праві. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського Університету імені Короля Данила Галицького: журнал. Серія Право. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького. 2016. № 14. С.165-170.
171. Ходак С.М. Співвідношення законних інтересів та суб'єктивних прав. III Міжнародний науково-практичний симпозиум. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки.(м. Івано-Франківськ 17 травня 2019 року), Івано-Франківськ, 2019. С.252-255;
172. Ходак С.М. Співвідношення законних інтересів та суб'єктивних прав в сімейному праві. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Ужгород. Ужгородський національний університет.2019.№59. С. 171-176.
173. Цивільний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> : (дата звернення : 6.07.2020 року).

174. Цивільний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
175. Чепис О.І.Еволюція поглядів на зміст категорії інтерес// Серія Право.Випуск 16.- 128-131 с.
176. Чепис О. І. Законний інтерес як категорія цивільного права / О. І. Чепис // Форум права. – 2009. – № 1. –551–559 с.
177. Чепис О.І. Охоронюваний законом інтерес в цивільному праві. URL: http://www.pap.in.ua/1_2013/Chepis.pdf : (дата звернення : 6.07.2020 року).
178. Червоний Ю.С. Сімейне право України : підручник / за ред. Ю. С. Червоного. - К. : Істина, 2004. - 464 с.
179. Червоний Ю. Поняття предмета і методу сімейного права України. Вісник Академії правових наук України. Харків, 2003. № 4 (35).157-170 с.
180. Червоный Ю.С. Гражданский процессуальный кодекс Украины : научно-практический комментарий / Ю.С. Червоный, Г.С. Волосатый, В.О. Ермолаева. – Х. : Одиссей, 2007. – 792 с.
181. Черніловський З.М. Брехня і приблизність в життя права // Держава і право. 1987. N 4. 125 с.
182. Чечот, Д. М. Избранные труды по гражданскому процессу [Текст] / Д. М. Чечот. — СПб. : Изд. дом Санкт-Петербургск. гос. ун-та, 2005. — 603 с.

183. Чечот Д. М. Субъективное право и формы его защиты / Д. М. Чечот. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1968. – 72 с.
184. Чурпіта Г.В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : [моногр.] / Г.В. Чурпіта. – К. : Алерта, 2016. – 434 с.
185. Чурпіта Г.В. До поняття захисту сімейних прав та інтересів в порядку цивільного судочинства. Цивільне право і процес 4/2017. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2 S21P03=FILA=&2 S21STR=Pgip 2017 4 10 : (дата звернення : 6.07.2020 року).
186. Чурпіта Г.В. Суб'єктивні сімейні права та охоронювані законом як об'єкт судового захисту. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ, № 3, 2015. URL: <file:///C:/Users/admin/Desktop/document.pdf> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
187. Шайкенов Н.А. Правовой статус личности и ее интересы. 163 с.
188. Шевченко А.С. Охранительные правоотношения в механизме защиты субъективных гражданских прав / А.С. Шевченко А.С // Механизм защиты субъективных гражданских прав: сборник научных трудов / редкол.: Бутнев В.В. (отв. ред.), Крашенинников Е.А., Носов В.А., Чечина Н.А., Чечот Д.М. – Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 1990. – 27–36 с.
189. Шевченко А.С. Охранительные правоотношения в механизме защиты субъективных гражданских прав / А.С. Шевченко А.С // Механизм защиты субъективных гражданских прав: сборник научных

- трудов / редкол.: Бутнев В.В. (отв. ред.), Крашенинников Е.А., Носов В.А., Чечина Н.А., Чечот Д.М. – Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 1990. – 27–36 с.
190. Шевченко Я. М. Поняття сім'ї та сімейних правовідносин у сімейному та цивільному праві України. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 3: Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. Харків: Право, 2008. Розд. 3, підрозд. 3.2. 444 с.
191. Шевченко Я. Н. Совершенствование законодательства о браке и семье: Теоретические проблемы соотношения гражданского и семейного законодательства / Я. Н. Шевченко. - К. : Наук. думка, 1986. - 168 с.
192. Шевчук С.С. Проблемы сочетания частных и публичных интересов при реализации прав граждан в сфере здравоохранения // Актуальные проблемы правоведения. 2003. N 3. 192 с.
193. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права: Учебное пособие: В 2-х т. – М.: Изд-во «Юридический колледж МГУ», 1995. – 805 с. 21. Borchardt g. soft law in european Community law / g. Borchardt, k. wellens // european law review. – 1989. – n 5 (14). – P. 263-268.
194. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. М.: СПАРК, 1995.
195. Шершеневич Г.Ф. Понятие о гражданском праве. Казань, 1898. 8 с.
196. Шерешень Т.В. Основные начала семейного законодательства России. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnyye-nachala-semeynogo-zakonodatelstva-rossii> : (дата звернення : 6.07.2020 року).
197. Штанько А. Підходи до визначення поняття захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів / А. Штанько // Науковий

часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 2. – Ч. 2. – 142–159 с. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/10-2016/02/shtanko.pdf>. : (дата звернення : 6.07.2020 року).

198. Ющик А. И. Диалектика права / А. И. Ющик – К.: Ред. журн. «Право Украины»; Ін Юре, 2013. – . – Кн. 1 : Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). – Ч. I. – 2013. – 456 с.
199. Явич Л. С. Общая теория права. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1976. – 288 с.
200. Ярема А.Г. Право особи на ефективні засоби судового захисту цивільних прав та інтересів / А.Г. Ярема // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2007. – Т. 20 (59). – № 1. –195–202с.

ДОДАТОК А

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Проректор з наукової роботи
 ПВНЗ Університету Короля Данила
 к.ю.н., доц. Острогляд О.В.

«28» серпня 2020 р.

АКТ

впровадження результатів кандидатської дисертації

Ходак Світлани Михайлівни

Категорія інтересу в сімейному праві України

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;

сімейне право; міжнародне приватне право

у навчальний процес Університету Короля Данила

Комісія у складі:

голови – декана юридичного факультету Університету Короля Данила, доктора юридичних наук, доцента Зварича Р.В.;

членів комісії: завідувача кафедри цивільного права і процесу, доктора юридичних наук, доцента Короєда С.О., доцента кафедри цивільного права і процесу, кандидата юридичних наук, доцента Піцик Х.З., склала цей акт про те, що наукові публікації за результатами кандидатської дисертації Ходак Світлани Михайлівни за спеціальністю 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» на тему: «Категорія інтересу в сімейному праві» використовуються у навчальному процесі Університету Короля Данила при викладанні курсів «Сімейне право України», «Цивільне право України», «Цивільно-процесуальне право України».

Наукові публікації Ходак Світлани Михайлівни:**Статті у наукових фахових виданнях України:**

1. Ходак С.М. Поняття категорії інтересу в сімейному праві. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського Університету імені Короля Данила Галицького: журнал. Серія Право. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького. 2016. № 14. С.165-170.

2.Ходак С.М. Класифікація інтересів у сімейному праві. Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право».2017.№4. Режим доступу: http://www.pap.in.ua/4_2017/34.pdf.

3.Ходак С.М. Співвідношення законних інтересів та суб'єктивних прав в сімейному праві. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Ужгород. Ужгородський національний університет.2019.№59. С. 171-176.

4. Ходак С.М. Поняття і структура охоронюваних законом інтересів. Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». Одеса. Міжнародний гуманітарний університет. 2020.№43.С.129-131.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

1.Бабецька І.Я., Ходак С.М. Приватні і публічні інтереси як критерій визначення предмету галузі сімейного права. Національний юридичний журнал.2019. №2(36). С.70-73.

Друковані тези, доповіді та інші матеріали наукових конференцій:

1. Ходак С.М. Поняття категорії «інтерес» в сімейному прав України. Асоціація аспірантів-юристів. Міжнародна наукова конференція. Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі. (16-17 грудня 2016р.). Харків, 2016. С. 109-112.

2. Бабецька І.Я., Ходак С.М. Приватні і публічні інтереси як критерій визначення предмету галузі сімейного права. Регіональна науково-практична конференція. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні (м.Львів, 14 грудня 2018року), Львів, 2018. С. 241-244.

3. Ходак С.М. Співвідношення законних інтересів та суб'єктивних прав III Міжнародний науково-практичний симпозиум. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки.(м. Івано-Франківськ 17 травня 2019 року), Івано-Франківськ, 2019. С.252-255;

4. Ходак С.М. Поняття і структура охоронюваних законом інтересів. IV Всеукраїнський науково-практичний симпозиум. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної прикладної науки (15 травня 2020 року). Івано-Франківськ. 2020. С.398-401.

Голова комісії:

Члени комісії:

Зварич Р.В.

Короєд С.О.

Піщик Х.З.

ДОДАТОК Б

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА ІВАНА ЛУЦЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ КОРОЛЯ ДАНИЛА**

Довідка

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження Ходак С.М.

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертаційного дослідження Ходак Світлани Михайлівни на тему: «Категорія інтересу в сімейному праві України», а саме наведені, теоретично узагальнені та запропоновані нові вирішення наукового завдання, яке полягає у формуванні концептуальних підходів, спрямованих на удосконалення правового регулювання інтересів у сімейному праві спрямовані на вдосконалення змісту категорії інтересу в українському сімейному законодавстві на сучасному етапі державно-правового будівництва, мають вагомим значення при розробці подальших напрямів трансформації правової системи України, а також розвитку і функціонування правової держави та використовуються. Інститутом в науково-дослідній і експертно-аналітичній роботі при виконанні наукових програм розвитку Університету, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, а також підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів у визначеній сфері.

«28» серпня 2020р.

Директор

**Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
Університету Короля Данила**

**доктор юридичних наук,
доцент Р.П. Луцький**

ДОДАТОК В**Акт**

**про впровадження результатів кандидатської дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)**

Ходак Світлани Михайлівни

**на тему: «Категорія інтересу в сімейному праві України»
в правозастосовчій діяльності Богородчанського районного суду
Івано-Франківської області**

Даний акт складено за результатами розгляду, обговорення та подальшого запровадження у юрисдикційну діяльність матеріалів дисертації С.М. Ходак на тему: «Категорія інтересу в сімейному праві», виконаної за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Викладені у дисертації та наукових публікаціях результати наукового дослідження, авторські висновки, рекомендації та положення наукової новизни можуть бути використані у практичній діяльності органів судової системи. Особливо це стосується способів та форм захисту сімейних інтересів. В роботі обґрунтовано універсальність судової форми захисту інтересів у сімейному праві. При цьому сприйнято підхід, за яким захисту підлягає не лише інтерес, що порушений, але й такий інтерес, який на час захисту ще не порушений з метою попередження порушення.

Таким чином, дисертація С. М. Ходак містить практично значимі рекомендації та авторські висновки, які використовуються під час здійснення правосуддя в Богородчанському районному суді Івано-Франківської області і які можуть використовуватись для подальшого удосконалення процесу відправлення правосуддя.

«28» серпня 2020 р.

**Голова Богородчанського
районного суду
Івано-Франківської області**

Битківський Л.М.